

LĪGA STAFECKA

MĒS DEMOKRĀTIJĀ

Sabiedrības par atklātību – *Delna* sadarbības partneris publikācijas sagatavošanā Frīdriha Eberta fonds.

Darbību atbalsta Islande, Lihtenšteina un Norvēģija EEZ finanšu mehānisma un Norvēģijas finanšu mehānisma ietvaros un Latvijas valsts ar Sabiedrības integrācijas fonda starpniecību.

Sabiedrība par atklātību – DELNA

Autore: Līga Stafecka

Sagatavošanā piedalījās: Daiga Rutka, Aiga Grišāne, Ieva Beitika, Laura Komete

Fotogrāfijas: Arnis Balčus

Literārā redaktore (I. redakcijai): Iveta Keiša

Dizains: Ieva Jerohina

Makets 2.izdevumam: Maija Gailiša

1. izdevums

© 2005, Sabiedrība par atklātību – *Delna*

2. izdevums

© 2010, Sabiedrība par atklātību - *Delna*

Šis publikācijas I. redakcija sagatavota ar Nīderlandes vēstniecības MATRA/ KAP programmas atbalstu projekta "Demokrātija un vēlēšanu tiesību izglītība" ietvaros

Šis publikācijas I. redakcija sagatavota ar Eiropas Savienības finansiālu atbalstu projekta "Pašvaldību un iedzīvotāju sadarbības veidošana pretkorupcijas jomā" (nr. 2002/000-590-01-02/Mic68/13) ietvaros. Par publikācijas saturu pilnībā atbild "Sabiedrība par atklātību - *Delna*", un tas nevar tikt uzskatīts par Eiropas Savienības oficiālo viedokli.

SATURS

IEVADS.....	5
DEMOKRĀTIJA KĀ TIESĪBU SISTĒMA. CILVĒKA TIESĪBAS.....	7
1. Individu tiesības.....	7
2. Pilsoniskās un politiskās tiesības.....	9
3. Ekonomiskās un sociālās tiesības	11
Brīvība nav patvaļa.....	11
Kāda sabiedrība, tāda valsts vara. Cilvēka pienākumi.....	11
Vai korupcija apdraud cilvēktiesības?.....	12
DEMOKRĀTIJA KĀ VALDĪŠANAS FORMA. LABA PĀRVALDĪBA.....	15
4. Valsts loma un varas dalīšanas princips	15
Varas dalīšanas princips	16
Divas pārvaldes formas.....	16
5. Likumdevēja vara.....	17
Kā tiek veidota likumdevēja vara?.....	17
Ko dara likumdevēja vara?.....	17
Deputātu atbildība	18
Kā notiek likumu pieņemšana?.....	19
Kā tiek organizēts darbs parlamentā?	20
Kad sargsuns kļūst par kramplauzi?	21
6. Izpildvara.....	23
Ministru kabinets	23
Pilnvaras un pienākumi	24
Valsts prezidents.....	24
Birokrātija.....	24
Jēdzieni: birokrātija, civildienests, ierēdnis, amatpersona	24
Valsts pārvaldes principi	25
Ierēdņu ētika.....	26
Izpildvara un korupcija	26
7. Tiesu vara.....	27
Kur tiek spriesta tiesa?	28
Tiesu darbības principi	29
Vai likums vienmēr visiem ir viens?	30
8. Pašvaldības.....	30
Kas ir pašvaldības?.....	30
Kas ir pašvaldību funkcijas?.....	31
Pašvaldību līmeņi	31
Latvijas pašvaldības.....	32
Pašvaldības institūcijas.....	32
Kur pašvaldības ņem naudu?.....	33
Pašvaldība un korupcija	34
Kopsavilkums.....	34

POLITISKĀS PARTIJAS UN VĒLĒŠANAS.....	37
9. Politiskās partijas	37
Partiju organizācija.....	38
Partiju finansēšana	38
Partiju sistēmas.....	39
Latvijas politiskās partijas.....	39
Partiju iekšējā struktūra.....	40
Partiju ienākumi.....	40
10. Vēlēšanas.....	41
Vēlēšanu funkcija.....	41
Vēlēšanu sistēmas.....	42
Saeimas vēlēšanas.....	43
Kas drīkst piedalīties vēlēšanās?.....	43
Kas drīkst kandidēt vēlēšanās?	43
Vēlēšanu diena	44
Priekšvēlēšanu kampaņa	44
“Apmaksāta” demokrātija vai godīga konkurence?	44
Priekšvēlēšanu kampaņu ierobežojumi.....	47
PILSONISKĀ SABIEDRĪBA. ATBILDĪGS PILSONIS.....	50
11. Pilsoniskā sabiedrība.....	50
Pilsoniskās sabiedrības loma.....	51
Pilsoniskās sabiedrības izpausmes.....	51
Interesu grupas.....	52
Sabiedriskās kustības	53
Plašsaziņas līdzekļi.....	54
12. Pilsoniskā sabiedrība Latvijā	55
Sabiedrības līdzdalība.....	55
Vēlēšanas.....	56
Nevalstiskās organizācijas un neformālās grupas.....	57
Likumiskā bāze.....	57
Trauksmes cēļēji.....	57
NOBEIGUMA VIETĀ: VALSTISKĀ GODAPRĀTA SISTĒMA	61
KAS IR SABIEDRĪBA PAR ATKLĀTĪBU – DELNA?	63
BIBLIOGRĀFIJA.....	64

IEVADS

Demokrātija ir bieži dzirdēts jēdziens ikdienas sarunās gan politiķu vidū, gan masu saziņas līdzekļos. Ko mēs saprotam ar vārdu “demokrātija”? Uz šo jautājumu varētu atbildēt ļoti dažādi.

Isākā atbilde ir **tautvaldība**, tātad tautas vara. Latvijā dzīvo nedaudz vairāk kā 2 miljoni iedzīvotāju, kuriem ir atšķirīgas intereses un vajadzības. Kā gan viņi spētu valdīt? Šim nolūkam iedzīvotāji ievēl pārstāvjus, kuri tiek uzskatīti par vispiemērotākajiem.

Maldīgs ir uzskats, ka līdz ar pārstāvju ievēlēšanu pašiem iedzīvotājiem vairs nav jārūpējas par sabiedrības lietām. Grāmata *Mēs demokrātijā* ne tikai izskaidro galvenos demokrātiskas valsts darbības principus, bet arī norāda, ka neatkarīgi no tā, vai mēs esam kādas partijas vai interešu grupas biedri, masu saziņas līdzekļu pārstāvji, deputāti, maza pagasta iedzīvotāji, aktieri, rakstnieki, pensionāri, zemnieki, uzņēmēji, studenti, katram no mums ir tiesības piedalīties valsts pārvaldīšanā un pieņemt kopējus lēmumus, kur vairākuma viedoklis iegūst likuma spēku. Dalība lēmumu pieņemšanas procesā ne vienmēr izpaužas tieši. Tā var būt cilvēku iesaistīšanās interešu grupās, politiskajās partijās un sadarbība ar masu informācijas līdzekļiem. Tā var izpausties kā demonstrācijas ielās, vēstule saviem pārstāvjiem vai piedalīšanās sabiedriskajās apspriedēs.

Demokrātija ir valsts pārvaldīšanas forma, kurā vēlēti pārstāvji vada valsti, vienlaikus nodrošinot sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesā, lai panāktu valsts darbību sabiedrības interesēs.

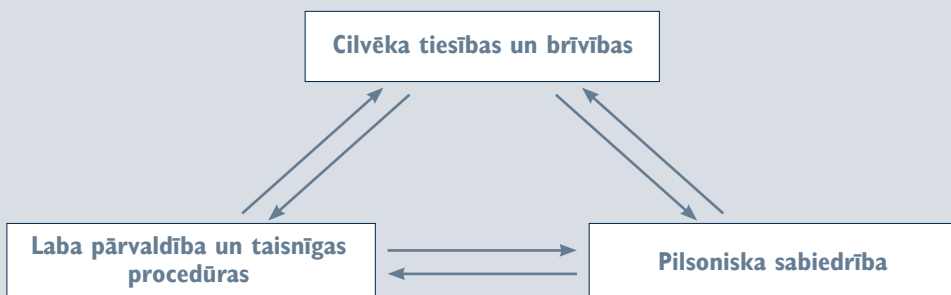
Mēs demokrātijā ir stāsts par atbildīgas līdzdalības demokrātiju, kuru veido trīs galvenās sastāvdaļas. Pirmkārt, demokrātiju varētu raksturot kā tiesību sistēmu, kas ļauj ikvienam brīvi paust savus uzskatus, piedalīties sabiedriskajā un politiskajā dzīvē un brīvi ievēlēt pārstāvjus, kuri pārvalda sabiedrību. Nodrošinātas cilvēka pamattiesības un brīvības ir balsts, uz kura tālāk būvējama demokrātiska pārvalde.

Otrkārt, lai ikviens iedzīvotājs varētu izmantot savas tiesības, sabiedrības pārstāvjiem ir jāievēro taisnīgas procedūras un jāstrādā maksimāli efektīvi un atklāti. Tātad demokrātija ir arī taisnīgu procedūru ieviešana un laba pārvaldība.

Treškārt, lai laba pārvaldība būtu iespējama, nepieciešama aktīva un pastāvīga sadarbība ar tiem, uz kuriem valsts varas lēmumi tieši attiecas, tātad iedzīvotājiem. Demokrātija ir ne tikai valsts varas garantētas taisnīgas procedūras, bet arī atbildīgi pilsoņi, kas uzrauga ievēlēto pārstāvju darbu un prot arī apvienoties, lai palīdzētu risināt problēmas savstarpēji, kur valsts palīdzība nav nepieciešama. Tātad demokrātija ir arī atbildīgu pilsoņu pašorganizēšanās jeb pilsoniska sabiedrība.

Demokrātija ir iespējama tikai tad, ja tauta, kas ir varas avots, ir aktīvs dalībnieks lēmumu pieņemšanas procesā. Ja kāds no ievēlētajiem pārstāvjiem pārkāpj

DEMOKRĀTIJA: CILVĒKA TIESĪBAS, TAISNĪGAS PROCEDŪRAS UN PILSONISKA SABIEDRĪBA

tās dāvāto uzticību, lai gūtu privātu labumu, tad demokrātija ir būtiski apdraudēta, jo vairs nevalda labi zināmais princips – viens likums, viena taisnība visiem.

Grāmatā *Mēs demokrātijā*, izvērtējot katru pieminēto demokrātijas sastāvdaļu, tiek apskatīti arī galvenie korupcijas draudi, kas varētu rasties vai kas pastāv noteiktajā sfērā, kā arī šo draudu ietekme uz demokrātiju. **Korupcija ir uzticētās varas ļaunprātīga izmantošana privāta labuma gūšanai.** Korupcijas risks ir augsts, ja persona, kas pieņem lēmumus, var to izdarīt vienpersoniski vai slepeni un tai nav pienākuma atskaitīties par savu rīcību sabiedrībai.

Korupcijas risku mazināšanā liela nozīme ir ne tikai dažādām speciālām kontroles institūcijām, bet arī sa-

biedrībai. Katra indivīda personīgā izvēle, kā rīkoties saskarsmē ar korupciju, veido šādu izvēļu summu, tā zīmējot arī kopējo demokrātijas ainu. Korupcija demokrātijā liecina par demokrātijas deficītu. Tādēļ indivīda atbildīga rīcība var nostiprināt gan taisnīgu institūciju un procedūru pastāvēšanu, gan katra cilvēka iespējas izmantot savas tiesības un brīvības pēc vienlīdzīgiem noteikumiem.

Mēs demokrātijā ir informatīvs izdevums, kura mērķis ir sniegt īsu ieskatu demokrātijas galvenajos darbības principos, kā arī demokrātijas un korupcijas attiecībās. Izdevumu veido četras nodaļas: Demokrātija kā tiesību sistēma; Demokrātija kā valdīšanas forma; Politiskās partijas un vēlēšanas un Pilsoniska sabiedrība.

KORUPCIJAS FORMULA¹

Korupcija = monopols + rīcības brīvība - atbildība

¹ Klitaargd R., Maclean – Abaroa R., Parris H.L. *Corrupt Cities. A Practical Guide to Cure and Prevention.* Oakland, California: ICS Press, 2000, p. 26.

DEMOKRĀTIJA KĀ TIESĪBU SISTĒMA. CILVĒKA TIESĪBAS

„Visi cilvēki piedzimst brīvi un vienlīdzīgi savā cieņā un tiesībās. Viņiem ir saprāts un sirdsapziņa, un viņiem citam pret citu jāizturas brālības garā.”

Cilvēka tiesības un brīvības ir noteiktas Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO)² Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā. Šo deklarāciju ir parakstījušas vairāk nekā 130 pasaules valstis, arī Latvija. Katram cilvēkam ir tiesības uz dzīvību, brīvību, personas, apziņas un domu brīvību, vārda brīvību, pulcēšanās un biedrošanās brīvību, kā arī daudzas citas tiesības tikai tāpēc, ka viņš ir cilvēks – un šīs tiesības neviens nevar atņemt. Tiesības tiek iegūtas, cilvēkam piedzimstot, tādēļ tās mēdz dēvēt arī par dabiskajām tiesībām. Varētu teikt, ka tiesības padara mūs brīvus pašiem attīstīties un veidot sev tīkamu vidi, kurā dzīvojam.

Parasti tiesības pilda aizsargfunkciju, pasargājot ikvienu indivīdu no valsts un līdzpilsoņu iejaukšanās viņa „brīvības teritorijā”. Tātad tiesības ir indivīda imunitāte. Tiesības varētu raksturot arī kā privilēģijas indivīdam pašam brīvi izpausties un sevi pilnveidot sabiedriskajā un politiskajā dzīvē. Tomēr tiesības uzliek arī pienākumu. Mūsu tiesības vienlaicīgi ir saistītas ar citu cilvēku pienākumiem. Piemēram, tiesības uz izglītību citiem uzliek par pienākumu mums šīs tiesības nodrošināt³. Līdzīgi mums pašiem ir pienākums rīkoties tā, lai arī citi cilvēki varētu netraucēti īstenot savas tiesības un viņu brīvība netiktu ierobežota. Tiesībām ir ārkārtīgi liela nozīme ikviena cilvēka dzīvē.

Kāda saistība ir cilvēka tiesībām un demokrātijai? To varētu salīdzināt ar noslēgtu apli, kur *cilvēka tiesības veido demokrātiju, bet demokrātija garantē cilvēka tie-*

sības. Cilvēka tiesības būs efektīvas tad, ja tās būs nodrošinātas dzīvē. To savukārt var garantēt tikai tad, ja valsts vara ir balstīta uz likuma spēku. Demokrātija nodrošina, ka cilvēki var tālāk attīstīt savas tiesības, jo var brīvi veidot likumus un kontrolēt valsts varu. Tā, piemēram, cilvēks var izmatot tiesības pulcēties un paust savu viedokli tikai tad, ja viņu tādēļ neapdraud valsts vara. Demokrātiskās sabiedrībās šī ir viena no svarīgākajām brīvībām, jo tādā veidā notiek savstarpēja viedokļu apmaiņa: valsts varas pārstāvji uzzina sabiedrības viedokli, bet sabiedrība ietekmē valsts varas darbību, tādējādi īstenojot savu kontroli pār valsts varu.

Cilvēka tiesības var iedalīt trīs galvenajās grupās:

- indivīdu tiesības;
- pilsoniskās un politiskās tiesības;
- sociālās un ekonomiskās tiesības.

I. Indivīdu tiesības

Ikvienam indivīdam ir tiesības uz dzīvību, brīvību un personas neaizskaramību, tiesības brīvi pārvietoties un paust savus uzskatus, tiesības uz apziņas brīvību un vārda brīvību. Tātad ikviens pats ir tiesīgs izvēlēties dzīvesvietu, reliģisko piederību vai nodarbošanos, un neviens viņa šīs tiesības nevar liegt. Viena no pamatbrīvībām demokrātiskā sabiedrībā ir *vārda brīvība*, no kuras izriet daudzas citas brīvības.

Vārda brīvība ietver divas galvenās sastāvdaļas: tiesības uz saviem uzskatiem un tiesības iegūt un izplatīt informāciju. Katram ir tiesības veidot savu viedokli un to brīvi paust, un valsts institūcijas nedrīkst par to šo cilvēku sodīt, ietekmēt vai vajāt.

Līdzīgi ir arī ar informācijas iegūšanu un izplatīšanu. Tiesības pieprasīt un iegūt valsts pārvaldes rīcībā esošo informāciju ir svarīga politisko tiesību daļa. Lai sabiedrība varētu kvalitatīvi līdzdarboties valsts pārvaldes darbā, tai ir jābūt pietiekami informētai par valsts pārvaldes lēmumiem, piemēram, par budžeta līdzekļu izlietojumu, teritorijas plānošanu, ārpoliti-

² ANO ir starptautiska organizācija, kas dibināta 1945. gadā ar mērķi stiprināt mieru un starptautisko sadarbību un palīdzētu risināt ekonomiskās, sociālās, kultūras un citas problēmas, kā arī veicināt cilvēka pamattiesību un brīvību ievērošanu. Tās aprakstītas ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā, kas pieņemta 1948.gadā. Latvija kļuva par ANO dalībvalsti 1991.gadā un ir parakstījusi arī minēto deklarāciju. (Ar pilnu deklarācijas tekstu latviešu valodā iespējams iepazīties: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/vispcd.htm>)

³ Waldron Jeremy. The Philosophy of Rights. In An Encyclopaedia of Philosophy. Routledge, 1988, p.727.

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMĒ NOTEIKTĀS CILVĒKA PAMATTIESĪBAS:

Indivīdu tiesības:

- Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. (91.pants)
- Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu. (92.pants)
- Ikviens tiesības uz dzīvību aizsargā likums. (93.pants)
- Ikvienam ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību. Nevienam nedrīkst atņemt vai ierobežot brīvību citādi kā tikai saskaņā ar likumu. (94.pants)
- Valsts aizsargā cilvēka godu un cieņu. Spīdzināšana, citāda cietsirdīga vai cieņu pazemojoša izturēšanās pret cilvēku ir aizliegta. (95.pants)
- Ikvienam ir tiesības brīvi izbraukt no Latvijas. Ikviens, kam ir Latvijas pase, ārpus Latvijas atrodas valsts aizsardzībā, un viņam ir tiesības brīvi atgriezties Latvijā. (98.pants)
- Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Baznīca ir atdalīta no valsts. (99.pants)

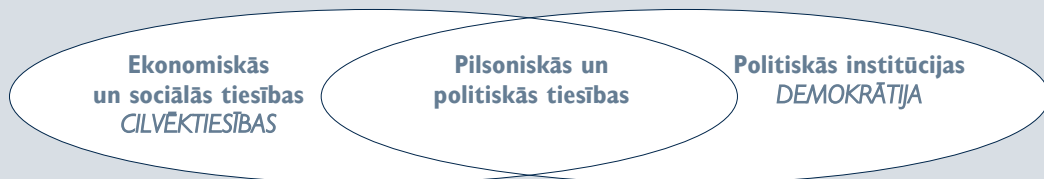
Pilsoniskās un politiskās tiesības:

- Ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, kā arī pildīt valsts dienestu. (101.pants.)
- Ikvienam ir tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās. (102.pants)
- Valsts aizsargā iepriekš pieteiktu miermīlīgu sapulču un gājienu, kā arī piketu brīvību. (103.pants)
- Ikvienam ir tiesības likumā paredzētajā veidā vērsties valsts un pašvaldību iestādēs ar iesniegumiem un saņemt atbildi pēc būtības. Ikvienam ir tiesības saņemt atbildi latviešu valodā. (104.pants)

Ekonomiskās un sociālās tiesības:

- Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. (105.pants)
- Ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai. (106.pants)
- Ikvienam darbiniekam ir tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu, kas nav mazāka par valsts noteikto minimumu, kā arī tiesības uz iknedēļas brīvdienām un ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu. (107.pants)
- Strādājošajiem ir tiesības uz koplīgumu, kā arī tiesības streikot. Valsts aizsargā arodbiedrību brīvību. (108.pants)
- Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos. (109.pants)
- Valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu. (111.pants)
- Ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatzglītību un vidējo izglītību. Pamatizglītība ir obligāta. (112.pants)

I. ATTELS. DEMOKRĀTIJA UN TIESĪBAS

Avots: Beetham David. Democracy and Human Rights. Blackwell Publishers, 1999, p.94.

kas un citiem lēmumiem. Turklāt valsts pārvaldei ir jānāk cilvēkiem pretī un laikus jāsniedz informācija, kas ir būtiska sabiedrībai, nodrošinot brīvu piekļuvi pārvaldes rīcībā esošajiem dokumentiem, lēmumu pieņemšanas procesam un citām aktivitātēm.

Informācijas atklātības princips ļauj indivīdiem ne tikai piedalīties valsts pārvaldes darbā, bet arī īstenot uzraudzības tiesības pār valsts pārvaldes darbību, tādējādi paaugstinot tās kvalitāti. No informācijas, ko sabiedrība saņem, veidojas cilvēku attieksme pret valsts pārvaldi un priekšstats par savu lomu tajā.

Vārda brīvības ietver arī preses brīvību - vienu no svarīgākajiem principiem, kas atšķir demokrātiskas sabiedrības no nedemokrātiskām. *Preses brīvība* garantē valsts neiejaukšanos plašsaziņas līdzekļu darbībā, proti, saziņas līdzekļi bauda pilnīgu brīvību iegūt un izplatīt informāciju. (Par plašsaziņas līdzekļu darbības principiem plašāk lasiet 4. nodaļā).

Cilvēka pamattiesības, tai skaitā arī vārda brīvība, Latvijas Republikas (LR) Satversmē tika iekļautas tikai 1998.gadā. Satversmes 100.pants paredz, ka „ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta”.

Vārda brīvība nenozīmē visatļautību savos izteikumos, tādēļ īpašos gadījumos tā var tikt ierobežota: kad tā pārkāpj citas indivīda tiesības, piemēram, tiesības saglabāt savu privāto un ģimenes dzīvi noslēpumā, vai kad tiek aizskarta indivīda cieņa un gods. Šādos gadījumos valstij ir pienākums pasargāt individu no līdzpilsoņu un plašsaziņas līdzekļu aizskāruma.

2. Pilsoniskās un politiskās tiesības

Ar vārda brīvību cieši saistītas politiskās un pilsoniskās tiesības. Tās ir tiesības iesaistīties valsts pārvaldē un vēlēšanu tiesības. Savas tiesības indivīds var izmantot

gan tiešā, gan netiešā veidā. Tiešā līdzdalības forma ir indivīda aktīva iesaistīšanās tautas nobalsošanā (referendumā) un darbs valsts pārvaldes institūcijās, savukārt netiešā – piedalīšanās vēlēšanās.⁴

Vēlēšanu tiesības ir vienas no galvenajām politiskajām brīvībām. Pamatojoties uz šīm tiesībām, iedzīvotāji var brīvi izvēlēties pārstāvjus valsts un pašvaldību darbā un ir viens no demokrātiskas valsts pamatelementiem. Tādēļ svarīgi, lai vēlēšanas būtu godīgas, proti, piedaloties vēlēšanās, kandidātiem jābūt vienlīdzīgiem noteikumiem un vēlētāju balsīm – vienlīdzīgam svaram. (Par demokrātiskām vēlēšanām vairāk lasiet 3.nodaļā).

Pagaidām pieminētās tiesības - tiesības piedalīties tautas nobalsošanā, vēlēšanās un ieņemt amatu likumdošanas vai administratīvajās institūcijās - parasti skar tikai tos cilvēkus, kuriem ir visciešākā saikne ar valsti, proti, pilsoņus. Amatus, uz kuriem šis noteikums valsts pārvaldē attiecas, nosaka likums. Taču neatkarīgi no pilsonības visiem cilvēkiem ir dota pulcēšanās un biedrošanās brīvība: tiesības paust savu viedokli un panākt interešu ievērošanu, apvienojoties sabiedriskās organizācijās, piedaloties sapulcēs, organizējot pasākumus, mītiņus, piketus utt. Izmantojot savas tiesības, indivīdi var aktīvi iesaistīties lēmumu pieņemšanas procesā un paust savu nostāju, aizstāvēt savas un sev līdzīgo intereses.

Kā redzams I.attēlā, pilsoniskās un politiskās tiesības kopā ar politiskajām institūcijām veido demokrātiju. Demokrātiskās sabiedrībās valsts var tikt pārvaldīta tikai tad, ja šīs tiesības tiek garantētas visiem sabiedrības locekļiem, jo tādējādi indivīdi īsteno savas kontroles tiesības pār valsts varas institūcijām. Līdz ar to demokrātija ir tiesību sistēma, kuras ietvaros cilvēki, izmantojot savas tiesības, piedalās valsts pārvaldē.

⁴ Mīts Mārtiņš. Tiesību katalogs. Grām.: Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Red. I.Ziemele. Rīga: SIA "Izglītības solī", 2000. – 84-85.lpp.

Tomēr pilsoniskās un politiskās tiesības cilvēks var izmantot tikai tad, ja ir garantētas viņa individuālās tiesības, kā arī ekonomiskās un sociālās tiesības. Cilvēkiem ir jābūt nepieciešamajiem minimālajiem līdzekļiem, lai varētu pilnvērtīgi izmantot savas poli-

tiskās tiesības. Piemēram, lai iegādātos laikrakstu un uzzinātu par jaunumiem valstī un pasaulē, ir vajadzīga nauda. Tautas vara ir īstenojama, ja katram cilvēkam ir nodrošinātas reālas iespējas izmantot savas ties-

LIKUMS “PAR SAPULCĒM, GĀJIENIEM UN PIKETIEM”

Daži organizēšanas nosacījumi:

- Sapulces var rīkot gan telpās, gan arī ārpus tām, taču atšķirībā no sapulcēm ārpus telpām, telpās rīkotājās sapulcēs var piedalīties tikai organizatoru uzaicinātas personas.
- Sapulču, gājienu un piketu laikā nodrošināma brīva pieeja un piebraukšana valsts un pašvaldību iestādēm, kuru tuvumā notiek attiecīgie pasākumi, kā arī šo iestāžu drošība un netraucēta darbība;
- Pašvaldība var izdot saistošus noteikumus par sapulču, gājienu un piketu rīkošanas kārtību un norisi atsevišķās vietās.
- Pulcēšanās vieta un gājiena maršruts jāizraugās tā, lai pēc iespējas mazāk traucētu transporta un gājēju kustību;
- Minēto pasākumu laikā aizliegts vērsties pret Latvijas Republikas neatkarību, izteikt priekšlikumus par Latvijas valsts iekārtas vardarbīgu grozīšanu, aicināt nepildīt likumus, sludināt vardarbību, nacionālo un rasu naidu, kļaju nacisma, fašisma vai komunisma ideoloģiju, veikt kara propagandu, kā arī slavēt vai aicināt izdarīt noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus.
- Sapulces, gājiena un piketa dalībniekam šo pasākumu laikā ir aizliegts: turēt pie sevis ieročus vai citus priekšmetus, kas pēc sava rakstura ir paredzēti vai var tikt piemēroti miesas bojājumu nodarīšanai cilvēkiem vai mantas bojāšanai; būt apgādātam ar pasīvās aizsardzības līdzekļiem (ķiveri, kasku, bruņuvesti u.tml.); slēpt savu seju zem maskas; tērpties formas tērpā vai tam līdzīgā tērpā, lai paustu noteiktus politiskus uzskatus; izmantojot bijušās PSRS, Latvijas PSR un fašistiskās Vācijas karogus, ģerboņus un himnas; veikt darbības, kas ir pretrunā ar tikumību; rīkoties tādā veidā, kas rada draudus sapulces, gājiena vai piketa dalībnieku vai citu personu drošībai un veselībai.
- Sapulču, gājienu un piketu laikā jāievēro normatīvie akti, kas reglamentē sabiedrisko kārtību.

Pieteikuma iesniegšana:

- Par sapulces, gājiena un piketa rīkošanu organizatoram ir jāiesniedz pieteikums pašvaldībai, kuras administratīvajā teritorijā ir paredzēts attiecīgais pasākums. Ja pasākums notiek vairāku pašvaldību administratīvajā teritorijā, pieteikums iesniedzams visām attiecīgajām pašvaldībām. Pieteikuma norakstu pašvaldība nosūta attiecīgajai teritoriālajai Valsts policijas struktūrvienībai.
- Pieteikumu jāiesniedz ne agrāk kā četrus mēnešus un ne vēlāk kā 10 darbdienu pirms attiecīgā pasākuma norises. Ja par notikumu, saistībā ar kuru šis pasākums tiek rīkots, objektīvi nebija iespējams uzzināt agrāk kā 10 darbdienu pirms tā, pieteikumu par sapulces, gājiena vai piketa rīkošanu iesniedz pēc iespējas agrāk, bet ne vēlāk kā 24 stundas pirms plānotā pasākuma norises.
- Pieteikumā jānorāda šāda informācija: pasākuma veids (sapulce, gājiens, pikets); pasākuma mērķis; pasākuma datums, sākuma un beigu laiks; sapulces vai piketa vieta, gājiena maršruts; plānotais dalībnieku skaits; kāds atbalsts tiek lūgts no pašvaldības un policijas, lai sekmētu pasākuma netraucētu norisi; organizators (viens vai vairāki) un tālruna numurs, pa kuru var sazināties ar viņu; pasākuma vadītājs; pasākuma vadītāja palīgi, kā arī kārtības uzturētāji. Iesniedzot pieteikumu, fiziskā persona uzrāda savu pasi, bet juridiskās personas pārstāvis uzrāda savu pasi un iesniedz juridiskās personas pilnvaru iesniegt pieteikumu. Visām pieteikumā minētajām personām jānorāda vārds, uzvārds, personas kods un dzīvesvieta, bet juridiskajām personām — pilns nosaukums, juridiskā adrese un reģistrācijas numurs. Pasākuma vadītājs un viņa palīgi vienlaikus ar pieteikumu iesniedz paziņojumu, ka viņi uzņemas atbildību par likuma ievērošanu pasākuma laikā.

3. Ekonomiskās un sociālās tiesības

Attēlā (*1.attēls*) atspoguļotā cilvēktiesību un demokrātijas savstarpējā saikne rāda, ka demokrātijā centrālā loma ir pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Tomēr cilvēkam ir nepieciešami resursi, lai savas tiesības varētu izmantot. Tāpēc, aplūkojot demokrātiju kā tiesību sistēmu, ekonomiskās un sociālās tiesības, kā tiesības uz darbu, tīrāsu, izglītību, sociālo nodrošinājumu (vecuma, darbnespējas, bezdarba u.c. gadījumos) un citas tiesības, nevar tikt ignorētas.

Nodrošinātas iespējas cilvēkiem iegūt izglītību vai atrast darbu ir būtisks priekšnoteikums viņu labklājībai. Ja šādas tiesības netiek nodrošinātas, apgrūtinātas ir iespējas izmantot arī pilsoniskās un politiskās tiesības. Cilvēks tiek gan sociāli, gan ekonomiski atstumts, un atstumtība šajās jomās iet roku rokā ar politisko atstumtību⁵. Savukārt turīgākie iedzīvotāji iegūst priekšrocības izmantot savas tiesības un līdz ar to arī iesaistīties valsts pārvaldē.

Lai gan valstij ir jānodrošina cilvēka cienīgi dzīves apstākļi, turpmāka savas labklājības veidošana ir atkarīga no paša indivīda. Valsts iejaukšanās cilvēka sociālās aprūpes un ekonomiskās labklājības nodrošināšanā dažādās demokrātiskās sabiedrībās būtiski atšķiras. Varētu teikt, ka pastāv divi dažādi valsts iejaukšanās modeļi. Viens no tiem ir sociālā demokrātija, kurā valstij ir izšķiroša nozīme cilvēka labklājības nodrošināšanā. Proti, ar apjomīgu nodokļu ievākšanu valsts indivīdiem nodrošina sociālo aprūpi un gādā par ekonomisko stabilitāti. Turpretim liberālajās demokrātijās valsts minimāli iejaucas indivīda sociālās un ekonomiskās labklājības nodrošināšanā un no katra cilvēka pašiniciatīvas un aktivitātes ir atkarīga viņa sociālā un materiālā stabilitāte. Tādējādi nevienlīdzība, kas veidojas indivīdu starpā, ir pašu indivīdu atbildība. Kurš no šiem modeļiem darbojas konkrētā valstī, ir atkarīgs no sabiedrības, kuras vairākums ir izšķīries par vienu vai otru savas labklājības garantēšanas veidu.

Brīvība nav patvaļa

Demokrātiskā valstī katram indivīdam pienākas dažādas brīvības. Tā kā mēs dzīvojam sabiedrībā, kur katram indivīdam ir tiesības un brīvības, svarīgi ir ievērot ne tikai savas tiesības, bet arī līdzpilsoņu tiesības un brīvības. Brīvība nav patvaļa, tā ir samērojama ar citu indivīdu brīvību. Brīvības robežas sākas tur, kur viena

indivīda brīvība apdraud cita indivīda brīvību.

Lai nodrošinātu pārējo sabiedrības locekļu drošību, tiesības un saglabātu demokrātisko valsts iekārtu, indivīdu pulcēšanās un biedrošanās brīvības var tikt ierobežotas, piemēram, liedzot organizēt demonstrācijas vai sapulces. Taču minētie iemesli ir jāinterpretē iespējami šauri, lai neierobežotu cilvēka tiesības paust savus uzskatus. Tāpat ir arī ar vārda brīvības ierobežojumu, – tā var tikt ierobežota, ja tiek aizskarts citas personas gods un cieņa.

Kāda sabiedrība, tāda valsts vara. Cilvēka pienākumi

Valsts prezidents, ikviens deputāts un ierēdnis, stājoties darbā, dod svinīgu solījumu godprātīgi veikt savus pienākumus. Arī katrs iedzīvotājs, piedaloties vēlēšanās, pauž savu gatavību ievērot likumus, kurus turpmāk izstrādās ievēlētā likumdevējvara. Tātad pilsonim ir ne tikai tiesības un brīvības, bet arī pienākums pret valsts varu, kuras izveidošanā pats ir piedalījies. Līdz ar to katra indivīda pienākums ir maksāt nodokļus, ievērot likumus un piedalīties valsts drošības stiprināšanā un tādā veidā rūpēties par visas sabiedrības labklājību.

ANO VISPĀRĒJĀ CILVĒKTIESĪBU DEKLARĀCIJA, 29.PANTS:

- 1. Katram cilvēkam ir pienākumi pret sabiedrību, kurā tikai ir iespējama viņa personības brīva un pilnīga attīstība.**
- 2. Realizējot savas tiesības un brīvības, katram cilvēkam ir jāpakļaujas tikai likumā noteiktiem ierobežojumiem, kuru nolūks ir vienīgi citu cilvēku tiesību un brīvību pienācīgas atzīšanas un cieņas nodrošinājums un morāles, sabiedriskās kārtības un vispārējās labklājības taisnīgu prasību apmierināšana demokrātiskā sabiedrībā.**

Sabiedrības pārstāvjiem ir jāapzinās, ka viņu pašu ieguldītajiem pūliņiem un veiktajām aktivitātēm ir nozīmīga loma demokrātijas attīstībā. Tādēļ indivīda pienākums ir izmantot savas tiesības un pilnveidot sevi šajā ziņā, ko var panākt, aktīvi iesaistoties sabiedriskajā un politiskajā dzīvē.

Lai gan demokrātiskās valstīs lēmumi tiek pieņemti ar vairākuma atbalstu, arī mazākumam ir jānodrošina vienlīdzīga tiesības, tādēļ katra indivīda pienākums ir respektēt minoritāšu tiesības.

⁵ Beetham David. Democracy and Human Rights. Blackwell Publishers, 1999, p.102.

Demokrātijā ir svarīgi, lai cilvēki vēlēšanās izdarītu apzinātu izvēli. Lielajā kandidātu, partiju un to programmu dažādībā var viegli apjukt un nobalsot par pirmo atmiņā palikušo vārdu vai noticēt vilinošākajam solījumam. Demokrātiska balsojuma pamatā ir jābūt zināšanām par politiku, ko pilsonis ir uzkrājis, regulāri sekojot deputātu un amatpersonu aktivitātēm, pieņemtajiem lēmumiem, balsojumiem par noteiktiem likumprojektiem, politiķu nostājai dažādos jautājumos. Ikvienam cilvēkam ir pienākums būt informētam par norisēm sabiedrībā un politiskajā dzīvē. Tad arī tautas vēlētiem pārstāvjiem radīsies nepieciešamība informēt un pārliecināt sabiedrību par savu darbību, – jo viņi apzināsies, ka sabiedrība šādai informācijai seko līdzī un ņem to vērā.

Demokrātijā ir vislabvēlīgākā vide, lai cilvēks pats varētu noteikt savu dzīvi. Izmantojot savas tiesības un pildot pienākumus, katrs cilvēks var stiprināt demokrātiju.

Vai korupcija apdraud cilvēktiesības?

Sabiedrībā reti tiek uzdots jautājums par to, vai korupcija jebkādā veidā apdraud cilvēktiesības vai tā ir tikai politiska un ekonomiska problēma. Saskaņā ar korupcijas jēdziena skaidrojumu tā ir sava amata stāvokļa izmantošana privātam labumam, kad persona gūst sev papildu priekšrocības un ienākumus uz sabiedrības rēķina. Diezgan bieži runāts par tādām zema līmeņa koruptīvām darbībām kā kukuļa maksāšana, lai apietu rindas slimnīcas operāciju veikšanai, lai bērns varētu sākt mācības skolā, vai arī naudas vai citu labumu došana medikumiem, lai nodrošinātu labāku pacientu aprūpi. (Korupcijas līmeņus sk. 2.attēlā.) Vairākumā gadījumu kukulis tiek maksāts par pakalpojumiem, kas patiesībā kukuļa ņēmējam būtu jāsniedz arī bez kukuļa. Kukuļdevējs maksā nevis organizācijai vai institūcijai, kas nodrošina viņam pakalpojumu, bet gan atsevišķai personai, kas īsteno kontroli pār pakalpojuma sniegšanu⁶. Tā saukta „piemaksa par ātrumu” (*speed money* – tulk. no angļu val.) tiek maksāta, lai indivīds būtu drošs, ka viņa tiesības tiks garantētas saprātīgā laikā. Minētie piemēri var būt arī tā dēvēti “korupcija likuma ietvaros”.

Taču lielāka apjoma kukuļošana, kur valsts pārvaldes amatpersonas izmanto savu dienesta stāvokli, lai gūtu

papildu labumus sev vai sev tuviem cilvēkiem, var būtiski apdraudēt cilvēka tiesības. Piemēram, korupcija tiesu sistēmā var apdraudēt katra indivīda tiesības uz taisnīgu tiesu un vienlīdzīgu attieksmi tiesību normu piemērošanā, kas rada nopietnas sekas demokrātijas attīstībai kopumā.

Valsts pienākums ir cīnīties pret korupciju. Ja tas netiek darīts, tad cilvēka tiesības un brīvības tiek apdraudētas vismaz trīs aspektos⁷.

- **Korupcija veicina diskrimināciju.** Neviena sabiedrības grupa nav privileģēta, kas to padarītu par pārāku valsts pārvaldītāju un iedzīvotāju sadarbībā. Ja kāda persona piedāvā vai pieprasa kukuli un to saņem, kukuļdevējs automātiski kļūst “vienlīdzīgāks” salīdzinājumā ar citiem cilvēkiem, kuriem ir tieši tādas pašas tiesības iegūt noteiktu pakalpojumu.
- **Korupcija kavē pilnībā izmantot ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības.** Labvēlīgāki priekšnosacījumi korupcijai ir tur, kur apgrozās vairāk naudas līdzekļu un kur sabiedrībai ir mazāk iespēju rūpīgi kontrolēt līdzekļu izlietojumu. Tādēļ valsts pārvaldes institūcijas dažkārt tiecas atbalstīt projektus, kuri ir finansiāli apjomīgi – kā būvniecības projekti, kas, iespējams, noteiktajā brīdī nav tik nepieciešami kā, piemēram, projekti, kuri vērsti uz bezdarba mazināšanu utt.
- **Korupcija noved pie vairāku pilsonisko un politisko tiesību aizskaršanas.** Piemēram, vēlēšanu tiesības tiek būtiski pārkāptas, ja netiek nodrošināts aizklātums vēlēšanu procedūrā vai arī vēlētajū balsis tiek nopirktas, lai panāktu noteiktu politisku spēku ievēlēšanu.

Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 1.pantā ir uzsvērti ne tikai cilvēku vienlīdzība un brīvība, bet arī brālības gars, tātad savstarpējā solidaritāte, kas ir nepieciešama, lai panāktu vienošanos un vairākuma atbalstu likumiem. Taču rīkošanās savtīgās interesēs un ļaunprātīga sabiedrības dāvētās uzticības izmantošana vai arī „piemaksa par ātrumu” var pilnībā sagrābt šo solidaritāti, ietekmējot arī demokrātijas kvalitāti.

⁶ Cockcroft Laurence. Working Paper: Corruption and Human Rights: a Crucial Link. Berlin 19 October 1998.

⁷ Jayawickrama Nihal. Working Paper: Corruption – A Violation of Human Rights? Sofia, 1-2 June, 1998.

2.ATTELS. POSTKOMUNISTISKĀS KORUPCIJAS TIPOLOĢIJA

1. līmenis – Zema līmeņa administratīvā korupcija

1. Ierēdņu kukuļošana, lai apietu likumu:
 - iedzīvotāju iniciatīva;
 - ierēdņa iniciatīva;
 - ierēdņu grupas organizēta izspiešana.
2. Pārregulēšana, slēpšana un dezorganizācija no ierēdņu puses:
 - lai izspiestu vairāk kukuļus;
 - lai iegūtu lielāku varu un kontroli.
3. Licencēšanas un inspekcijas pilnvaru nelietīga izmantošana.

2. līmenis - Amatpersonu iedzīvošanās, valsts līdzekļu izšķērdēšana privātām vajadzībām

1. Valsts līdzekļu izmantošana privātām vajadzībām:
 - bonusi, slēpts atalgojums;
 - luksus automašīnas, ceļojumi, pieņemšanas, aprīkojums utt.;
 - automašīnu, apartamentu, vasarnīcu un citu materiālo vērtību piesavināšanās.
2. Spekulešana ar valsts līdzekļiem:
 - īpašumu izpārdošana;
 - biroju, aprīkojuma izīrēšana privātiem mērķiem;
 - valsts pārvaldes darbinieku darbaspēka izmantošana privātā darbā;
 - valsts uzņēmumu un īpašuma kvaziprivatizācija.
3. Nelikumīga rīcība un spekulešana ar sabiedriskajiem īpašumiem un privatizāciju:
 - biznesa novirzīšana sev un sev tuviem draugiem;
 - interešu konflikta ignorēšana;
 - kukuļņemšana;
 - to likumu pārkāpšana, kuri nosaka konkurējošas izsoles u.c.
4. Ietekmes uztiepšana, manipulācija ar personāla lēmumiem:
 - iesaistīšanās nepotismā*, klientelismā**, favorītismā;
 - labumu izspiešana no pakļautajiem vai amata pretendentiem u.c.

3. līmenis. Korupcijas tīklu realizēta “valsts sagrābšana”

1. „Valsts sagrābšana”, valsts institūciju de facto pārņemšana:
 - valsts institūciju izmantošana, lai vairotu savu bagātību u.c.
2. Slepeni sadarbības tīklu izveide, slepeni vienojoties par koruptīvām darbībām.
3. Vēlēšanu un politiskās konkurences graušana:
 - nelikumīga kampaņu un partiju finansēšana;
 - slēpto reklāmu izmantošana.
4. Likumdevēja varas izmantošana:
 - „likumu pārdošana” privātām vajadzībām;
 - pretkorupcijas likumdošanas bloķēšana;
 - apzināta vāju likumu pieņemšana;
 - pienākuma pārraudzīt izpildvaru nepildīšana;
 - neefektīva parlamentārā izmeklēšana.
5. Tiesu sistēmas korupcija:
 - labvēlīgu tiesu spriedumu „pārdošana”;
 - daļēja vai nepatiesa izmeklēšana un apsūdzēšana.
6. Audītēšanas, izmeklēšanas un pārraudzības varas ļaunprātīga izmantošana.
7. Kompromitējošu materiālu vai draudu izmantošana politiska spiediena īstenošanai.
8. Mediju korupcija.

* Nepotisms – situācija, kad kāda valsts amatpersona izmanto savas pilnvaras, lai nodrošinātu labvēlību radniekiem.

** Klientelisms – patrona un klienta attiecības, kurās tiek nodrošināti savstarpēji ieguvumi un dominē personīgā lojalitāte.

Avots: Karklins Rasma. The System Made Me Do It. Corruption in Post-Communist Societies. New York, London: M.E.Sharp Inc. 2005, p.25.

VĀRDA BRĪVĪBA JEB KĀ ZVĒRI GĀJA PIKETĒT

2 DEMOKRĀTIJA KĀ VALDĪŠANAS FORMA. LABA PĀRVALDĪBA

“Demokrācija ir politiska vara, kas nāk no tautas, kur pati tauta pārvalda sevi un pārvalde balstās tautas interesēs.”⁸”

/A. Linkolns./

Ne velti vārds “tauta” šajā tik zināmajā frāzē atkārtojas vairākkārt. Demokrācija ir mūsu pašu vara, kur sabiedrība “nolīgst” savus aģentus – parlamenta un valdības pārstāvjus, lai viņi tās interesēs un savstarpējā sadarbībā pārvaldītu valsti. Vēlētāju un ievēlēto “līgumā” ir iekļauti noteikumi, kuros atrunātas abu pušu tiesības un pienākumi, un abas puses apņemas tos ievērot. Tie ir kā spēles noteikumi, kuriem visi spēles dalībnieki pakļaujas.

Spēles noteikumi nosaka mūsu brīvības robežas, lai ar savu rīcību mēs nepārkāptu citu indivīdu brīvību. Tas attiecas gan uz katru indivīdu, gan arī uz ievēlētajiem pārstāvjiem un institūcijām, kurās viņi darbojas. Katram ir jāapzinās, ka viņa rīcība var ierobežot cita cilvēka brīvību. Tā, piemēram, nemaksājot nodokļus, tiek pārkāptas ikviena tiesības uz pilnvērtīgu dzīvi; pārkāpjot satiksmes noteikumus, tiek apdraudētas cilvēka tiesības uz dzīvību; liedzot piekļuvi informācijai par valsts pārvaldes darbu, tiek ierobežotas ikviena tiesības uz vārda brīvību. Tātad katram no mums ir jāuzņemas atbildība ne tikai par savu tiesību izmantošanu, bet arī spēles noteikumu ievērošanu, lai citi cilvēki varētu izmantot viņu tiesības.

Spēlē parasti piedalās vairāki dalībnieki, un katra dalībnieka interesēs ir rūpēties, lai uz visiem attiektos vienādi noteikumi. Ja kāds no spēlmaņiem uzskata, ka noteikumi ir pilnveidojami vai maināmi, tad par to viņam ir jāpārlicina pārējie dalībnieki. Taisnīgu spēles noteikumu ietvaros panākts kompromiss ir viena no svarīgākajām demokrātijas iezīmēm.

Demokrācija kā valdīšanas forma balstās uz diviem būtiskiem principiem. Pirmkārt, tauta ir varas avots, jo katrs no mums ievēl savus pārstāvjus, otrkārt, pārstāvji, kuriem mēs esam pauduši uzticību, nenovirzās no saviem amata pienākumiem un rīkojas taisnīgi, vadoties tikai pēc visas sabiedrības, nevis dažu cilvēku privātām interesēm.

Ja demokrācija ir tautas valdīšanas forma, tad kādēļ mums ir nepieciešama valsts un vēlētas varas institūcijas? Kas veido varu un kā tā darbojas? Kādas ir tautas iespējas ietekmēt varu? Kā sabiedrība mainās, ja varas pārstāvji novirzās no savu pienākumu izpildes? Šajā nodaļā meklēsim atbildes uz uzdotajiem jautājumiem. Tātad, pirms uzsākam spēli, noskaidrosim tās noteikumus!

4. Valsts loma un varas dalīšanas princips

Tagad mēs zinām, ka demokrācija ir tautas vara, proti, tauta ir tā, kas pati nosaka savu dzīvi. Varētu rasties jautājums, kādēļ tad ir nepieciešamas valsts pārvaldes institūcijas? Taisnība, Senajā Grieķijā un Romā pilsoņi sapulcējās un sprieda valsts lietas, tomēr tas bija iespējams tāpēc, ka pilsētvalstis jeb polisas bija nelielas, tās veidoja apmēram 5000–6000 pilsoņu. Šādu pulcēšanos un polisas lietu lemšanu sauc par tiešo demokrātiju, kad pilsoņi nepastarpināti piedalās politikā jeb sabiedrības pārvaldībā. Mūsdienās vairs nav fiziski iespējams tik daudziem pilsoņiem sanākt un izlemt svarīgus jautājumus. Tādēļ tiek organizētas vienlīdzīgas, aizklātas, periodiskas vēlēšanas, kurās tauta ievēl savus pārstāvjus – “aģentus”, kas turpmāk pārstāvēs tās intereses. Ievēlēto pārstāvju kopa veido likumdevēja varu jeb parlamentu.

Katram no mums ir savas vēlmes un intereses, un, tām saduroties, rodas strīdi. Līdzīgi ir arī ar sabiedrību, kas veidota no daudzām un atšķirīgām interešu un sociālajām grupām, kuru vēlmes var būtiski atšķirties. Valsts darbojas kā strīdu izlīdzinātājs un interešu samērotājs, lai nerastos “visu karš pret visiem”. Tātad valsts nodrošina kārtību, bet, lai šo kārtību varētu uzturēt, mums ir jāziedo kāda daļa savas brīvības. Filozofi to nodēvējuši par dabisko līgumu, kur indivīds “slēdz līgumu” ar valsti: valsts apņemas rūpēties par indivīda drošību un labklājību, bet indivīds sola pa-

⁸ “Democracy is government of the people, by the people, and for the people”.

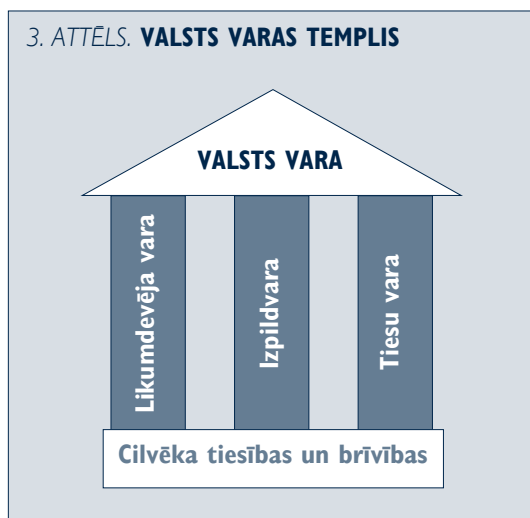
kļauties tās noteikumiem. Turklāt valsts rūpējas ne tikai par to, lai mēs valstī justos pasargāti no līdzcilvēku ļaunprātīgas rīcības, bet arī lai citas valstis nepakļautu valsti briesmām. Citiem vārdiem, valsts garantē arī ārējo drošību un neatkarību.

Bieži tiek lietots tāds vārdu salikums kā **tiesiska valsts**. Ko tas nozīmē? Vienkāršoti var teikt, ka tiesiska valsts ir tāda valsts, kur likumam ir noteicošais spēks, proti, gan ikviens valsts iedzīvotājs, gan pašas valsts institūcijas pakļaujas vienīgi likumam, kurš stiprina cilvēka neatņemamās tiesības un paredz valsts un pilsoņa atbildības.

Kas nodrošina indivīdu aizsardzību pret valsts pārlieku lielu iejaukšanos? Lai politiķu rokās neatrastos visi groži, demokrātiskās sabiedrībās tiek ievērots varas dalīšanas princips. Šis princips nozīmē, ka vara tiek sadalīta pa vairākiem atzariem, kuri cits citu uzrauga un līdz ar to nepieļauj cilvēktiesību pārkāpšanu un varas koncentrēšanos vienās rokās vai tās ļaunprātīgu izmantošanu.

Varas dalīšanas princips

Valsts varu var attēlot kā templi, kura pīlārus jeb atzarus veido trīs varas. Pirmkārt, tā ir godīgās un vienlīdzīgās vēlēšanās ievēlētā likumdevēja vara. Otrkārt, tā ir atklāta un atbildīga izpildvara. Treškārt, tā ir neatkarīga tiesu vara, kas ir brīva no korupcijas un pakļaujas vienīgi likumam, nevis šaurām kādas grupas interesēm.

Parasti varas pīlāru pamatfunkcijas ir aprakstītas konstitūcijās jeb valstu pamatlikumos. Katrs no pīlāriem pirmām kārtām pilda savas īpašās funkcijas, piemēram, likumdevējs pieņem likumus vai tiesa spriež tiesu. Bez šiem pienākumiem varas atzari piedalās arī kopīgā varas dalīšanas sistēmā, kur katras institūcijas lēmumi tiek savstarpēji uzraudzīti. Proti, katrs varas atzars ir pakļauts cita atzara uzraudzībai un nevienam nepiemīt absolūta vara.

Ar varas dalīšanas principu tiek nostiprinātas cilvēku tiesības un brīvības, jo varu savstarpējā uzraudzība nodrošina divkārtu drošību, ka valsts pārlieku neiejauksies indivīda dzīvē un neizmantos cilvēku dāvāto uzticību savtīgiem nolūkiem. Sadalot varu vairākās rokās, tiek novērsta situācija, ka tie, kas likumus pieņem, paši tos īsteno un strīda gadījumā tos izšķir.

Divas pārvaldes formas

Pirms pievēršamies katra pīlāra lomai, apskatīsim divas galvenās pārvaldes formas, kas būtiski ietekmē pienākumu un atbildību apjomu katrai no varām.

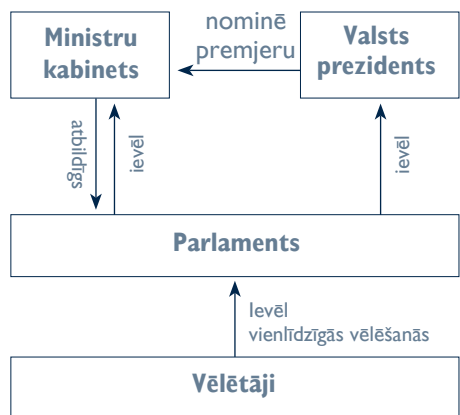
Pārvaldes pamatformas ir prezidentālā demokrātija un parlamentārā demokrātija. Būtiskākā atšķirība ir ietverta jau nosaukumā, uzsverot varas institūciju, kurai ir dominējošā loma. Tā parlamentārās demokrātijās noteicošā ir likumdevēja vara jeb parlaments, kas tiek ievēlēts tiešās vēlēšanās. Parlaments pārstāv sabiedrību, veidojot izpildvaru un pieņemot likumus. Savukārt prezidentālās demokrātijās plašāks pilnvaru loks ir prezidentam, kurš, tāpat kā likumdevēja vara, tiek ievēlēts tiešās vēlēšanās. Prezidents veido valdību, kura par savu darbu atbild prezidentam. Līdz ar to varētu teikt, ka prezidentālās demokrātijās prezidentam ir plašs pilnvaru loks, jo prezidents ir valsts galva un vienlaikus arī valdības vadītājs. Parlamentārājās demokrātijās šīs funkcijas ir pilnībā nošķirtas.

Parlamenta loma prezidentālajā iekārtā ir salīdzinoši mazāka. Tomēr, balsojot par budžetu vai arī nosakot likumus, kuru ietvaros valdība darbojas, tas tik un tā īsteno kontroles funkciju. Konflikta gadījumā prezidenta atcelšanai ir paredzēta speciāla procedūra – impīčments (*impeach* – apšaubīt; tulk. no angļu val.), kad parlaments vairākkārtēji balso par prezidenta atcelšanu.

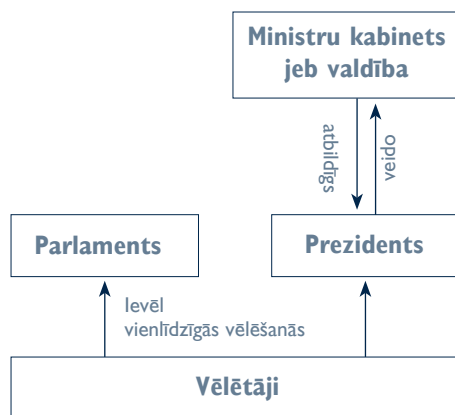
Atsevišķās valstīs pastāv arī jaukta sistēma, kurā savienoti gan parlamentārisma, gan prezidentālisma principi. Vēlētāji ievēl gan parlamentu, gan arī prezidentu.

VALSTS IEKĀRTAS MODEĻI

PARLAMENTĀRISMS

PREZIDENTĀLISMS

Lai gan prezidenta un valdības vadītāja pienākumi ir nošķirti, prezidents visai aktīvi iesaistās valdības veidošanā, kura ir atbildīga ne tikai parlamenta, bet arī prezidenta priekšā.

Latvija ir parlamentāra republika, tādēļ turpmāk, izvērtējot valsts varas pīlārus un to savstarpējās attiecības, balstīsimies uz pilnvaru un funkciju sadalījumu, kāds ir parlamentārās demokrātijās.

5. Likumdevēja vara

Tiesiskā valstī ikviens valsts iedzīvotājs pakļaujas likumiem, un pēc tiem savā darbībā vadās arī visas valsts pārvaldes institūcijas. Likumdevēja vara jeb parlaments sabiedrības intereses un vajadzības pārvērš likumos. To izstrādes process ir visai laikietilpīgs, jo, pirms likums tiek parlamentā pieņemts, pie tā strādā plašs institūciju tīkls. Lai sabiedrība varētu iesaistīties likumu veidošanā, ir jāzina, kā tiek īstenota likumdošana, tādēļ ielūkosimies galvenajos likumdevēja varas darbības principos.

Kā tiek veidota likumdevēja vara?

Demokrātiskās valstīs likumdevēja vara ir augstākais varas nesējs, jo pilnvarojumu izdod likumus tas saņem tieši no pilsoņiem. Piedaloties vēlēšanās, pilsoņi izsaka savu uzticību un piešķir pilnvaras saviem pārstāvjiem pieņemt likumus visu iedzīvotāju vārdā, vienlaicīgi paužot savu gatavību pakļauties ievēlēto pārstāvju izstrādātajiem likumiem.

Vēlēšanas tiek organizētas periodiski, parlamentu ievēlot uz noteiktu laiku. Latvijā Saeimu ievēl uz 4 gadiem. Tas garantē iespēju, ka ikviens no mums var novērtēt savu pārstāvju darbību un tādējādi ietekmēt arī visu likumdošanas procesu kopumā, mainot vai saglabājot nemainīgu atbalstu noteiktam politiskajam spēkam. Arī politiķiem vēlēšanas ir sava veida atskaite par padarīto. Par vēlēšanām plašāk lasiet 3. nodaļā.

Ko dara likumdevēja vara?

Likumdevēja varas pamatuzdevums ir veidot un pilnveidot likumus. Taču tā nav vienīgā funkcija, ko likumdevēja vara pilda. Parlamentārās demokrātijās likumdevējam kā tieši vēlētai institūcijai ir virkne citu svarīgu funkciju⁹:

- *Pārstāvniecības funkcija.* Vēlēšanas, kurās ievēl parlamenta locekļus, tiek organizētas pa vēlēšanu apgabaliem. Parasti noteiktos apgabalos kandidē šim apgabalam labāk zināmi deputātu kandidāti. Ievēlētie deputāti visbiežāk nāk no vēlētājiem līdzīgas sociālās vides un tādējādi labāk zina šo iedzīvotāju vēlmes un vajadzības. Turklāt pastāvīgas tikšanās ar vietējiem iedzīvotājiem nodrošina iespēju iedzīvotājiem izklāstīt problēmas, iebildumus un ierosinājumus, lai uzlabotu savu dzīvi, bet pārstāvim ir jāatskaitās par līdz šim paveikto. Tātad deputāts ne

⁹ Loewenberg Gerhard, Patterson Samuel C. Comparing Legislatures. Lanham, New York, London: University Press of America. 1988, pp. 43-97.

tikai pārstāv iedzīvotājus, bet veido pastāvīgu saikni ar viņiem, lai uzzinātu iedzīvotāju vajadzības.

- **Līderu ievēlēšana.** Parlaments apstiprina virkni amatpersonu, dažādu valsts pārvaldes institūciju vadītājus.
- **Kontroles funkcija.** Likumdevēja vara ievēl izpildvaru jeb valdību, un, ja tās darbs vairs neapmierina tautas pārstāvjus, parlamentam ir tiesības valdību atlaist. Turklāt daudzās valstīs parlamentam ir tiesības iztaujāt izpildvaras pārstāvjus, lai noskaidrotu viņu rīcības vai bezdarbības argumentus.
- **Konfliktu novēršanas funkcija.** Sabiedrību veido indivīdi ar atšķirīgām interesēm, kas daudzos gadījumos var būt pilnīgi pretējas. Tādēļ parlamentam kā pārstāvniecības institūcijai ir ārkārtīgi nozīmīga loma, lai saliedētu dažādas sabiedrības grupas, kas maksimāli apmierinātu tās pārstāvju intereses. Likumdevējs to dara, izmantojot dažādus instrumentus, piemēram, pieņemot likumus, kas skaidri nosaka uzvedības standartus, kuriem sabiedrībai ir jāpakļaujas, vai apstiprinot budžetu, kurā līdzekļi tiek sadalīti noteiktām aktivitātēm, tādējādi atbalstot iedzīvotāju iniciatīvas, prasības vai, tieši pretēji, neatbalstot aktivitātes, kas varētu apdraudēt cilvēku brīvības.

Uzskaitītās funkcijas liecina, ka parlamentam ir plašs nozīmīgu pilnvaru loks. Tādēļ ievēlētajiem deputātiem ir jābūt morāli atbildīgiem vēlētajū priekšā, kas ir apliecinājuši viņiem savu uzticību un piešķirūši varu pieņemt likumus sabiedrības vārdā.

Deputātu atbildība

Deputāti bieži vien gan plašsaziņas līdzekļos, gan publiskās diskusijās tiek dēvēti par tautas kalpiem. Šis apzīmējums visai precīzi raksturo, kādām attiecībām būtu jāvalda deputātu un vēlētajū starpā. Deputātu pienākums ir kalpot tautai, kura ir arī varas avots. Lai gan ikviena deputāta aktivitātēm ir būtiska ietekme uz sabiedrības priekšstatu par parlamentu un demokrātiju kopumā, Latvijā katra deputāta atbildības līmenim netiek pievērsta pietiekami liela uzmanība.

Deputātu galvenā atbildība ir ievērot tādas uzvedības normas, kas rādītu priekšzīmi sabiedrībai par to, kā jāpakļaujas likumiem, ko deputāti paši ir pieņēmuši. Ja likumu veidotāji neievēro likumu, tad sabiedrībai zūd uzticība likumdevēja institūcijai, un līdz ar to mazinās paša likumdevēja darbības efektivitāte.

LATVIJAS REPUBLIKAS SAEIMAI PIEŠKIRTĀS FUNKCIJAS, KAS PAREDZĒTAS SATVERSMĒ:

- 1) Likumdošanas funkcija.** Bez Saeimas šāda funkcija pieder arī tautai, kas to var īstenot, pārstāvot vismaz 1/10 daļu vēlētajū. Tiesības ierosināt likumprojektus ir arī Valsts prezidentam un Ministru kabinetam, kā arī ne mazāk kā pieciem Saeimas deputātiem. Tas nozīmē, ka ikvienai aktīvai sabiedrības grupai vai personai ir iespējas iesaistīties likumprojektu izstrādē un ietekmēt lēmumu pieņemšanas procesu.
- 2) Ministru prezidenta un Ministru kabineta apstiprināšana.** Saeima apstiprina Valsts prezidenta nominēto Ministru prezidentu un viņa izveidoto valdību, kas turpmāk ir atbildīgi Saeimas priekšā. Saeima var uzteikt neuzticību vai nu atsevišķam ministram, vai arī Ministru prezidentam. Ja neuzticība tiek izteikta atsevišķam ministram, tad pēc šī ministra nomaigņas valdība turpina savu darbu, taču gadījumā, ja neuzticība tiek izteikta Ministru prezidentam, jāatkāpjas visai valdībai.
- 3) Saeima apstiprina valsts budžetu,** ko apstiprināšanai iesniedz Ministru kabinets. Līdz ar to Saeima nosaka arī valdības darbu, jo valdība var rīkoties ar valsts naudu tikai budžetā noteiktajā veidā.
- 4) Saeima ievēl Valsts prezidentu uz četriem gadiem,** un tam ir nepieciešams ne mazāk kā 51 Saeimas locekļa atbalsts.
- 6) Saeima apstiprina amatā augstas amatpersonas,** kā ģenerālprokuroru, tiesnešus, valsts kontrolieri, Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja vadītāju, Latvijas Bankas prezidentu un citas augstākās amatpersonas.

Viena no svarīgākajām likumdevēja funkcijām ir pārstāvniecība. Katra deputāta pienākums, pieņemot likumus, ir pārstāvēt visu valsti kopumā, kā arī to vēlētāju intereses, kas ir uzticējuši deputātam lemšanas pilnvaras¹⁰. Taču, lai pilnvērtīgi varētu pārstāvēt vēlētājus, nepietiek tikai ar vēlēšanu aktu, kur šīs pilnvaras tiek saņemtas, bet jāuztur regulāra saikne ar tautu. Sadarbība nodrošināma, organizējot regulāras tikšanās ar iedzīvotājiem, noskaidrojot viņu viedokli ne tikai pēc tam, kad ir radušies iebildumi pret pieņemtu likumu, bet arī rīkojoties daudz aktīvāk, lai noskaidrotu iedzīvotāju vēlmes un vajadzības. Deputāta pienākums ir rīkoties atklāti, balstīties savā darbībā tikai uz sabiedrības kopējām interesēm, nevis pakļauties šauras grupas diktātam vai privātiem savtīgiem nolūkiem. Deputātam vienmēr jābūt gatavam atskaitīties par savu rīcību sabiedrībai un pamatot pieņemtos lēmumus.

SAEIMAS DEPUTĀTA SVINĪGAIS SOLĪJUMS, UZSĀKOT PILDĪT SAVUS PIENĀKUMUS:

“Es, uzņemoties Saeimas deputāta amata pienākumus, Latvijas tautas priekšā zvēru (svinīgi solu) būt uzticīgs Latvijai, stiprināt tās suverenitāti un latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu, aizstāvēt Latviju kā neatkarīgu un demokrātisku valsti, savus pienākumus pildīt godprātīgi un pēc labākās apziņas. Es apņemos ievērot Latvijas Satversmi un likumus.”

(Saeimas Kārtības rullis. 3.(1). punkts)

Nereti parlamentos ir pieņemti atsevišķi deputātu uzvedību regulējoši noteikumi jeb ētikas kodeksi, kuri uzsver normas, kādas pārstāvjiem jāievēro savā darbībā. Šis uzvedības ceļvedis nosaka deputātu darbību gan pašā lēmumu pieņemšanas brīdī – debatēs un diskusijās, gan attiecībās ar masu informācijas līdzekļiem, gan arī sadarbībā ar interešu grupām un lobiņiem. *Lobēšanu* vienkāršoti varētu skaidrot kā cilvēka mēģinājumu ietekmēt politiskus sev svarīgā jautājumā kādas interešu grupas vārdā. Lobētāji parasti izskaidro deputātiem kāda likuma nozīmi specifiskās noza-

rēs, argumentē, kādēļ šāds likums būtu jāpieņem, utt. Daudzās valstīs pastāv lobētāju reģistri, kas nodrošina lobēšanas procesa atklātību, līdz ar to sabiedrībai dod arī iespēju izvērtēt, vai deputāts savā rīcībā nenovirzās no pienākuma pārstāvēt sabiedrības intereses. Latvijā šādu lobētāju reģistru nav.

Lai parlamenta locekļi varētu netraucēti pildīt savas funkcijas, daudzās valstīs viņiem tiek piešķirtas imunitātes un privilēģijas. Satversmē noteiktā deputātu neaizskaramība nozīmē, ka deputātu nevar izdot administratīvai sodīšanai un kriminālvajāšanai, pirms tam nav piekritis parlaments. Piemēram, ja deputāts ir pārkāpis atļauto braukšanas ātrumu, viņu var sodīt tikai tad, kad parlaments to ir atļāvis. Šādas deputātu neaizskaramības mērķis ir nodrošināt parlamenta netraucētu funkcionēšanu un pasargāt parlamenta locekļi pret nepamatotām un politiski motivētām apsūdzībām, kas pret to vērstas no izpildvaras puses, īpaši valstīs, kur demokrātiskas institūcijas vēl tikai attīstās. Deputāts nekad nevar būt pilnīgi pārliecināts par savu palikšanu amatā arī pēc nākamajām vēlēšanām, taču viņam ir jāstrādā, ticot, ka pastāv liela iespēja turpināt šo darbu¹¹. Šāda iespēja nodrošināma, atsaucīgi sadarbojoties ar vēlētājiem un pildot visas likumdevējam piederošās funkcijas visā savā pilnvaru laikā, nevis tikai īsi pirms vēlēšanām.

Kā notiek likumu pieņemšana?

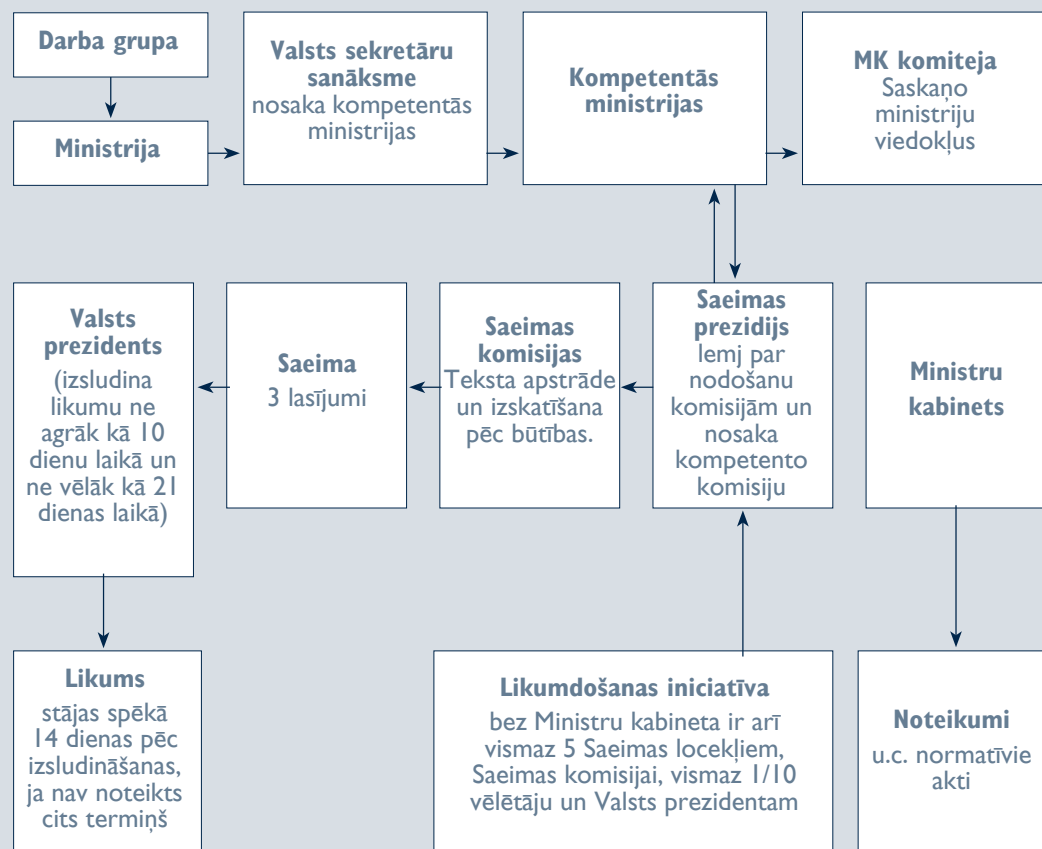
Likumu veidošanā ir iesaistīta visa valsts pārvalde, savukārt parlamentā galvenokārt notiek debates, kā arī deputātu balsojums. Lai likuma tapšanas gaitā varētu ietekmēt tā saturu, sabiedrībai ir svarīgi zināt, kā likums top un virzās no institūcijas uz institūciju. Bez parlamenta un Ministru kabineta pārstāvjiem, kā arī Valsts prezidenta likumus drīkst ierosināt iedzīvotāji, kas veido vismaz 1/10 vēlētāju.

Sākotnēji likumprojekts tiek izstrādāts atbildīgajās ministrijās, tad tas tiek iesniegts atbilstošajā Saeimas komisijā, kur ministriju pārstāvji un deputāti izskata atsevišķi visus piedāvātos pantus. Pēc tam par to spriež visi deputāti Saeimas plenārsēdē. Likumu

¹⁰ Pēc: Legislatures. Ed.by Philip Norton. Oxford University Press, 1990, p. 305.; Von Beume, Klaus. Parliamentary Democracy. Democratization, Destabilization, Reconsolidation 1789-1999. London: Macmillan Press 2000, pp. 72- 107.

¹¹ Rose – Ackerman, Susan. Corruption and Government. Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press, p. 132.

4. ATTELS. LIKUMA PIENĒMŠANAS PROCESS

Avots: Kā ietekmēt likumu pieņemšanas procesu, izmantojot Saeimas un Ministru kabineta piedāvātos informatīvos resursus//Sabiedrība par atklātību – Delna.

noteiktā laikā izsludina Valsts prezidents, kuram arī pieder veto tiesības likumu neizsludināt. Likumu pieņemšanas procesa shēmā apskatāma likumprojekta virzība (sk. 4.attēlu).

Kā tiek organizēts darbs parlamentā?

Parlaments nav tikai 100 deputāti. Pie Saeimas strādā arī Saeimas kanceleja, kas koordinē likumprojektu virzības gaitu, kā arī virkne citu svarīgu institūciju. Lai Saeima varētu pildīt savus uzdevumus, darbs norisinās Saeimas prezidijā, kā arī frakcijās un komisijās. Likumi tiek pieņemti un apspriesti Saeimas sēdēs. Saeimas Kārtības rullis nosaka, kā jāstrādā mūsu parlamentam.

Saeimas prezidijs. Darbu parlamentā vada Saeimas prezidijs, kas sastāv no priekšsēdētāja, diviem viņa biedriem, sekretāra un viņa biedra. Prezidijs nosaka

gan sežu dienas, gan stundas, gan arī organizē plenārsēžu darba kārtību un pieņem un atlaiž no darba Saeimas struktūrvienību vadītājus. Saeimas priekšsēdētājam ir svarīga loma parlamenta darba organizēšanā. Laika posmā, kad Valsts prezidents neatrodas Latvijā vai kādu iemeslu dēļ nespēj pildīt savas funkcijas, viņa pienākumus veic Saeimas priekšsēdētājs.

Saeimas sesijas. Likumu pieņemšana un apspriešana notiek trīs periodos jeb sesijās: rudens, ziemas un pavasara sesijā. Starp šīm sesijām pēc Valsts prezidenta, Ministru kabineta vai trešdaļas deputātu prasības var tikt sasauktas ārkārtas sēdes. Saeimas sēdes ir atklātas ne tikai plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem, bet ikvienam interesentam, taču bez tiesībām publiski paust savu viedokli vai traucēt sēdes gaitu. Lai sēdē piedalītos, iepriekš par to jāpaziņo Saeimas kancelejai un jāsaņem caurlaide. Sēdes tiek pārraidītas tiešraidē

5. ATTĒLS. LIKUMA APSPRIEŠANAS UN PIENĒMŠANAS GAITA PARLAMENTĀ

1. lasījums	2. lasījums	3. lasījums
<p>Plenārsēdē tiek atklātas debātes, kur deputāti likumu apspriež konceptuāli, un pieņemtais likumprojekts tālāk nonāk atbildīgajā komisijā. Gadījumā, ja likumprojekts tiek noraidīts, tad tajā pašā sesijā bez grozījumiem to var iesniegt tikai ar 51 deputāta parakstu.</p>	<p>Plenārsēdē tiek nolasīti atbildīgās komisijas izstrādātie priekšlikumi un sagatavotie atzinumi. Debātes notiek tikai par atsevišķu projekta pantu vai tā daļu. Tam seko balsošana par katru panta punktu vai daļu, pantu kopumā vai pantu grupu, par kuru grozīšanu ir bijuši priekšlikumi vai par kuru deputātiem ir bijuši iebildumi. Pēc tam notiek balsošana par likumprojektu kopumā. Noraidīšanas gadījumā likumprojekts tiek atdots atbildīgajai komisijai pārstrādāšanai. Apstiprināšanas gadījumā atbildīgā komisija sagatavo likumprojektu 3. lasījumam.</p>	<p>Debātes notiek tikai par pantiem, par kuriem ir iesniegti priekšlikumi, un Saeima balso par likumprojektu kopumā.</p>

radio, kā arī pierakstītas un vēlāk ir izlasāmas Saeimas mājas lapā www.saeima.lv. Tādējādi ikviens var sekot līdzi likumu pieņemšanas gaitai. Īpašos gadījumos sēdes var būt arī aizklātas. Sēdēs balsošana par likuma projektu pārsvarā notiek trīs kārtās jeb lasījumos, taču var būt arī izņēmuma gadījumi, kad likums tiek caurskatīts tikai divos lasījumos steidzamības kārtā (sk. 5.attēlu).

Likumprojekts uzskatāms par pieņemtu un kļūst par likumu, ja tas ir apspriests trijos lasījumos un par to nobalsojuši plenārsēdē klātesošie deputāti ar balsu vairākumu. Pēc tam, kad likums Saeimā ir pieņemts, Satversme paredz, ka ne ātrāk kā 7 dienu un ne vēlāk kā 21 dienas laikā pēc tā pieņemšanas likumu paraksta un izsludina Valsts prezidents. Likums stājas spēkā 14 dienas pēc tā izsludināšanas, kas Latvijā notiek, likumu publicējot laikrakstā "Latvijas Vēstnesis".

Frakcijas un komisijas. Bez darba plenārsēdēs Saeimas deputāti darbojas arī frakcijās, komisijās un apakškomisijās. *Frakcijas* ir no viena saraksta ievēlēto deputātu grupa, kuru var izveidot ne mazāk kā pieci Saeimā ievēlēti deputāti. Katra frakcija saskaņo savu nostāju par plenārsēdes darba kārtības jautājumiem, un tai ir tiesības izstrādāt un iesniegt likumprojektus. *Frakcijas* izvirza savus pārstāvjus darbam komisijās. *Komisijas*

Saeimā tiek izveidotas pa nozarēm, un tajās parasti tiek izvirzīti tie frakciju pārstāvji, kas pārzina attiecīgo nozari. 2010.gadā parlamentā darbojas 16 komisijas. Atsevišķos gadījumos var tikt izveidotas arī speciālas komisijas par konkrētu problēmu, piemēram, parlamentārās izmeklēšanas komisija. Darbam komisijās ir ļoti liela nozīme, jo Saeimā notiekošās debātes bieži vien ir tikai sabiedrībai redzamākā daļa, taču svarīgākais darbs tiek veikts tieši komisijās. Arī lobēšana notiek komisiju sēdēs.

Kad sargsuns kļūst par kramplauzi?

Ar savu dalību vēlēšanās mēs uzticam ievēlētajiem parlamenta locekļiem rūpēties par to, lai mūsu intereses tiktu aizsargātas. Varētu teikt, ka likumdevējs darbojas kā sargsuns sabiedrības interešu ievērošanai, pieņemot attiecīgus likumus un veicot uzraudzību pār likumu īstenošajiem dzīvēm. Tātad likumdevējs sargā, lai ikviena sabiedrības indivīda intereses tiktu samērotas un tiktu panākts labākais risinājums sabiedrībai kopumā. No sargsuna likumdevējs kļūst par kramplauzi brīdī, kad pārkāpj likumu, ko pats ir veidojis, vai pieņem likumu, kas ir šauras grupas interesēs. Pārkāpjot likumu un rīkojoties naudas varas vai kādu šauru interešu ietekmē, tiek pilnībā sagrauta tautas dāvētā uzticība. Korupcija izslēdz no likumu veidošanas pašu varas avotu – tautu, jo likumu pieņem-

6. ATTELS. PIEMĒRS, KAD SAEIMA NEPIEKRĪT DEPUTĀTA SAUKŠANAI PIE ADMINISTRATĪVĀS ATBILDĪBAS

2003.gada 20.novembrī Saeima nepiekrīta deputātes Ingrīdas Ūdres saukšanai pie administratīvās atbildības par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja kā kontroles funkcijas realizējošās valsts institūcijas likumīgo prasību savlaicīgu neizpildīšanu – partija nebija atmaksājusi nelikumīgi saņemtos ziedojumus. Saeima nedeva piekrišanu I.Ūdres sodīšanai, jo par to balsoja mazākums – 27 deputāti (Jaunā laika frakcija ar dažiem izņēmumiem, Māris Grīnblats un Anna Seile no TB/LNNK, kā arī Ēriks Jēkabsons un Ingrīda Labucka no Latvijas Pirmās partijas). Pret balsoja 12 deputāti, atturējās 49, nebalsoja 4 un vēl 4 deputāti piedalījās Saeimas sēdē, taču neregistrējās balsojumam.

Saeimas lēmums nozīmē, ka parlamentārieši liegusi iespēju tiesā izvērtēt I.Ūdres likumpārkāpumu un lemt par atbilstošu sodu.

Dažu deputātu skaidrojums savam lēmumam:

Valērijs Agešins, Tautas saskaņas partija, balsojumā atturējās: *“Iepazīstoties ar konkrētajiem pārkāpuma apstākļiem un KNAB secinājumiem (tai skaitā atklātajām Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likuma nepilnībām), man neradās pārliecība par manis norādītās administratīvā pārkāpuma obligātās pazīmes esamību I. Ūdres rīcībā. Minētā iemesla dēļ es balsojumā atturējos.”*

Indulis Emsis, Zaļo un zemnieku savienība, balsoja pret: *“Kāpēc es, Indulis Emsis, balsoju pret ZZS priekšsēdētājas I. Ūdres saukšanu pie administratīvās atbildības:*

- 1) Deputātu pie administratīvās atbildības var saukt tikai ar Saeimas piekrišanu. Tātad Saeima var piekrist, ka saukšana pie administratīvās atbildības ir nepieciešama un sods ir uzliedzams, taču var arī nepiekrīst, uzskatot, ka sods ir nepamatots.
- 2) Uzskatu, ka sods ir nepamatots, jo ZZS nevarēja KNAB noteiktajā termiņā atmaksāt aizdomīgos ziedojumus, tāpēc ka tie jau sen bija izlietoti priekšvēlēšanu kampaņai un ZZS rīcībā uz šo brīdi tādu līdzekļu nebija.
- 3) KNAB zināja par līdzekļu neesamību un tātad apzināti izvirzīja neizpildāmas prasības, lai radītu priekšnoteikumus negatīvam informatīvajam laukam.
- 4) Es uzticos Latvijas tiesu sistēmai, tāpēc atbalstu ZZS iesniegto prasību tiesā ar lūgumu izvērtēt KNAB lēmumu tiesiskumu un ZZS vainu. Patiesība tiks noskaidrota, vainīgie, ja tādi būs, tiks sodīti, un taisnība uzvarēs.

Roberts Jurķis, Jaunais laiks, balsojumā nepiedalījās: *“Es nebalsoju pret sodīšanu, es nepiedalījos šajā balsojumā. Kādēļ? Tāpēc, ka, atrodoties zālē, pēc debatēm skaidri sapratu, kāds būs balsojums. Tas būs pret izdošanu saukšanai pie atbildības. Nepiedaloties mana balss neko neizšķīra, bet pievērsa uzmanību šim jautājumam un sākās diskusija par šo tēmu vispār, par augstāk minētajiem jautājumiem. Tas izdevās, jāstrādā tālāk pie tā, lai Saeimai turpmāk šādi jautājumi nebūtu jāskata vispār – lai ar to nodarbojas tiesa, bez deputātu atļaujas.”*

Avots: sabiedriskās politikas portāls politika.lv (<http://www.politika.lv/index.php?id=107715&lang=lv>) Lasāmas arī citu deputātu atbildes.

šanā tautas ievēlētie pārstāvji ņem vērā nevis tautas, bet gan atsevišķa, šaura interešu loka, piemēram, politisko partiju sponsoru, gribu¹². Līdz ar to arī tiek sagrauts jau aprakstītais pārstāvniecības princips. Likumdevējs kļūst nevis par mūsu interešu sargātāju, bet gan rūpējas par sev izdevīgāku risinājumu, no sarguņa pārvēršoties par kramplauzi.

Politiskie skandāli, kas bieži pārsteidz sabiedrību un atklāj kādas politiskās amatpersonas nelikumīgu vai arī neētisku rīcību, rietumu demokrātijās parasti beidzas ar politiķu atkāpšanos. Persona, kas zaudējusi sabiedrības uzticību, nevar turpināt aizstāvēt tās intereses. Atstājot amatu, tiek kļiedētas bažas par pārējo amatpersonu godaprātu savu pienākumu pildīšanā. Pat aizdomu ēna var būt par pamatu, lai amatpersonā pārtrauktu pildīt savu amatu.

¹² Warren, Mark E. What Does Corruption Mean in Democracy? American Journal of Political Science, Vol. 48, No.2. April 2004, p. 338.

Latvijas līdzšinējā pieredze liecina, ka amatpersonas atkāpšanās no amata šādos gadījumos ir visai reta parādība. Tas tikai veicina sabiedrības neapmierinātību ar konkrēto amatpersonu un institūciju, kuru viņa pārstāv. Novērojama šāda likumdevēja lomu maiņa ir tad, ja katrs deputāts apzināsies, ka ikviena viņa rīcība ir kā mēraukla, pēc kuras sabiedrība vērtē parlamenta darbu kopumā. Tādēļ svarīgi ievērot atklātību, pildot savus pienākumus un rīkojoties tā, lai indivīdiem nerastos šaubas par savu ievēlēto pārstāvju godaprātu. Saeimas deputāti nevar tikt sodīti, pirms tam nav piekritis parlaments, bet līdz šim diemžēl ir bijuši gadījumi, kad deputāta imunitāte nozīmē nevis viņa pasargāšanu no pretēju politisku interešu uzbrukumiem, bet gan no likuma, ko paši ir veidojuši (6.attēlā viens no šādiem piemēriem). Liedzot tiesai izvērtēt deputāta rīcību, netiek piemērotas vienlīdzīgas un taisnīgas procedūras, kas ir demokrātijas pamatā.

Pašu pieņemto likumu ievērošana ir svarīga arī parlamenta izveides posmā, proti, vēlēšanās. Pastāv cieša saikne starp godīgu vēlēšanu procesu un kvalitatīvu un atbildīgu likumdevēja darbību. Partija, kas iekļuvusi parlamentā, izmantojot negodīgus spēles paņēmienus, diezgan vai pilnībā spēs nodrošināt regulāru tautas interešu uzklauššanu un sekošanu tām. Ja tiek apšaubīta spēles noteikumu ievērošana gan priekšvēlēšanu kampaņās, gan arī pašā balsošanas procedūrā, tiek apšaubīts arī spēles uzvarētājs un pati spēle. Lai gan plašāk vēlēšanām pievērsisimies nākamajā nodaļā, svarīgi norādīt, ka vēlēšanu godīga norise ir viens no īpaši vārtīgiem posmiem likumdevēja darbībā.

6. Izpildvara

Šīs nodaļas ievadā aplūkojām varas dalīšanas principu. Likumdevējs ir viens no pilāriem, uz kā balstās valsts vara, taču šis templis nespētu saglabāt līdzsvaru tikai ar vienu balstu. Līdzīgi arī ar likumdevēja galveno pienākumu – likumu veidošanu. Likumiem nav nozīmes, ja tie netiek tālāk piemēroti dzīvē. Izpildvaras galvenais uzdevums ir ieviest parlamenta pieņemtos likumus. Ko īsti nozīmē izpildvara un kas to veido? Parlamentārās demokrātijās vienīgā tautas ievēlētā institūcija ir parlaments. Tādēļ, piedaloties vēlēšanās un izvirzot savus pārstāvjus, mēs vienlaicīgi nododam viņiem pilnvaras pārstāvēt mūs, veidojot izpildvaru. Parlamenta locekļi apstiprina tikai vienu no izpildvaras līmeņiem – valdību jeb Ministru kabinetu, kurš ir politiskais izpildvaras līmenis. Valdībai ir pakļauts plašs institūciju tīkls, kas ir nepieciešams, lai apjomīgo likumu klāstu varētu realizēt. Šo līmeni sauc par bi-

rokrātiju, arī administratīvo varu. Turpmāk katru no šiem līmeņiem apskatīsim atsevišķi.

Ministru kabinets

Valdība (Ministru kabinets) tiek veidota līdz ar jauna parlamenta ievēlēšanu. Parlamentā ievēlētās – parasti lielākās – partijas vienojas par Ministru prezidenta kandidātu, kuru Valsts prezidents aicina veidot valdību. Partijas izvirza savus kandidātus ministru amatiem. Pēc tam parlaments ar savu balsojumu apstiprina valdību un tās vadītāju.

Daudzpartiju sistēmās, kur parlamentā iekļūst vairākas partijas, bieži vien valdības veidošanas process ir diezgan sarežģīts, jo parasti neviena partija neiegūst pārliecinošu vietu vairākumu, tādēļ tai ir jāmeklē palīdzība pie citām partijām, lai iegūtu parlamenta vairākuma atbalstu. Ja valdību veido partijas, kurām ir vietu vairākums parlamentā, tad to dēvē par *vairākuma valdību*. Latvijā vairākuma valdība tiek izveidota, ja valdību veidojošām partijām kopā ir vismaz 51 deputāts. Taču valdību var veidot arī mazāk deputātu – tādā gadījumā to dēvē par *mazākuma valdību*. Šādai valdībai pastāvīgi ir jāsaņem atsaucība no citām parlamentā ietilpstošajām partijām, lai panāktu lēmumu pieņemšanu, kur nepieciešams vismaz puses parlamenta deputātu atbalsts. Tādēļ šādām valdībām nereti ir daudz grūtāk strādāt. Ministri, kas veido valdību, nāk no partijām, kuras ir izteikušas savu atbalstu valdības sastāvam. Šādu partiju vienošanos sauc arī par *koaliciju*. Uzsākot darbu, valdības locekļi paraksta *deklarāciju*, kurā īsi aprakstīti veicamie uzdevumi, ko valdība iecerējusi paveikt katrā nozarē.

Valdības darbības ilgums ir atkarīgs no uzticības, ko tai piešķir parlaments. Ja sabiedrības deleģētos pārstāvjus neapmierina kāda ministra darbs, tad parlaments var nobalsot par atsevišķa ministra atcelšanu no amata. Savukārt, ja likumdevēja varu neapmierina valdības vadītāja darbība, tad, izsakot neuzticību vadītājam, tiek izteikta neuzticība valdībai kopumā, un tā jāveido no jauna. Valdībai ir jāatkāpjas arī gadījumā, ja Saeimā netiek atbalstīts tās iesniegtais budžets. Tieši šī iemesla dēļ 2004.gada decembrī bija jāatkāpjas I.Emša valdībai. Arī pats valdības vadītājs var atkāpties no amata.

20 gadu laikā (1990. – 2010.gada vasara) Latvijā ir nomainījušās 14 valdības. Tas norāda, ka vienas valdības vidējais darbības ilgums ir nedaudz īsāks par pusotru gadu. Tādējādi valsts pārvaldīšanā nav iespē-

jams saglabāt pēctecību, jo katra valdība ievieš savas izmaiņas, nosakot valdības prioritātes.

Ministru kabinetu veido Ministru prezidents jeb valdības vadītājs un ministri, kas atbild par noteiktām nozarēm. Ministru kabineta pakļautībā atrodas Valsts kanceleja, kas kārtu Ministru prezidenta lietvedību un rūpējas par Ministru kabineta saskaņotu darbību lēmumu pieņemšanas procesā.

Pilnvaras un pienākumi

Valdība kopā ar tai padotajām valsts pārvaldes iestādēm veido vienotu, stingri hierarhisku izpildvaras īstenošanas sistēmu. Arī Ministru kabinetā tiek dalīta vara, jo valdības uzdevums ir noteikt valsts politikas virzienus un mērķus, organizēt un uzraudzīt valsts pārvaldes iestādes, kā arī pašai pieņemt svarīgākos konkrētos lēmumus (izpildvaras politiskās funkcijas). Savukārt birokrātijas galvenais pienākums ir īstenot parlamenta un valdības normatīvos aktus, proti, tajos ietvertu tautas politisko gribu – valdības konkrētos rīkojumus. Birokrātijai ir arī pienākums valdības uzdevumā plānot un sagatavot valdības lēmumus un nākotnes politiskos plānus (izpildvaras administratīvās funkcijas)¹³.

- Ministru kabineta galvenās pilnvaras, kas noteiktas Satversmē;
- Ministru kabinets izstrādā ikgadējo valsts budžetu un nodod to apstiprināšanai Saeimā. Pēc tam, kad parlaments to ir apstiprinājis, valdība rīkojas šī budžeta ietvaros.
- Ministru kabinetam ir tiesības iecelt vai apstiprināt amatos lielu daļu no civildienesta ierēdņiem, tādējādi īstenojot uzraudzību pār pārvaldes darbu.
- Iepriekš Ministru kabinetam bija pilnvaras izdot tādus noteikumus, kuriem ir likuma spēks, ja pēc tā ir neatliekama vajadzība un Saeimai ir brīvlaiks. To noteica Satversmes 81.pants. Kopš 2007.gada maija Ministru kabinetam vairs nav tiesību izdot noteikumus ar likuma spēku, jo tika grozīta Satversme un 81.pants no tās svītrots. Normatīvo aktu juridiskā spēka hierarhiju skatiet nodaļā par tiesu varu.

Valsts prezidents

Pie izpildvaras pieder arī Valsts prezidents, kurš ir augstākā valsts amatpersona. Latvijā prezidentu ievēl Saeima ar vismaz 51 deputāta atbalstu uz četriem gadiem. Latvijā prezidents savā amatā var atrasties tikai divus termiņus pēc kārtas, kas Latvijā ir 8 gadi, turklāt prezidentam ievēlēšanas brīdī jābūt vecākam par 40 gadiem. Prezidenta funkcijas dažādās valstīs atšķiras atkarībā no pārvaldes formas. Latvijas Republikas Satversmē ir aprakstītas funkcijas, ko pilda Valsts prezidents:

- reprezentācijas funkcija – Valsts prezidents reprezentē valsti starptautiski, ieceļ Latvijas un pieņem citu valstu diplomātiskos priekšstāvjus;
- likuma ierosināšanas tiesības;
- tiesības pasludināt karu (uz Saeimas lēmuma pamata);
- tiesības apžēlot noziedzniekus, par kuriem tiesas spriedums ir stājies likumīgā spēkā;
- tiesības sasaukt Ministru kabineta ārkārtas sēdi, nosakot tai darba kārtību;
- Valsts prezidents ir bruņoto spēku augstākais vadonis.

Valsts prezidents ir tiesīgs ierosināt Saeimas atļaišanu, taču pēc tam ir jānotiek tautas nobalsošanai. Ja tautas nobalsošanā vairāk nekā puse balsotāju noraida Saeimas atļaišanu, tad par atļaištu uzskatāms Valsts prezidents.

Birokrācija

Līdz šim mēs apskatījām tikai vienu no izpildvaras sastāvdaļām – valdību, taču valsts pārvaldi un likumu īstenošanu veic plašs valsts kalpotāju jeb ierēdņu loks, kas kopā veido birokrātiju jeb administratīvo aparātu. Tā kā mūsdienās sabiedrība pati nevar nodarboties ar sabiedrības pārvaldīšanu, ir nepieciešams ar vajadzīgajām zināšanām un pieredzi apveltītu cilvēku loks, kas to dara mūsu vietā. Mums jānolīgst savi “aģenti”, kas turpmāk pārvaldīs valsti. Tādēļ noskaidrosim galvenos birokrātijas uzdevumus un darbības principus.

Jēdzieni: birokrācija, civildienests, ierēdnis, amatpersona

Birokrātiem ir ļoti svarīga loma likumu tapšanā un to īstenošanā dzīvē, jo viņiem ir visplašākās zināšanas par valsts pārvaldes darbu un līdz ar to arī nozīmīga loma likumu sagatavošanas procesā. Politikā ir atkarīgi no birokrātijas, jo tieši birokrāti veic nozīmīgāko valsts

¹³ Levits, Egils. Valsts un valsts pārvaldes juridiskā struktūra un pamatjēdzieni//“Jaunā pārvalde” Nr. 2.(31), 2002. – 14.–15. lpp.

pārvaldīšanas darbu un neviens politisks lēmums nevar tikt pieņemts bez birokrātijas iesaistīšanās. Sarunās ikdienā bieži dzirdam tādus apzīmējumus kā civildienests, ierēdnis, amatpersona u.c., taču ne vienmēr ir skaidra šo vārdu nozīme, tāpēc apskatīsim katru no šiem apzīmējumiem un noskaidrosim atšķirības starp tiem.

Birokrācija parasti apzīmē divas parādības. Pirmkārt, tā ir sabiedrības grupa, ko veido ierēdņu kopums, kas strādā valsts pārvaldē, un, otrkārt, tā ir noteikta valsts pārvaldes forma – politikas organizēšana un pārvaldība, ko veic profesionāli, algoti speciālisti, ierēdņi¹⁴. Latvijā pierasts ar birokrātiju dēvēt pārvaldes darbinieku un ierēdņu kopumu. Savukārt *civildienests* ir ierēdņu dienests jeb nodarbinātība valsts pārvaldē. Tas ir legāls stāvoklis, kad persona atrodas darba attiecībās ar valsts centrālo aparātu.

Tāpat galvenā atšķirība ir šāda: civildienests ir attiecināms uz daudz mazāku valsts pārvaldē strādājošu personu loku, jo ar birokrātiem apzīmē arī tos strādājošos, kuriem nav ierēdņa statusa. Latvijā ir pierasts visus valsts pārvaldē nodarbinātos dēvēt par ierēdņiem, taču ne visi, kas strādā izpildvaras administratīvajā aparātā, ir ierēdņi.

Ierēdnis ir persona, kas tiešās valsts pārvaldes iestādē, veido nozares politiku vai attīstības stratēģiju, koordinē nozares darbību, sadala vai kontrolē finanšu resursus, izstrādā normatīvos aktus vai kontrolē to ievērošanu, sagatavo vai izdod administratīvos aktus, sagatavo vai pieņem citus ar indivīda tiesībām saistītus lēmumus. (Valsts civildienesta likuma 3.pants). Likums nosaka arī to amatpersonu loku, kuras neietilpst ierēdņa definīcijā, - tie ir ministri, viņu biroju darbinieki (palīgi, padomnieki, preses sekretārs), ministru prezidents, ministru prezidenta biedrs, īpašo uzdevumu ministri, parlamentārie sekretāri. Ierēdņa statuss tiek iegūts pēc pārbaudes laika un nokārtota ierēdņa eksāmena.

Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes apkopoto informāciju par nodarbināto skaitu vispārējā valdības sektorā 2010.gada 2.ceturksnī (nodarbinātie ar darba laika uzskaiti pamatdarbā) – valsts dienestā (kopā ar atvasinātām publiskām personām un to aģentūrām, zinātniskiem institūtiem u.c.) strādā – 69283, valsts kapitālsabiedrībās – 16 722, pašvaldību budžeta ies-

tādēs – 87 014, pašvaldību kapitālsabiedrībās – 10 673: kopumā – 183 692 personas, no kurām valsts civildienesta ierēdņi 2010.gada 30.jūnijā – 12087 (tai skaitā specializētajā civil dienestā – 3916 ierēdņi).¹⁵

Cits bieži lietots jēdziens ir amatpersona. Amatpersonu loks ir plašāks par ierēdņu loku. *Amatpersona* ir persona, kas ir pilnvarota pieņemt vai sagatavot lēmumu. Politiskās amatpersonas tiek ievēlētas vai ieceltas, pamatojoties uz politiskiem kritērijiem. Savukārt valsts pārvaldē strādājošie ierēdņi un darbinieki ir pārvaldes amatpersonas, un viņus pieņem vai ieceļ darbā, pamatojoties uz profesionāliem kritērijiem. Tātad ne visām pārvaldes amatpersonām ir ierēdņa statuss.

Valsts pārvaldes principi

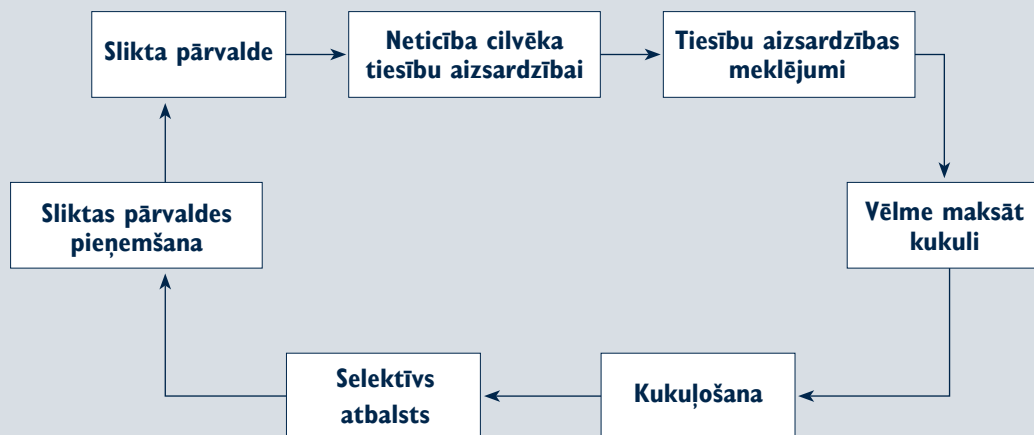
Savā darbībā valsts pārvaldei ir jāievēro vairāki pamatprincipi, kas noteikti Valsts pārvaldes iekārtas likumā:

- Pārvalde ir pakļauta vienīgi likumam un tiesībām, proti, savas pilnvaras izmanto tikai to mērķim. Valsts pārvaldīšanā darbiniekiem nav savu interešu, un viņu darbība ir balstīta sabiedrības interesēs. Tas nozīmē, ka, pildot savus pienākumus, valsts pārvaldei ir jābūt politiski neitrālai un tā nedrīkst pakļauties kādas šauras grupas interesēm. Ierēdņi pārstāv valsti kopumā un pilda stingri noteiktas funkcijas. Tāpat valsts pārvaldei nav plašāku pilnvaru par tām, kas tai noteiktas likumā.
- Savā darbībā valsts pārvalde īsteno labas pārvaldības principu, kas ietver atklātību pret sabiedrību un ikvienu tās locekli, personas datu aizsardzību, taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā. Labas pārvaldības principa mērķis ir indivīdu tiesību ievērošana un pārvaldes darbības efektivitāte.
- Valsts pārvalde pastāvīgi uzlabo sabiedrībai sniegto pakalpojumu kvalitāti, vienkāršojot procedūras un padarot to pieejamāku un ērtāku katram indivīdam.
- Valsts pārvaldes darbs ir balstīts pēctecībā, proti, ierēdņi atšķirībā no politiķiem ir nevis tautas vēlēti, bet gan valsts algoti darbinieki, tāpēc tiek pieņemti darbā bez laika ierobežojuma – uz mūžu. Tādējādi tiek stiprināta pārvaldes pēctecība, un ierēdņiem paveras iespējas attīstīt savu karjeru un pilnveidot

¹⁴ Catlaks Guntars, Ikstens, Jānis. Politika un tiesības. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. – 102. lpp.

¹⁵ Valsts kancelejas sniegta informācija, pamatojoties uz Centrālās statistikas pārvaldes apkopotiem datiem. 2010. gada rudens.

7. ATTEĻS. SLIKTAS PĀRVALDES APBURTAIS LOKS

Avots: Porta, della Donatella. Social Capital, Beliefs in Government, and Political Corruption. Disaffected Democracies. What's Troubling the Trilateral Countries? Ed.by Susan J.Pharr, Robert D.Putnam. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2000, p. 226.

savas zināšanas, jo viņi nav atkarīgi no valdību maiņām.

- Pārvaldes amatpersonas savā darbībā ievēro stingri noteiktas procedūras, darbojas pēc strikti noteiktiem priekšrakstiem. Katram ierēdnim ir sava darba uzdevumu apraksts, kas stingri jāievēro. Tas ļauj nodrošināt prognozējamu lēmumu izpildi un lietot instrukcijas¹⁶.

Ierēdņu ētika

Saskarsme ar ierēdņiem daudzējādā ziņā veido mūsu priekšstatu par valsti, tādēļ ārkārtīgi nozīmīga ir arī katra ierēdņa atbildība par savu darbu un motīvi, pēc kuriem ierēdņi vadās savā uzvedībā. Ministru kabinets ir izdevis ierēdņu uzvedības principus, kuros ir apkopoti pienākumu pildīšanas noteikumi, kas katram valsts pārvaldē strādājošajam jāievēro, lai sabiedrība uzticētos pārvaldes darbam un aktīvi iesaistītos tā uzlabošanā.

Ierēdņa solījums, uzsākot darbu: “Es apsolos būt godīgs un taisnīgs, uzticīgs neatkarīgai un demokrātiskai Latvijas Republikai, pildīt amata pienākumus saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi, starptautiskajiem līgumiem, likumiem un valdības lēmumiem un kalpot sabiedrības vispārējām interesēm, lai nodrošinātu tiesisku, efektīvu un atklātu valsts pārvaldes darbību.”

¹⁶ Catlaks Guntars, Ikstens, Jānis. Politika un tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. – 103.lpp.

Izpildvara un korupcija

Valsts pārvaldes darba pamatā ir labas pārvaldības princips, kas nozīmē, ka pārvalde darbojas atklāti un iespējami ērtāk tās klientam – sabiedrībai. Demokrātija ir apdraudēta, ja sabiedrībai trūkst šādu institūciju, kurām tā var uzticēt pildīt kolektīvus lēmumus.

Tam, cik godprātīgi tiek ievērots labas pārvaldības princips, ir ļoti cieša saikne ar korupcijas izplatību. Ja sabiedrībai nav zināmi motīvi, pēc kādiem pārvaldes amatpersonas rīkojas, tad zūd uzticība pārvaldei kopumā. Neuzticība nozīmē, ka indivīdi sabiedrībā jūtas apdraudēti, jo viņi domā, ka viņu tiesības un intereses netiks ņemtas vērā. Tādēļ veidojas tā sauktais sliktas pārvaldības apburtais loks (sk. 7. attēlu).

Indivīdi, jūtoties neaizsargāti, meklē ceļus, kā panākt savu interešu aizstāvību. Kukuļošana ir veids, kā šis atbalsts dažkārt tiek panākts. Arī nākamo reizi, kad cilvēkam vajadzēs rast atbalstu savām interesēm, viņš atcerēsies, kā to bija iepriekš darījis, tā veidojoties pieradumam vai atkarībai no kukuļošanas. Tā šis apburtais loks katru reizi sāksies no jauna.

Pārvaldes locekļi ir gan ministriju ierēdņi, kas nodarbojas ar likumprojektu un noteikumu sagatavošanu, gan nodokļu iekasētāji, gan kārtībasargi, gan daudzi citi. Korupcija šajā sfērā rada patvaļas atmosfēru gan attiecībā uz pašu ierēdņu, gan sabiedrības uzvedību. Tā neveicina mūsu līdzdalību pārvaldē, jo sabiedrības

locekļi jūtas apdraudēti un līdz ar to arī kļūst pasīvi, lai apvienotos interešu grupās.

Tātad indivīdu uzticība publiskai pārvaldei ir izšķiroša ne tikai tādēļ, lai samazinātos iespēja izplatīties korupcijai, bet arī lai pārvalde varētu strādāt efektīvi, atbilstoši sabiedrības vajadzībām un lietderīgi izmantojot pieejamos līdzekļus. Ja kukulņemšana ir kļuvusi par ierastu parādību, tad sliktas pārvaldības rezultātā no likumprojektu sagatavošanas un īstenošanas tiek izslēgta svarīgākā sastāvdaļa – sabiedrība, kas ir pārvaldes pilnvaru avots, un šajā procesā sāk dominēt šauras grupas intereses.

Labā pārvaldība ietver nosacījumu, ka pārvaldes amatpersonām nav savu interešu, bet gan tikai valsts intereses. Tādēļ lēmumi, kas tiek pieņemti privāta labuma gūšanas nolūkā attiecībā vai nu uz pašu amatpersonu, vai arī uz amatpersonas radītiem, ir uzskatāmi par sabiedrības interešu pārkāpumu jeb interešu konfliktu. Interese konfliktu var skaidrot dažādi. Viens no tiem ir šķietams interešu konflikts, kad sabiedrībā pastāv tikai bažas par to, ka amatpersona atrodas interešu konfliktā, taču reāli, saskaņā ar likumu, tas tā nav. Situācijā, kurā pastāv reāla interešu konflikta paaugstināta varbūtība, to sauc par potenciālu interešu konfliktu. Savukārt tad, ja amatpersona, veicot savus uzdevumus, vadās pēc personiskiem apsvērumiem, kas nesaskan ar sabiedrības interesēm, ir reāls interešu konflikts¹⁷. Strikti ņemot, ikvienu no šādām situācijām varētu uzskatīt par interešu konfliktu: pat ja likums netiek pārkāpts, pārkāpums var būt ētiska rakstura, jo ir izraisījis šaubas par to, vai amatpersona nav pārkāpusi savas amata pilnvaras.

LIKUMS „PAR INTEREŠU KONFLIKTA NOVĒRŠANU VALSTS AMATPERSONAS DARBĪBĀ“

Interese konfliktis – situācija, kurā valsts amatpersonai, pildot valsts amatpersonas amata pienākumus, jāpieņem lēmums vai jāpiedalās lēmuma pieņemšanā, vai jāveic citas ar valsts amatpersonas amatu saistītas darbības, kas ietekmē vai var ietekmēt šīs valsts amatpersonas, tās radnieku vai darījumu partneru personiskās vai mantiskās intereses.

Radnieks – tēvs, māte, vecāmāte, vekaistēvs, bērns, mazbērns, adoptētais, adoptētājs, brālis, māsa, pusmāsa, pusbrālis, laulātais.

Vienkāršoti var teikt, ka laba pārvaldība ir rīcība saskaņā ar likumiem, tātad – tautas interesēm, un novirzīšanās no sava amata normām ir tautas interešu ignorēšana.

Lai novērstu korupcijas izplatību valsts pārvaldē, gan valsts pārvaldē strādājošajiem, gan arī pilsoņiem jāapzinās savs pienākums pret citiem sabiedrības locekļiem un, aktīvi iesaistoties lēmumu veidošanas un īstenošanas procesā, jāreaģē uz sabiedrības interešu pārkāpumiem. Arī plašsaziņas līdzekļiem ir būtiska loma korupcijas draudu mazināšanā, jo, regulāri sekojot līdzi valsts pārvaldē strādājošo aktivitātēm, tie kontrolē, lai amatpersonas nenovirzītos no saviem amata pienākumiem. Korupcija veidojas tur, kur amatpersonām ir monopolvara, kuru izmantojot amatpersonām ir visai plaša rīcības brīvība un nav stingras atskaitītības sistēmas¹⁸.

7. Tiesu vara

Trešais pīlārs, kas balsta indivīda tiesības un brīvības, ir tiesu vara. Demokrātija ir atkarīga no taisnīgām un atklātām procedūrām, kuras ir likumos noteiktas un darbojas kopā ar garantētām tiesībām indivīdam izmantot šīs procedūras, piemēram, piedaloties vēlēšanās, iesaistoties demonstrācijās vai citādi pašorganizācijas ceļā ietekmējot lēmumu pieņēmējus. Tiesu sistēma garantē cilvēku tiesības iesaistīties sabiedrības pārvaldīšanā, kā arī vienlīdzīgu aizsardzību likuma priekšā neatkarīgi no indivīda sociālās izcelsmes, politiskās pārliecības, rases dzimuma, tautības utt.

Kā redzējām šīs nodaļas sākumā, varas dalīšanas princips paredz varas atzaru savstarpējo uzraudzību, kur tiesai ir būtiska nozīme. Turpmāk ielūkosimies galvenajos tiesu varas darbības principos un Latvijas tiesu sistēmā.

¹⁷ Kalniņš, Valts. Korupcijas novēršanas politika Latvijā: problēmas un izredzes. – Nordik, 2002. – 14.–15. lpp.

¹⁸ Klitaagd Robert, Maclean – Abaroa Ronald, Parris H.Lindsey. Corrupt Cities. A Practical Guide to Cure and Prevention. Oakland, California: ICS Press, 2000

Kur tiek spriesta tiesa?

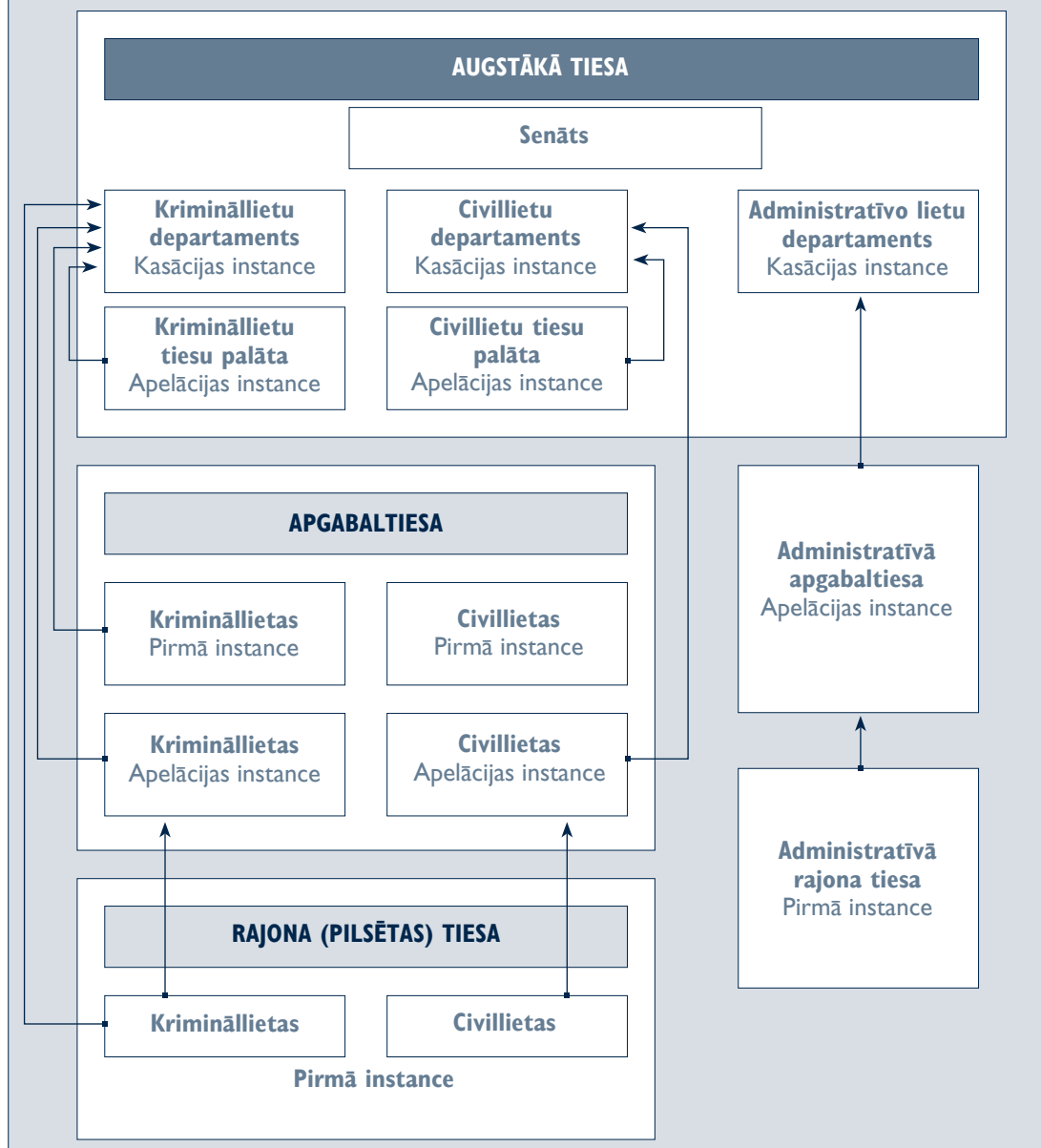
Strīdus, kas radušies individu attiecībās ar valsti un pašu individu starpā, izšķir tiesa. Tiesa atbilstoši izskatāmo strīdu raksturam tos izskata dažādās instancēs. Latvijā pastāv trīs līmeņu tiesa (sk. 8.attēlu).

Pirmajā jeb rajona un pilsētas tiesu līmenī tiek izskatīti gadījumi, kas attiecas uz noteiktu teritoriju. Šī līmeņa nolēmumu var pārsūdzēt augstāka līmeņa tiesā,

proti, apgabaltiesā, kura lietu izskata atkārtoti. Apgabaltiesa kā pirmās instances tiesa izskata svarīgākus gadījumus. Savukārt augstākajā līmenī jeb augstākajā tiesā lietas tiek izskatītas tikai tad, ja tās pirms tam ir skatītas zemāka līmeņa tiesā.

Kā redzams attēlā, ikvienam iedzīvotājam ir tiesības iesniegt apelācijas vai kasācijas sūdzību, ja viņš nav apmierināts ar tiesas nolēmumu. Apelācijas sūdzība ir sprieduma pārsūdzēšana augstākās instances tiesā,

8. ATTEĻS. TIESU SISTĒMA LATVIJĀ

savukārt gadījumos, kad ir aizdomas par procedūras kārtības neievērošanu vai nepareizu tiesību normu piemērošanu, var iesniegt sūdzību par tiesas procesa pārkāpumiem, ko sauc par kasācijas sūdzību. Tādējādi tiek novērsta tiesnešu kļūdīšanās iespēja, jo katrs spriedums var tikt skatīts atkārtoti pie cita tiesneša.

Bez jau minētajām tiesām demokrātiskās valstīs darbojas arī konstitucionālā tiesa, kas uzrauga, lai valsts pārvaldes institūciju pieņemtie likumi un noteikumi būtu saskaņā ar Satversmē noteiktajiem principiem. Konstitucionālās tiesas mēdz dēvēt arī par konstitūcijas sargsuņiem. Uzraugot pieņemto likumu un citu normatīvo aktu atbilstību konstitūcijai, tiek īstenota uzraudzība pār likumdevēja darbību.

Tiesa izšķir dažāda satura strīdus. *Civilprocesā* tiek risināti strīdi, kas ir radušies individu starpā (darba tiesības, ģimenes tiesības u.c.). *Krimināllietās* tiesu spriež, izsakot un izlemjot tiesas sēdēs pret personām celto apsūdzību pamatotību, attaisnojot nevainīgās personas vai arī atzīstot personas par vainīgām noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā un nosakot tām sodu. *Civilīetās* un *krimināllietās* izšķiroša ir argumentācija un pierādījumi. Tiesas iznākums ir atkarīgs no tā, kura no pusēm – apsūdzētājs vai apsūdzētāis – pārliecinošāk spēš pamatot savu taisnību.

Administratīvajās lietās tiesa spriež, izskatot un izlemjot tiesas sēdēs personas sūdzības par valsts pārvaldes iestāžu un amatpersonu rīcību, kā arī citas no administratīvi tiesiskajām attiecībām izrietošas lietas. Nozīmīgs solis uz individu aizsardzības stiprināšanu, pasargājot no valsts pārlieku lielas iejaukšanās individa dzīvē un amatpersonu patvaļas, bija Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās 2004. gada 1. februārī. Likums paredz apstrīdēt un pārsūdzēt izdoto administratīvo aktu vai arī iestādes faktisko rīcību. Administratīvajā procesā izmanto objektīvās izmeklēšanas principu, kas nozīmē, ka tiesnesis pats var vākt faktus, lai noskaidrotu objektīvo patiesību lietā. Atšķirībā no civilprocesa un kriminālprocesa, kur izšķiroša nozīme ir argumentu cīņai un liela ietekme uz rezultātu ir advokāta prasmēm, administratīvais process daudz lielāku nozīmi paredz tiesnesim, kas pasargā valsts varas apdraudētu individu. Līdz ar to šāda procesa ieviešana vērtējama kā demokrātiju stiprinoša, jo lietas iznākums tiesā vairs nav saistīts ar to, cik labu advokātu puses izvēlas vai var atļauties noligt, bet ir atkarīgs no iestādes rīcības (izdotā administratīvā akta, faktiskās rīcības) pamatotības un tiesas aktīvas līdzdalības objektīvās patiesības noskaidrošanā¹⁹.

9. ATTEĻS. NORMATĪVO AKTU JURIDISKĀ SPĒKA HIERARHIJA

* Saeimas ratificētie starptautiskie līgumi atrodas vienā līmenī ar likumiem, savukārt, Ministru kabineta apstiprinātie starptautiskie līgumi – vienā līmenī ar Ministru kabineta noteikumiem. Pretrunu gadījumā piemērojami starptautiskie tiesību akti.

** Eiropas Savienības tiesību aktu sistēma ir atsevišķa tiesību sistēma, tās avoti saistoši jāievēro Eiropas Savienības dalībvalstīs.

Tiesu darbības principi

Tiesa savu darbību balsta uz vairākiem svarīgiem principiem:

- Tiesa ir *neatkarīga* savos spriedumos. Spriežot tiesu, tiesneši un tiesu piesēdētāji ir neatkarīgi savos spriedumos un pakļauti tikai likumam, tādēļ arī valsts iestādēm, sabiedriskajām organizācijām un citām gan juridiskām, gan privātpersonām ir pienākums šo neatkarību respektēt, neiejaucoties tiesas darbā. Tāpat tiesneši nedrīkst būt atkarīgi no valsts pārvaldes institūcijām, tādēļ amatā tiek iecelti un no tā atbrīvoti īpaši kārtībā. Lai tiesneši varētu pilnvērtīgi pildīt savus pienākumus, nepieciešams arī pietiekams materiālais nodrošinājums.
- *Likumības nosacījums*. Tiesvedība Latvijas Republikā tiek veikta, pamatojoties uz Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem un saistošajiem starptautiskajiem aktiem, pasludinot spriedumu Latvijas tautas vārdā.
- *Atklātums*. Lietas tiesās tiek izskatītas atklāti, un tiesas spriedumi un lēmumi tiek pasludināti atklāti, izņemot īpašus gadījumus, kur svarīgi saglabāt privātās dzīves neaizskaramību. Taču pašam spriedumam jābūt publiskam.

¹⁹ Plašāk par individu tiesībām administratīvajā procesā lasāms: Tavas tiesības administratīvajā procesā. –Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, Sabiedriskās politikas centrs "Providus", 2004.

- *Koleģialitāte.* Lietas tiek izskatītas koleģiāli – tas nozīmē, ka vairāki tiesneši izskata vienu un to pašu lietu, lēmumu pieņemot ar tiesnešu balsu vairākumu. Taču pirmajā instancē pieļaujams, ka lietu izskata viens tiesnesis vai arī tiesnesis kopā ar tiesu piesēdētājiem.
- *Nevainīguma prezumpcija.* Demokrātiskās sabiedrībās ikvienam ir tiesības uz taisnīgu tiesu un vienlīdzīgu likuma aizsardzību. Lai to ievērotu, pastāv nevainīguma prezumpcija. Šī prezumpcija nozīmē, ka nevienu nevar atzīt par vainīgu noziegumu izdarīšanā un sodīt, kamēr viņa vaina nav pierādīta likumā noteiktajā kārtībā un atzīta ar likumīgā kārtā stājušos tiesas spriedumu.

Vai likums vienmēr visiem ir viens?

Tiesu vara nodrošina likuma vienlīdzīgu piemērošanu visiem. Taču bieži rodas strīdīgas situācijas par to, kas ir patiesība. Tiesu varas institūciju normu pamatā ir tiešu un taisnīgu procedūru ievērošana. Procesa godīgums ietver uzticību, ka tad, ja taisnība nav zināma, argumentācija, pierādījumi un aizstāvēšana ir labākais veids, kā noteikt taisnību un godīgu iznākumu. Tādēļ taisnīgas procedūras nodrošināšana, kurā argumenti satiekas ar aizstāvību, ir ārkārtīgi svarīgi, jo galvenā cīņa notiek tieši starp argumentiem.

Tiesu procedūra uzskatāma par korumpētu, ja argumenti tiek izmantoti nevis taisnības noskaidrošanai, bet savtīgām interesēm. Tādā gadījumā tiesu lēmumi kļūst nelegitīmi un sagrauj ne tikai likuma kultūru, bet arī pašu demokrātijas ideju, kas māca, ka konflikti vislabāk ir izšķirami sarunā, kas organizēta godīgā procedūrā²⁰. Ja tiesnesis ir piekukuļots, tad savos spriedumos viņš balstās nevis uz argumentiem, kas tiek konkrētā situācijā izklāstīti, bet gan atbilstoši kukuļošanas mērķiem. Tādēļ tiek nodarīts būtisks kaitējums ne tikai konkrētajā gadījumā iesaistītajiem, bet demokrātijai kopumā, jo tiek apdraudēta likuma vara un indivīdu tiesību aizsardzība.

Lai samazinātu kādu privātu interešu ietekmi uz tiesu darbu, ir jāievieš vairāki būtiski priekšnoteikumi.

Pirmkārt, ir jāpanāk tiesnešu patiesa neatkarība – ne tikai no politiskās ietekmes, bet arī atalgojuma un darba apstākļu ziņā. Ja tiesnesis saņems atalgojumu atbilstoši savam darbam, zudīs motivācija ņemt kukuli. Nepie-

ciešamība dot kukuli tiks samazināta, ja nebūs jāgaida garā rindā, lai lieta tiktu izskatīta sēdē. Uzlabojot tiesu un tiesnešu materiālo nodrošinājumu, kukuļošanas risks samazinās. Otrkārt, būtu jāstiprina tiesnešu un tiesu neatkarība no pašvaldībām un atsevišķām valsts iestādēm sociālajos jautājumos, piemēram, attiecībā uz dzīvojamo telpu nodrošinājumu, kas ir tikpat svarīgi kā atalgojuma paaugstināšana un tiesu materiālā nodrošinājuma uzlabošana. Līdz ar to pieaugtu cilvēku skaits, kuri vēlas strādāt par tiesnešiem²¹. Treškārt, korupcija var tikt samazināta, padarot daudz atklātāku tiesu procedūru, visiem pieejamās vietās (piem., internetā) publicējot informāciju par spriedumiem.

8. Pašvaldības

Pilsona pienākumu pildīšana un līdzdalība bieži vien sākas vietējā pārvaldes līmenī. Ar savu dalību pašvaldību vēlēšanās, pilsonis nosaka, kā tiks pārvaldīta viņa pilsēta, novads vai pagasta dzīve. Pašvaldības tiek uzskatītas par demokrātiskas valsts pamatu, jo vietējais pārvaldes līmenis atrodas vistuvāk iedzīvotājiem un līdz ar to cilvēkiem ir lielākas iespējas ietekmēt lēmumus, kas attiecas uz viņu ikdienas dzīvi noteiktā teritorijā. Ikviens sabiedrības pārstāvis var izmantot savas zināšanas, prasmes un iemaņas, lai ietekmētu vietējās kopienas dzīvi. Daudzu ikdienas jautājumu risināšana, piemēram, skolas, mājojuma vai braucamo ceļu uzturēšana, būvniecības atļauju saņemšana ir iedzīvotāju pirmā saskarsme ar vietējo administrāciju, kas notiek samērā bieži, jo skar indivīdu ikdienas nepieciešamības salīdzinājumā ar nacionālo līmeni. Tādēļ sadarbība, kas veidojas starp iedzīvotājiem un vietējo pārvaldi, atspoguļo pilsoniskās sabiedrības attīstības līmeni, gan demokrātijai valstī kopumā.

Kas ir pašvaldības?

Atbilde uz šo jautājumu ir pavisam vienkārša. Pašvaldība ir viszemākais politikas jeb sabiedrības pārvaldīšanas līmenis, kurai ir noteikta administratīvā teritorija, pastāvīgi iedzīvotāji un iedzīvotāju vēlēta lēmēj institūcija. Pašvaldībai ir arī savs budžets un tiesības iekasēt vietējos nodokļus un nodevas²². Tā ir

²⁰ Warren, Mark E. What Does Corruption Mean in Democracy? American Journal of Political Science, Vol. 48, No.2. April 2004, p. 335.

²¹ Plašāk par korupcijas problēmām tiesu varā lasāms: Kalniņš, Valts. Tiesu vara un korupcija. – Rīga, 2001. – 167. lpp.; Kalniņš V., Kažoka I., Litvins G. Tiesnešu ētika, kvalifikācija un atbildība Latvijā: kā neapstāties pie sasniedzā? Rīga: PROVIDUS, 2008. (www.politika.lv/index.php?f=1387); Kalniņš V., Austere L. Ētikas jautājumi un korupcijas riski Rīgas apgabaltiesā, PROVIDUS, 2010. (http://www.politika.lv/temas/tiesiska_valsts_un_korupcija/18018/)

²² Vanags, Edvīns, Vilka, Inga. Pašvaldību darbība un attīstība. – Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2005 – 12.lpp.

pašu veidota valdība. Jāuzsver, ka pašvaldība nevada visus, bet tikai būtiskus, sabiedrībai aktuālus jautājumus, jo daļa no jautājumiem ir valsts kompetencē. Piemēram, valsts aizsardzība, vides jautājumi, kas skar valsti kopumā. Var teikt, ka pašvaldības pilda tās funkcijas, ko var veikt iespējami tuvāk iedzīvotājiem, uz kuriem attiecas pieņemtie lēmumi. Šāda principa ievērošanu mēdz dēvēt arī par *subsidiaritātes principu*, proti, vara jānodod iespējami tuvāk pilsonim.

Valsts saglabā uzraudzību pār pašvaldību darbu. Atkarībā no uzraudzības pakāpes pasaulē dominē divu veidu pašvaldību sistēmas: *uzraudzības sistēma* un *decentralizētā sistēma*²³.

Uzraudzības sistēmai raksturīga augsta centralizācijas pakāpe no centrālo valsts institūciju puses, veidojot speciālas pašvaldību kontroles institūcijas vai arī ieceļot valsts pārstāvi – prefektu, komisāru utt. Šāda sistēma ir spēkā tādās valstīs kā Francija, Itālija, Nīderlande, vairākumā Latīņamerikas un Vīdusamerikas valstu.

Decentralizētajā sistēmā nav centrāla valsts iecelta uzrauga vai kontrolejošas institūcijas un pašvaldība tiek veidota tiešās vietējās pārvaldes vēlēšanās. Ar nelielām atšķirībām šis modelis darbojas tādās valstīs kā Anglija, Dānija, Zviedrija, Norvēģija, ASV, un citās valstīs, arī Latvijā.

Kas ir pašvaldību funkcijas?

Pašvaldību pilnvarām un pienākumiem ir jābūt skaidri noteiktiem katras valsts konstitūcijā. Taču pašvaldībām ir tiesības īstenot arī savas iniciatīvas tajos jautājumos, kurus nav uzdots veikt kādai citai valsts varas institūcijai. Pašvaldības īsteno funkcijas, ko tai ir deleģējis valsts, vienlaikus ļaujot iespējami plašu rīcības brīvību realizēt šīs funkcijas, kas ir piemērotas vietējiem apstākļiem²⁴.

Latvijas pašvaldību uzdevumi ir noteikti likumā "Par pašvaldībām", un tie iedalāmi divās galvenajās funkciju grupās: autonomajās un deleģētajās funkcijās.

Pie pirmās grupas pieder pastāvīgās jeb *autonomās funkcijas*, kuru izpildi organizē un par to atbild pašvaldības, finansējot to no attiecīgās pašvaldības bu-

²³ Plašāk ar dažādām atšķirībām modeļu ietvaros var iepazīties: Vanags, Edvīns, Vilka, Inga. Pašvaldību darbība un attīstība. – Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2005.

²⁴ Plašāk par vietējo pašvaldību funkcijām un darbības principiem lasāms: Eiropas Hartā par vietējo pašvaldību.

džeta. Autonomās funkcijas ir, piemēram, iedzīvotāju komunālo pakalpojumu organizēšana (ūdensapgāde, kanalizācija, siltumapgāde, sadzīves atkritumu apsaimniekošana utt.), rūpes par savas administratīvās teritorijas labiekārtošanu un sanitāro tīrību (ielu, ceļu un laukumu būvniecība, uzturēšana, parku ierīkošana, teritoriju apgaismošana utt). Pašvaldība arī rūpējas par iedzīvotāju izglītību, nodrošinot tiesības iegūt pamatizglītību un vispārējo vidējo izglītību, kā arī atbalstot ārpuskolas mācību iestādes; pašvaldība nodrošina iedzīvotājiem sociālo palīdzību, veselības aprūpi; izsniedz atļaujas un licences uzņēmējdarbībai, saskaņā ar teritorijas plānojumu noteikt zemes izmantošanas un apbūves kārtību; veic civilstāvokļa aktu reģistrāciju, risina adopcijas, aizbildnības un aizgādības jautājumus, rīko vēlēšanas²⁵ u.c.

Pie autonomajām funkcijām pieder arī brīvprātīgās pašvaldības funkcijas, ko paši vietējās pašvaldības iedzīvotāji izlemj veikt iedzīvotāju interesēs, taču ar noteikumu, ka attiecīgā funkcija nav citas varas kompetencē. Par šādu funkciju šobrīd uzskatāma pašvaldības policijas darbība pašvaldībās.

Otra lielākā pašvaldību funkciju grupa ir *deleģētās funkcijas*, kur valsts darbojas kā pasūtītājs, bet pašvaldība šo pasūtījumu izpilda. Deleģēšanas pamatā ir ietaupīšanas iespējas un efektivitātes apsvērumi, piemēram, pedagogu algu izmaksāšana, ko pašvaldība izmaksā valsts vārdā. Taču jāuzsver, ka līdz ar funkciju deleģēšanu to izpildei jāparedz arī atbilstoši līdzekļi. Tā, piemēram, pedagogiskajiem darbiniekiem izmaksājamo algu summa ir paredzēta valsts mērķdotācija, ko nedrīkst tērēt citiem nolūkiem, un atbildību par šo algu izmaksu uzņemas valsts²⁶.

Pašvaldību līmeņi

Vairāku jau minēto funkciju efektīvai īstenošanai ir nepieciešams atšķirīgs teritoriālais plašums. Piemēram, tādas funkcijas kā veselības aprūpe un ar to saistītā slimnīcu celtniecība un uzturēšana krietni pārsniedz vienas pašvaldības teritorijas iespējas, atšķirībā no tādiem pakalpojumiem kā apkure vai ielu apgaismojums, kas attiecas uz visai mazu, pat atsevišķu kvartālu vai ielu iedzīvotājiem. Tādējādi daudzās valstīs pastāv vairāku līmeņu pašvaldības, kur zemāko līmeni veido vietējās vēlētas institūcijas jeb pašvaldības, kam seko

²⁵ Plašāk par pašvaldības autonomajām funkcijām lasāms: likumā "Par pašvaldībām", 15., 16. pants.

²⁶ Pašvaldību deputātu rokasgrāmata. Logs. – 2005, Nr. 3 (118), Latvijas Pašvaldību savienības izdevums, 12. lpp.

plašāks līmenis, kā rajona vai apgabala, grāfistes pašvaldības utt. Šīs pašvaldības var tikt veidotas vai nu ar tiešu vēlēšanu palīdzību, vai arī darboties tiešā valsts ieceltu pārvaldnieku vadībā. Francijā, Krievijā un citās valstīs ir arī trešā līmeņa pašvaldības. Latvijā pašvaldību sistēma pēdējos gados ir piedzīvojusi ievērojamas izmaiņas, jo tika īstenota administratīvi teritoriālā reforma. „Mēs demokrātijā” otrā izdevuma sagatavošanas brīdī valdībā notika diskusijas par nepieciešamību pēc otrā līmeņa pašvaldībām.

Latvijas pašvaldības

Latvijas pašvaldību sistēma pēdējo gadu laikā ir piedzīvojusi ievērojamas izmaiņas, jo tika īstenota pašvaldību jeb administratīvi teritoriālā reforma. Pirms reformas Latvijā bija vairāk kā 500 vietējo pašvaldību. Pastāvēja ievērojamas atšķirības starp pašvaldībām, kas ietekmēja arī to sniegto pakalpojumu izmaksas un kvalitāti. Piemēram, 2009.gada 1.janvārī Latvijas lielākajā pašvaldībā Rīgā dzīvoja 715978 iedzīvotāji, bet mazākajā pašvaldībā - Alūksnes rajona Kalncempju pagastā - 256 iedzīvotāji²⁷. Lai pašvaldību funkciju pildīšanu padarītu efektīvāku, izlīdzinātu attīstības iespējas, tika īstenota reforma, mazās pašvaldības apvienojot novados. Tādējādi kopš 2009.gada 1.janvāra Latvijā ir izveidoti 109 novadi un 9 lielās pilsētas. 2009.gada jūnijā notika pašvaldību vēlēšanas, kurās jaunizveidotajos novados tika ievēlētas pārvaldes institūcijas – domes.

Pašvaldību skaits Latvijā:

(atbilstoši situācijai **2005.gada jūlijā**)

26 rajonu padomes

60 (53 + 7 lielās) pilsētas domes

26 novadu domes

444 pagastu padomes

Avots: Latvijas Pašvaldību savienības mājas lapa (<http://www.lps.lv>)

Pašvaldību skaits Latvijā:

(Pēc administratīvi teritoriālās reformas, atbilstoši situācijai **2010.gada augustā**)

109 novadi

9 republikas pilsētas

Otrā līmeņa pašvaldības – 26 rajonu padomes likvidētas. Otrā „Mēs demokrātijā” izdevuma sagatavošanas brīdī vēl notika ekspertu diskusijas vai un kādā veidā tiks veidotas otrā līmeņa pašvaldības.

Avots: Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas mājas lapa (www.rapl.gov.lv)

Zemākais pārvaldes līmenis Latvijā ir vietējās pašvaldības, kuras tiek ievēlētas tiešās vēlēšanās. Novada vai pilsētas domē ievēlamo deputātu skaitu nosaka atbilstoši iedzīvotāju skaitam noteiktā pašvaldībā. Galvaspilsētas pašvaldībā - Rīgā tiek ievēlēti 60 deputāti. Vēlēšanu tiesības (pasīvās tiesības), kā arī tiesības tikt ievēlētam (aktīvās tiesības) ir Latvijas Republikas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši 18 gadu vecumu.

Ievēlamo deputātu skaits pašvaldībās:

līdz 5000 iedzīvotāju – 13 deputāti

no 5001 līdz 20 000 iedzīvotāju – 15 deputāti

no 20 001 līdz 50 000 iedzīvotāju – 17 deputāti

vairāk nekā 50 000 iedzīvotāju – 19 deputāti

Pašvaldībās, kur iedzīvotāju skaits pārsniedz 5000 iedzīvotāju, kandidātu sarakstus var iesniegt tikai reģistrētas politiskās partijas vai to reģistrētas apvienības, kā arī divas vai vairākas reģistrētas politiskās partijas, kas nav apvienojušās reģistrētu politisko partiju apvienībā²⁸. Līdz 2008.gada oktobrim vienīgā pašvaldība, kur noteikta vēlēšanu barjera partiju iekļūšanai domē, bija Rīga, kur partijām bija jāpārvar 5 % barjera, lai iekļūtu domē. 2008.gada oktobrī 5% barjera tika attiecināta uz visām pašvaldībām (par vēlēšanām vairāk lasiet 3.nodaļā).

Pašvaldības institūcijas

Pamatlietas par pašvaldību uzbūvi nosaka likums „Par pašvaldībām”. Savukārt detalizētāk katras pašvaldības darbību regulē tās nolikums.

Vietējās pārvaldes lēmējinstiūcija ir novada vai pilsētas dome, ko ievēl pilsoņi tiešās vēlēšanās. Dome no sava vidus ievēl priekšsēdētāju. Lai nodrošinātu pašvaldības darbu, tiek veidotas atsevišķas nozaru pastāvīgās komitejas, kuru galvenais uzdevums ir sagatavot jautājumus izskatīšanai domē. Bez šī pienākuma komitejas sniedz arī atzinumu par komitejas kompetencē esošajiem jautājumiem, kontrolē pašvaldību iestāžu un aģentūru darbu, izskata to budžeta projektus, pārbauda šo pašvaldības iestāžu izdevumu tāmes un veic citus uzdevumus.

Likums paredz, ka trīs obligātās komitejas ir finanšu komiteja, kuras priekšsēdētājs ir arī domes priekš-

²⁷ Pēc Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes datiem.

²⁸ Pašvaldību vēlēšanu organizēšanas kārtību nosaka Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likums, kas pieņemts 1994.gada 13.janvārī.

sēdētājs, sociālā un kultūras un izglītības jautājumu komiteja. Pēc administratīvi teritoriālās reformas īstenošanas, likums paredz, ka var veidot arī teritoriālo komiteju. Par citu komiteju nepieciešamību pašvaldības izlemj atbilstoši nepieciešamībai. Komiteju sēdes ir atklātas.

Lielākās pašvaldībās parasti ļoti nozīmīga ietekme uz pašvaldības dzīvi ir izpilddirektoram, kas atbild par pašvaldības iestāžu un aģentūru darbu, taču pats nedrīkst būt pašvaldības deputāts. Varētu teikt, ka izpilddirektors ir pašvaldības saimnieks. Pašvaldību komitejas un izpilddirektoru pēc būtības var uzskatīt par izpildvaras līmeni, lai gan formāli Latvijas pašvaldībās lēmējvara no izpildvaras nav strikti nodalīta.

Līdz ar novadu reformas īstenošanu, kad vairākas pašvaldības tika apvienotas novados, tika ieviesta jauna institūcija – pagasta vai pilsētas pārvaldes. To uzdevums ir nodrošināt pašvaldības sniegto pakalpojumu pieejamību novada pagastos un novada pilsētās, kurās neatrodas pašvaldības administratīvais centrs. Šīs pārvaldes nodrošina, ka novada pagasta vai pilsētas iedzīvotāji virkni pakalpojumu var saņemt savā pagastā, nav jāmēro ceļš uz novada administratīvo centru. Novada pagasta iedzīvotājs pagasta pārvaldē var saņemt nepieciešamās izziņas, samaksāt pašvaldības nodevas, iesniegt sūdzības vai iesniegumus, reģistrēt civiltāvokļa aktus (laulības, dzimšanas

un miršanas gadījumus) un iegūt informāciju par pašvaldības darbu. Novada pagasta vai pilsētas pārvaldi vada vadītājs. Par pārvaldes vadītāja padotību lemj katra pašvaldība, taču likums liedz šo amatu ieņemt novada deputātam.

Arī pašvaldību deputātiem ir jāapzinās sava loma un ietekme uz priekšstatiem, kādi sabiedrībā veidojas par valsts un pašvaldību pārvaldi un savas ietekmes spēju. Ja vietējās politikas deputāti darbosies saskaņā ar sabiedrībā pieņemtajām uzvedības un ētikas normām, kā arī būs atvērti sabiedrības iesaistīšanas iniciatori, tad arī pieņemtajiem noteikumiem būs lielāks spēks.

Kur pašvaldības ņem naudu?

Katrs no mums maksā nodokļus, kas veido valsts budžetu, bet no kurienes naudu ņem pašvaldības? Arī pašvaldību budžets veidojas no nodokļu maksātāju naudas. Budžetam ir divas galvenās sastāvdaļas: pašvaldības pamatbudžets un speciālais budžets, ko veido no īpašām ieņēmumu pozīcijām īpašiem izņēmumiem. Galvenie ieņēmumu avoti un izdevumu kategorijas apskatāmas 9.attēlā.

Speciālais budžets ir izveidots tādēļ, lai garantētu noteiktu līdzekļu apjoma izmantošanu paredzētam mērķim. Piemēram, ieņēmumi no akcīzes nodok-

9.ATTELS. GALVENIE PAŠVALDĪBU PAMATBUDŽETA IEŅĒMUMU UN IZDEVUMU AVOTI

I. Galvenie pašvaldību pamatbudžeta ieņēmumu avoti

Atskaitījumi no nodokļiem:

- iedzīvotāju ienākumu nodoklis (80 % apmērā 2010.gadā);
- nekustamā īpašuma nodoklis (pilnā apmērā);
- nekustamā īpašuma nodoklis par zemi (pilnā apmērā);
- azartspēļu nodoklis (25% apmērā pašvaldībai, kuras teritorijā tiek organizētas azartspēles).

Nenodokļu ieņēmumi:

- budžeta iestāžu maksas pakalpojumi;
- nodevas;
- sodi un sankcijas;
- ieņēmumi no pašvaldības īpašuma iznomāšanas;
- valsts mērķdotācijas un dotācijas.

Galvenie pašvaldību pamatbudžeta izdevumi

- izglītība;
- sociālā sfēra un veselība;
- komunālā sfēra;
- kultūra un sports;
- vispārējie vadības dienesti;
- transporta un sakari;
- sabiedriskās kārtības nodrošināšana.

la tiek novirzīti vienam konkrētam mērķim (ceļu apsaimniekošanai)²⁹.

Budžets ir viens no svarīgākajiem dokumentiem, kas parāda galvenās prioritātes noteiktam periodam un tam tērēto līdzekļu apjomu, līdz ar to ļauj mums ikvienam izvērtēt, vai priekšvēlēšanu perioda solījumi tiek pildīti. Tieši tādēļ ir ļoti svarīgi padarīt budžetus skaidrus un saprotamus iedzīvotājiem, lai viņi spētu saprast un sekot līdzi pašvaldības darbam. Lai iedzīvotāji spētu iesaistīties budžeta izveidē, gan pašam veidošanas un apspriešanas procesam, gan budžeta īstenošanas procesam ir jābūt atklātam. Latvijas pašvaldību publiskotie budžeti nesniedz skaidru priekšstatu par tēriņiem un plāniem, un labāku izpratni var iegūt, pieprasot papildu dokumentus.

Pašvaldība un korupcija

Daudzas pašvaldībām piešķirtās funkcijas tās nespēj veikt saviem spēkiem, tādēļ pašvaldībām ir nepieciešama uzņēmēju palīdzība. Tas rada risku, ka privātās intereses var ietekmēt lēmumu pieņemšanas procesu, šīm interesēm kļūstot svarīgākām par sabiedrības interesēm.

Latvijā šādu sadarbību ar privāto sektoru mēs pazīstam arī kā iepirkumus valsts un pašvaldību vajadzībām. Pašvaldībām, pirms tās iegādājas kādu pakalpojumu no privātā sektora, ir jāriko konkurss – cenu aptauja vai cita pakalpojuma piegādātāja izvēles procedūra, kurā tiek izvērtēti pretendentu piedāvājumi.

Iepirkumu konkursos konkursantu izvēles brīdis var arī nebūt lielākais korupcijas risks, jo šajā procesā pastāv arī daudzi citi vāriģie posmi. Viens no tādiem ir prasību izstrāde konkursantiem, piemēram, tās var tikt sastādītas, pielāgojot kādam no pašvaldību amatpersonām zināmiem uzņēmumiem. Paši konkursanti var iepriekš vienoties par savu dalību konkursā vai arī atturēšanos, pretī saņemot kādu labumu. Konkursa dalībnieki var arī vienoties un sadalīt pakalpojumu tirgu vairākos sektoros, kur katram dalībniekam "pieder" viens sektors un tas netraucē savu konkurentu cīņā par uzvaru.

Tas nozīmē, ka atklāta konkursa procedūra ne vienmēr novērš korupcijas risku. Kā šādas problēmas var

atrisināt? Rūpīga sabiedrības un nevalstisko organizāciju uzraudzība, kā arī plašsaziņas līdzekļu kritika ir vieni no visvienkāršākajiem un reizē arī iedarbīgākajiem mehānismiem. Stiprinot sadarbību nevalstisko organizāciju, plašsaziņas līdzekļu, privātā sektora un pašvaldības starpā, var panākt, ka pašvaldība kļūst ne tikai par vietējo pārvaldi, kas nodrošina mūsu ikdienas vajadzības, bet arī diskusiju, ideju apmaiņas platformu, kurā katrs no tās dalībniekiem sniedz savu ieguldījumu, lai uzlabotu ikviena vietējās sabiedrības locekļa labklājību.

Kopsavilkums

Valsts ar trīs varas atzaru palīdzību garantē mūsu tiesības un brīvības. Katrs no varas atzariem pilda savas funkcijas un rūpējas, lai tiktu uzklautas un ievērotas sabiedrības intereses un ikvienam indivīdam būtu iespēja paust savu viedokli un tādā veidā ietekmēt lēmumu pieņemšanas procesu. Tāpat demokrātija ir ne tikai mūsu tiesības un brīvības, kuras jau aplūkojām pirmajā nodaļā, bet tā ir arī valdīšanas forma, kas nodrošina taisnīgas procedūras gan likumdevēja ievēlēšanā un darbībā, gan likumu īstenošanā dzīvē, gan arī strīdu izšķiršanā.

Ja taisnīgas procedūras netiek ievērotas, tās izslēdz no valsts pārvaldīšanas svarīgāko spēlētāju – tautu. Korupcija demokrātijā liecina par demokrātijas deficītu. Korupcijas ietekme uz demokrātiju apkopota 10.attēlā.

²⁹ Vairāk par pašvaldību budžetiem un to izprašanu lasāms: Kā saprast savas pašvaldības budžetu./Sabiedrība par atklātību – Delna. – Rīga, 2004.

10. ATTELS. DEMOKRĀTISKA PĀRVALDE UN KORUPCIJA

	Likumdevēja vara	Izpildvara	Tiesu vara	Pašvaldības*
Pamatfunkcija	Likumdošana	Likumu īstenošana dzīvē	Izpildvaras kontrole	Vietējā pārvalde
Korupcijas draudi	Vēlēšanu procedūras godīgums (naudas vara) Deputātu atbildības trūkums Sabiedrības uzticības trūkums	Interesu konflikti Kukuļošana Sabiedrības uzticības trūkums Publiskie iepirkumi	Privāta labuma gūšana, nevis argumentu uzvara Sabiedrības uzticības trūkums	Pašvaldību iepirkumi Interesu konflikti Kukuļošana
Kaitējums demokrātijai	Pārstāvniecības principa izjaukšana Nelegitīma lēmumu pieņemšana	Neefektīva pārvalde	Likuma varas sagraušana Cilvēktiesību aizsardzības sistēmas sagraušana	Pašvaldību darbības neefektivitāte Sabiedrības neuzticēšanās
Korupcijas novēršanas iespējas	Deputātu personiska atbildība un ētika Plašsaziņas līdzekļu kontrole NVO aktīva iesaistīšanās pārvaldē	Ierēdņu ētika un neatkarība no politiskās vadības Plašsaziņas līdzekļu kontrole NVO aktīva iesaistīšanās pārvaldē	Tiesu neatkarības nostiprināšana (brīvi no politiskās ietekmes un finansiāli nodrošināti) Tiesnešu ētika	Pašvaldības darbinieku ētika Plašsaziņas līdzekļu kontrole NVO aktīva iesaistīšanās pārvaldē

* Pašvaldības tradicionālā izpratnē nav varas atzars pie varu dalīšanas principa, taču veido neatņemamu valsts pārvaldes sastāvdaļu, tādēļ iekļauts šajā tabulā.

VALSTS PĀRVALDE JEB KAS NOTIKA, KAD CŪKA PAZUDA

3

POLITISKĀS PARTIJAS UN VĒLĒŠANAS

„Patiesi brīvs mūsdienu liberālajās demokrātijās cilvēks ir vienīgi brīdī, kad balso vēlēšanās.”

/Dž. Sartori./

Varas autoritātes vienīgais avots ir sabiedrības dāvētā uzticība, kas ļauj sabiedrības pārstāvjiem gan rīkoties ar sabiedrības līdzekļiem, gan pieņemt likumus tās vārdā. Galvenais mehānisms, ar kura palīdzību sabiedrības uzticība tiek apliecināta, ir demokrātiskas vēlēšanas. Tajās uz vienlīdzīgiem noteikumiem par varu cīnās politiskās partijas.

Demokrātija bez brīvām, vienlīdzīgām, aizklātām, vispārējām, tiešām un konkurējošām vēlēšanām nemaz nevarētu pastāvēt. Vēlēšanas sākas ar priekšvēlēšanu kampaņu, kad veidojas visciešākais sabiedrības un varas pārstāvju dialogs par to, kā vislabāk ir pārvaldāma sabiedrība un kādi ir galvenie attīstības virzieni. Vēlēšanas ir demokrātijas skola, kur publiskās diskusijās un debatēs notiek politiku un viņu īstenotās politikas eksaminēšana. Lai varētu izdarīt savu izvēli, katram pilsonim ir aktīvi jāseko līdzi politikas norisēm.

Vēlēšanu cīņas dalībnieki ir politiskās partijas, kurās apvienojas cilvēki ar līdzīgiem uzskatiem un priekšstatu par valsts pārvaldes veidu. Var teikt, ka vēlēšanas ir arī cīņa par noteiktu sabiedrības attīstības virzienu. Vēlēšanu rezultātu veido pilsoņu balsu summa, tādēļ katra sabiedrības pārstāvja piedalīšanās vēlēšanās ir ārkārtīgi nozīmīga – tikai tā valsts ievēlēto pārstāvju autoritātes pamatā būs iespējami plašāka iedzīvotāju loka uzticība un gatavība pakļauties varas īstenotajai politikai.

Kas ir politiskās partijas? Kāda ir to loma sabiedrībā? Kā partijas organizē savu darbu? Kādas ir Latvijas politiskās partijas? Kādēļ tās piedalās vēlēšanās? Kādēļ vēlēšanās ir tik izšķiroša nozīme? Kādēļ partijas un to cīņa par varu vēlēšanās ir demokrātijas stūrakmens, skaidrosim šajā nodaļā.

9. Politiskās partijas

Ar politiskajām partijām parasti saprot politiskas organizācijas, kurām ir savs priekšstats par to, kā sabiedrībai būtu jāfunkcionē (ideoloģija), kuras pārstāv

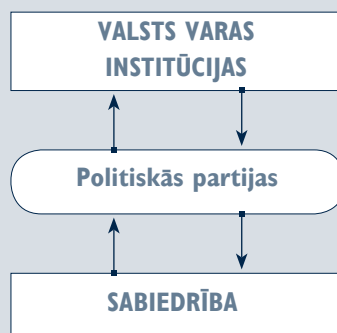
kādas sabiedrības grupas intereses, kā arī organizē šo interešu īstenošanu. Tātad partijas ir līdzīgi domājošu cilvēku politiskas apvienības, kuru mērķis ir iegūt varu, lai intereses varētu īstenot dzīvē. Tieši mērķis iegūt varu atšķir politiskās partijas no citām sabiedriskām organizācijām.

Politiskās partijas pazīmes:

- **Stabila organizācija**
- **Noteikta ideoloģija**
- **Mērķis – iegūt varu**
- **Noteikts atbalstītāju loks**

Politiskās partijas ir viens no svarīgākajiem demokrātijas elementiem. Tajās pēc pašu iniciatīvas apvienojas indivīdi ar līdzīgām interesēm un vajadzībām. Politiskās partijas ir kā starpnieks starp valsti un sabiedrību, jo tās veido daudz ciešāku saikni ar iedzīvotājiem un pēc tam piedalās cīņā par varu, lai iedzīvotāju intereses un vajadzības pārvērstu likumos.

11. ATTELS. POLITISKO PARTIJU LOMA

Partiju kā starpnieka loma izpaužas dažādos veidos. Partijām ir šādas galvenās funkcijas:

- **Pārstāvniecība.** Politiskās partijas apkopo un izteic vārdos sabiedrības intereses un prasības.

- *Elites veidošana, valsts līderu atlase.* Partijas izvēlas no sava vidus biedrus, kas kandidē vēlēšanu sarakstos un pēc ievēlēšanas ieņem nozīmīgus amatus valsts pārvaldīšanā.
- *Līdzdalība.* Partijas veido saikni starp iedzīvotājiem un politisko sistēmu, tās nodrošina indivīdu un grupu politisko līdzdalību sabiedrības pārvaldīšanā.
- *Legitīmācija.* Līdz ar saiknes veidošanu starp iedzīvotājiem un grupām katrs indivīds vairāk apzinās politiskās varas nozīmi un nepieciešamību, tiek stiprināta uzticība valsts varas institūcijām.
- *Politisko programmu veidošana, prasību uzklaušana.* Politiskās partijas apkopo dažādas intereses politiskos konceptos un programmās, kurām turpmāk mēģina panākt vairākuma atbalstu.
- *Politiskā socializācija un mobilizēšana.* Iesaistoties politiskajās partijās, cilvēks ne vien panāk savu interešu īstenošanu dzīvē, bet arī iegūst zināšanas un priekšstatu par politiskajām norisēm un praksi, ko sauc par *politisko socializāciju*.
- *Sociālā integrācija.* Ar darbību politiskajā partijā tiek veicināta cilvēku veiksmīgāka iekļaušanās politiskajā sistēmā, līdz ar to mazinot dažādu konfliktu iespējamību.
- Partijas savstarpēji atšķiras pēc to organizācijas formas, piemēram, *masu partijām* ir plašs biedru loks un aktīvs partijas kodols, bet *kadru partiju* biedru loks ir daudz mazāks un tos galvenokārt veido profesionāli politiķi.

Partijas atšķiras arī pēc sociālpolitiskajiem mērķiem, piemēram, *liberālās, konservatīvās, sociāldemokrātiskās, komunistiskās partijas.*

Atkarībā no tā, kādu vietu partijas ieņem politiskajā sistēmā, tās iedala *valdošajās un opozīcijas partijās.* Valdošās partijas parasti ieņem visvairāk vietu parlamentā, un to locekļi veido valdību, turpretī opozīcijas partijām parasti ir mazāks vietu skaits parlamentā³⁰. Partijas var būt gan reģionālas, gan nacionāla mēroga.

Partiju organizācija

Bieži vien dzirdam kādu parlamenta deputātu sakām, ka partijas disciplīna liek izdarīt noteiktu izvēli balsojumā par kādu likumprojektu. Ja deputāts balso pretēji frakcijas nostājam, nepastāv nekādas juridiskas

³⁰ Vairāk par politisko partiju iedalījumu un organizācijas atšķirībām var lasīt: (http://www.dados.org/int/parteien/Grundkurs2/grundkurs_2.htm) (UNESCO izglītības portāls)

sekas, taču politiskas gan. Kā notiek lēmumu pieņemšana partijas iekšienē, kā tiek ievēlēta partijas vadība jeb valde, tās priekšsēdētājs, cik liela loma ir biedriem un reģionālajiem partijas birojiem – šie visi ir svarīgi partijas organizācijas jautājumi.

Parasti partijas galvgali veido valde un partijas priekšsēdētājs. Tas, kādi atzari pastāv partijas iekšienē bez valdes, dažādās partijās atšķiras. Masu partijām bieži ir raksturīgs stabils un plašs partijas atzaru tīkls, kas izkaisīts pa visu valsti. Izmantojot šo tīklu, vietējām aktivitātēm tiek organizēta partijas sadarbība ar iedzīvotājiem, risinātas problēmas, organizēta vēlēšanu kampaņa utt. Svarīgākie lēmumi tiek izņemti partiju kongresos, kur sapulcējas partijas biedri un atbilstāji.

Ja partiju uzskatām par starpnieku, kas demokrātiskās sabiedrībās veic tik daudzas nozīmīgas funkcijas, ir svarīgi, lai pašas partijas iekšienē valdītu demokrātija. Līderu atskaitītāšanās partijas biedriem un partijas finanšu caurskatāmība, kā arī partijas biedru uzņemšanas noteikumi, uzvedības normas un viedokļa paušanas iespējas ir pamats, uz kā veidojas cilvēku priekšstats par politiku un demokrātiju.

Partiju finansēšana

Lai partija spētu pildīt savas funkcijas, tai ir vajadzīgs birojs, telpas, kur sapulcēties, piekļuve plašsaziņas līdzekļiem, iespēja publicēt partijas materiālus un daudzas citas lietas, kuru iegūšanai nepieciešama nauda. Kur partijas iegūst līdzekļus?

Galvenie partiju finansēšanas veidi

- **Partiju iekšējais finansējums (biedru naudas, ienākumi no saimnieciskās darbības utt.)**
- **Privātpersonu (dažās valstīs arī juridisko personu) ziedojumi**
- **Valsts dotācijas**

Partiju **iekšējā** finansējuma lielāko daļu veido ienākumi no biedru naudām. Tieši biedru naudas bija galvenais ienākumu avots masu partijām to uzplaukuma periodā 19.gs. beigās un 20.gs. sākumā. Citi partiju iekšējie finansējuma avoti ir peļņa no saimnieciskās darbības un dažādiem sarīkojumiem. Tomēr iekšējais partijas finansējums parasti nav pietiekams, lai partiju varētu uzturēt, tādēļ arvien nozīmīgāka loma ir arī ārējam finansējumam, kas var būt gan privātpersonu,

gan juridisko personu ziedojumi vai arī valsts dotācijas. Ar valsts dotācijām politisko partiju var finansēt pilnībā vai arī daļēji, piemēram, piešķirot bezmaksas raidlaiku sabiedriskajā televīzijā u.c. Ārējos finansējuma avotus un veidu, kā nauda nonāk līdz partijai, nosaka katra valsts savos likumos.

Partiju sistēmas

Partiju sistēma ir noteikumu kopums, kas nosaka, cik daudzām partijām ir iespēja veidot valdību. Demokrātiskās sabiedrībās sastopami divi partiju sistēmu veidi – divpartiju sistēma un daudzpartiju sistēma. Citos režīmos sastopamas arī vienpartijas sistēma vai dominējošās partijas sistēma.

Daudzpartiju sistēmā visām partijām, kas cīnās par varu, ir iespēja iegūt vietu parlamentā. Vēlēšanās iegūtās vēlētajū balsis tiek pārvērstas deputātu mandātos. Parasti nevienai partijai nav tik liela atbalsta vēlēšanās, lai tā iegūtu pārliecinošu vairākumu parlamentā, tādēļ partijām ir jāveido savstarpējas koalīcijas. Tas parasti ir laikietilpīgs politisko interešu saskaņošanas process, tādējādi par vienu no galvenajiem trūkumiem daudzpartiju sistēmai tiek norādīta valdības nestabilitāte, ja partijas koalīcijā nespēj sastrādāties.

Divpartiju sistēmā tikai divām partijām ir reālas iespējas iegūt varu. Priekšvēlēšanu cīņās dominē galvenokārt divas partijas, un uzvarētāja iegūst arī gandrīz visus atbildīgos amatus. Taču bez valdošajām partijām sabiedrībā darbojas arī daudzas mazākas partijas, tomēr tās nav pietiekami spēcīgas, lai spētu uzveikt lielākos sāncensus. Atšķirībā no daudzpartiju sistēmas divpartiju sistēmās parasti nav vajadzības veidot koalīciju, jo uzvarētāja partija ieņem lielāko daļu nozīmīgāko amatu. Kā šādu sistēmu priekšrocība tiek uzsvērtā atvieglota vēlētajū izvēle, jo sabiedrība var izvērtēt paveiktos un nepaveiktos darbus, kuros vairs nevar vainot koalīcijas partijas, jo atbildīga ir tikai viena – valdošā partija. Divpartiju sistēmas negatīvās iezīmes ir draudi, ka priekšvēlēšanu cīņā lielākās partijas var izvērst pretinieka nomelnošanas kampaņas, lai tādējādi mazinātu atbalstu konkurentiem. Tāpat partiju darbībā var tikt izmantota bloķēšanas politika, kad opozīcijas partija bloķē visus pozīcijas partijas lēmumus, tādējādi bremzējot lēmumu pieņemšanu. Divpartiju sistēmā ir mazākas iespējas nodrošināt dažādu minoritāšu grupu pārstāvēniecību. Latvijā darbojas daudzpartiju sistēma, kur vēlētajū balsis proporcionāli tiek pārvērstas deputātu mandātos.

Latvijas politiskās partijas

Politisko partiju izveidošanos un darbību Latvijā regulē Politisko partiju likums, Politisko partiju (organizāciju) finansēšanas likums u.c.

Politiskās partijas Latvijā var dibināt Latvijas Republikas pilsoņi, un gatavību atbalstīt partiju jāapliecina vismaz 200 Latvijas pilsoņiem. Politiskās partijas biedri var būt 18 gadu vecumu sasniegušie Latvijas pilsoņi un pastāvīgie iedzīvotāji.

Politiskās organizācijas, kā arī to apvienības reģistrē Partiju reģistrā. Ja partijā ir vairāk nekā 400 biedru, ne mazāk kā pusei no tiem ir jābūt Latvijas pilsoņiem. Saskaņā ar likumu par partijas biedriem nevar būt tiesneši, prokurori, izmeklētāji, kā arī personas, kas dienē iekšlietu, valsts drošības un izlūkošanas iestādēs.

2010.gada augustā Uzņēmumu reģistrā oficiāli reģistrētas 57 politiskās partijas un to apvienības. Taču jāatceras, ka ne visas no tām ir politiskās partijas.

9.Saeimas vēlēšanās kandidēja 19 partijas un to apvienības, no kurām Saeimā tika ievēlētas 7 partijas. 8.Saeimas vēlēšanās kandidēja 20 partiju un to apvienību saraksti, no kuriem 5% barjeru iekļūšanai parlamentā pārvarēja 6 partijas un to apvienības. 7.Saeimas vēlēšanu laikā oficiāli reģistrētas bija 45 politiskās organizācijas un to apvienības, taču vēlēšanās piedalījās 21 partija un apvienība, no kurām ievēlētas tika 6 partijas vai to apvienības³¹.

Politisko partiju likums:

Partija ir organizācija, kas tiek izveidota, lai veiktu politisko darbību, piedalītos vēlēšanu kampaņā, izvirzītu deputātu kandidātus, piedalītos Saeimas vai pašvaldību domju, Eiropas Parlamenta darbā, ar deputātu starpniecību īstenotu partijas programmu, kā arī iesaistītos publiskās pārvaldes institūciju izveidē.

Cik partijas kandidē vēlēšanās?

- 10.Saeimas vēlēšanās - 13 partijas un to apvienības
- 9.Saeimas vēlēšanās - 19 partijas un to apvienības
- 8.Saeimas vēlēšanās - 20 partiju un to apvienības
- 7.Saeimas vēlēšanās - 21 partijas un to apvienības

³¹ Centrālās vēlēšanu komisijas apkopotā informācija. (http://web.cvk.lv/pub/?doc_id=27956)

Partiju iekšējā struktūra

Latvijā salīdzinoši maz iedzīvotāju iesaistās politiskajās partijās un maz arī tām uzticas. Pēc dažu pētnieku aplēsēm, tikai 0,9 – 1,2% (aptuveni 15 000 personu) iedzīvotāju darbojas kādā politiskajā partijā, kas Latviju pēc partiju biedru skaita ierindo viszemākajā vietā Eiropā³².

Latvijā nav apkopota informācija par partiju biedru skaitu, tādēļ vienīgais informācijas avots par partiju lielumu ir pašu partiju sniegtā informācija. Tā liecina, ka pēc biedru skaita trīs lielākās partijas 2008./2009. gadā bija partiju apvienība Latvijas Pirmā partija/Latvijas ceļš (3800 biedru), "Tēvzemei un Brīvībai"/LNNK un Zaļo un Zemnieku savienība (2000 biedru)³³. Kopumā pēdējos gados vērojama biedru skaita samazināšanās partijās.

Lai iestātos partijā, parasti nepieciešamas jau esošo partijas biedru rekomendācijas un intervija ar kandidātu. Par jaunu biedru uzņemšanu lemj partijas valde, nevis, piemēram, reģionālās nodaļas. Tas liecina, ka pastāv visai stingra jaunu biedru uzņemšanas kārtība. Biedru nauda visbiežāk tiek piemērota partijas biedru ienākumu līmenim, tādēļ tas nav šķērslis, lai kāds no iedzīvotājiem nevarētu iesaistīties partijā.

Partiju ienākumi

Saskaņā ar Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumu, kas tika pieņemts 1995.gadā, partijas ienākumus var veidot no:

- biedru naudas un iestāšanās naudas;
- fizisko personu dāvinājumiem (ziedojumiem);
- ienākumiem, ko dod attiecīgās politiskās organizācijas (partijas) saimnieciskā darbība;
- citiem finansēšanas avotiem, izņemot tos, no kuriem ar likumu ir aizliegts finansēt politiskās organizācijas (partijas);
- valsts budžeta – likumā noteiktajos gadījumos.

Par dāvinājumu uzskatāmi jebkuri mantiski vai citāda veida bezatlīdzības labumi, to skaitā pakalpojumi, tiesību nodošana, politiskās organizācijas atsavinā-

šana no pienākuma, atteikšanās no kādas tiesības par labu politiskajai organizācijai, kā arī citas darbības, ar kurām politiskajai organizācijai tiek piešķirts kāds labums. Par dāvinājumu tiek uzskatīta arī kustamas vai nekustamas mantas nodošana politiskās organizācijas īpašumā un pakalpojumu sniegšana politiskajai organizācijai par maksu, kas ir zemāka nekā attiecīgā kustamās vai nekustamās mantas vai pakalpojuma tirgus vērtība.

Savukārt biedru naudas apjomu un ievākšanas nosacījumus nosaka katra partija. Partijas biedra kopējās iemaksas (biedru nauda, iestāšanās nauda un dāvinājumi/ziedojumi) kalendārā gada laikā nedrīkst pārsniegt 10 minimālās mēnešalgas (18 000 tūkstošus latu 2010.gadā). Turklāt ziedojumus partijas var pieņemt tikai no fiziskām personām.

Informācija par katru saņemto dāvinājumu 15 dienu laikā pēc tā saņemšanas ir jāpublicē internetā, norādot dāvinājuma veidu, summu, saņemšanas datumu un dāvinātāju. Ja par ziedojumu nav saņemta visa nepieciešamā informācija, tas uzskatāms par anonīmu ziedojumu, ko likums aizliedz pieņemt. Ja partija šādu ziedojumu saņem, iegūtie līdzekļi jāpārskaita valsts kasē, bet manta jānodod valsts īpašumā. Kontroli un uzraudzību par likuma ievērošanu veic KNAB.

Likums aizliedz partijas finansēt ar trešo personu starpniecību, proti, izmantojot citas personas identitātes datus, vai ziedot ar citas personas starpniecību. Likums arī nosaka kārtību, kā partiju ienākumi un izdevumi ir publiskojami. Sabiedrība ar tiem var iepazīties Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja (KNAB) mājaslapā³⁴.

Pēdējo astoņu gadu laikā partiju finansēšanas sistēma ir piedzīvojuši būtiskas izmaiņas. 2002. gada grozījumi likumā ierobežoja partiju tēriņu vēlēšanās, nosakot partiju izdevumu griestus priekšvēlēšanu kampaņās. Sākotnēji tika noteikts, ka partijas drīkst izlietot summu, kas nepārsniedz 0,20 latu uz katru vēlētāju (kopā aptuveni 279 631 latu). 2008.gadā izdevumu ierobežojumiem tika noteikts cits, elastīgāks aprēķina mehānisms: mēneša vidējā bruto darba samaksai piemērojot koeficientu 0,0008 uz katru attiecīgā vēlēšanu apgabala vēlētāju iepriekšējās Saeimas vēlēšanās. Piemēram, 10.Saeimas vēlēšanās partijas tēriņu ierobežojumi priekšvēlēšanu aģitācijai ir 571 211,72

³² Auers, Daunis, Ikstens, Jānis. Politisko partiju demokrātiskā loma. Grām.: Cik demokrātiska ir Latvija. Demokrātijas audits. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 91.lpp.

³³ Stafecka, Līga. Cik demokrātiskas ir Latvijas politiskās partijas? Vēlēšanu sarakstu veidošana pirms 2009.gada pašvaldību vēlēšanām Rīgā un Jūrmalā. Sabiedrība par atklātību – Delna, 2009. – 26.lpp.

³⁴ KNAB partiju finanšu datu bāze: <http://knab.gov.lv/lv/finances/db/>

lati jeb 38,32 santīmi uz vienu vēlētāju. Savukārt 2010.gada pirmajā pusē tika pieņemts lēmums politiskās partijas daļēji finansēt arī no valsts budžeta. Valsts budžeta finansējumu saņems politiskās partijas, kuras iepriekšējās Saeimas vēlēšanās būs saņēmušas vairāk nekā divu procentu vēlētāju atbalstu. Valsts finansējuma apmērs būs 0,50 latu apmērā kalendārā gada laikā par katru iegūto balsi, kandidējot visos piecos vēlēšanu apgabalos.

10. Vēlēšanas

Vēlēšanas ir process, kurā sabiedrība tiešā veidā pauž savu izvēli, atbalstot noteiktus kandidātus, uzticot viņiem turpmāk visas sabiedrības vārdā rīkoties ar kopējiem līdzekļiem un nodrošināt ikviena sabiedrības locekļa tiesību aizsardzību. Vēlēšanās iedzīvotāji labprātīgi nodod daļu no savas brīvības ievēlētajiem pārstāvjiem. To varētu nosaukt par "sabiedriskā līguma" slēgšanas brīdi.

Vēlēšanas nav tikai aizpildītās zīmes iemešana vēlēšanu urnā. Tas ir daudz garāks laika posms, ko raksturo intensīva partiju priekšvēlēšanu kampaņa. Tajā tiek skaidrotas partijas nostādnes, un kandidāti iepazīstina ar sevi un iecerēm ievēlēšanas gadījumā. Tas ir visciešākais plašas sabiedrības un politiķu dialogs, kad partiju kandidāti dodas tieši pie vēlētājiem vai arī ar politiskās reklāmas palīdzību uzrunā skatītājus, lasītājus vai gājējus ielās. Tā ir arī sabiedrības iespēja atrast saviem uzskatiem tuvāko politisko spēku. Tādēļ varētu teikt, ka vēlēšanas ir demokrātijas kodols.

Demokrātiskās valstīs vēlēšanas raksturo vairākas pazīmes:

- **Vispārīgums.** Vēlēšanās var piedalīties visi pilsoņi neatkarīgi no dzimuma, rases, tautības, reliģiskās vai politiskās pārliecības.
- **Vienlīdzīgums.** Pirmkārt, vienlīdzīgs balsu svars, otrkārt, vienlīdzība vēlēšanu apgabalu sadalījumā, kur deputātu mandātu iegūst tie deputāti, par kuriem ir lielāks balsotāju skaits (proporcionalitāte).
- **Aizklātums.** Šis princips ļauj vēlētājam būt brīvam savā izvēlē un apzināties, ka viņš pēc vēlēšanām par savu izvēli netiks apspiests vai vajāts. Aizklātuma princips pasargā vēlētājus arī no balsu uzpirkšanas.
- **Tiešums.** Vēlēšanās pilsoņi tieši ietekmē kandidātu likteni.
- **Vēlēšanas ir brīvas.** Vēlēšanu kampaņas gaita nodrošina kandidātiem vienādas iespējas cīnīties

par varu un vēlētājam – brīvību no jebkāda veida ietekmēm savas izvēles izdarīšanā.

- **Konkurence.** Vēlētājam ir iespēja izvēlēties starp dažādām politikām. Ja kandidē tikai viena partija, vēlētājam nav ko izvēlēties. "Vēlēšanas bez izvēles atklāj režīmu, nevis vēlētāju izvēli."³⁵

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMĒ:

Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika. (1.pants)

Latvijas valsts suverenā vara pieder Latvijas tautai. (2.pants)

Saeimu ievēlē vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. (6.pants)

Vēlēšanu funkcijas

- Vēlēšanām ir vairākas būtiskas funkcijas:
- ar vēlēšanu palīdzību atkarībā no vēlēšanu sistēmas tiešā vai netiešā veidā tiek **veidota valdība**;
- vēlēšanas nodrošina **atgriezenisko saiti starp valdību un vēlētājiem**; sabiedrībai ir iespēja novērtēt pārstāvju darbu un vienlaicīgi ar savu izvēli vēlēšanās norādīt vēlamo valsts attīstības virzienu;
- ar vēlēšanu palīdzību tiek nodrošināts sabiedrības publisks atbalsts valsts varai, vai – gluži pretēji – zema līdzdalība vai nepietiekama līdzdalība var liecināt par valdošā režīma nolīgumu; tātad ar vēlēšanu palīdzību valsts varai tiek **piešķirta leģitimitāte**;
- vēlēšanu ceļā tiek nodrošināta **politisko līderu cirkulācija**; līderu nomaina ir atkarīga no valstī pastāvošās vēlēšanu sistēmas.

Partijām ir visai plašs nozīmīgu funkciju loks, tādēļ vēlētāja izvēle nav tikai savas balsis nodošana konkrētai politiskajai partijai vai kandidātam. Ar savu līdzdalību indivīds izsaka viedokli par turpmākajām valsts attīstības prioritātēm. Partijai, kas piedalās vēlēšanās, ir sava priekšvēlēšanu programma, kurā apkopoti mērķi, ko, nonākot pie varas, partija vēlas sasniegt. Tas nozīmē, ka, atbalstot kādu politisko partiju, pilsonis atbalsta arī šīs partijas nākotnes ieceres valsts pārvaldīšanā. Balsstiesības vēlēšanās ir viens no iedarbīgākajiem "ierociem" arī varas kontrolēšanā, jo tās dod iespēju nomainīt tos politiskos līderus, kuri ar savu darbību vai bezdarbību ir zaudējuši sabiedrības uzticību.

Nepiedaloties vēlēšanās, pilsonis ne vien neizmanto savas pilsoniskās un politiskās tiesības noteikt valsts

³⁵ Harrop M., Miller W.L. Elections and Voters. A Comparative Introduction. Maxmillan, 1987, p. 78.

varu, bet arī iespēju paust savu viedokli par valsts turpmāko attīstības virzienu. Nepiedalīšanās vēlēšanās ir atbildības novelšana uz citiem līdzpilsoņiem. Tomēr atcerēsimies, ka arī tiem, kuri nepiedalās vēlēšanās, ir jāpakļaujas ievēlēto deputātu pieņemtajiem likumiem. Atsevišķās valstīs līdzdalība vēlēšanās likumos ir noteikta kā pilsoņu pienākums, par kura nepildīšanu vēlētajiem ir jāmaksā sods, piemēram, Beļģijā, Austrālijā u.c. Parasti sodam ir tikai simboliska nozīme, piemēram, Itālijā pilsoņa pienākuma nepildīšanas gadījumā sods vispār netiek piemērots.

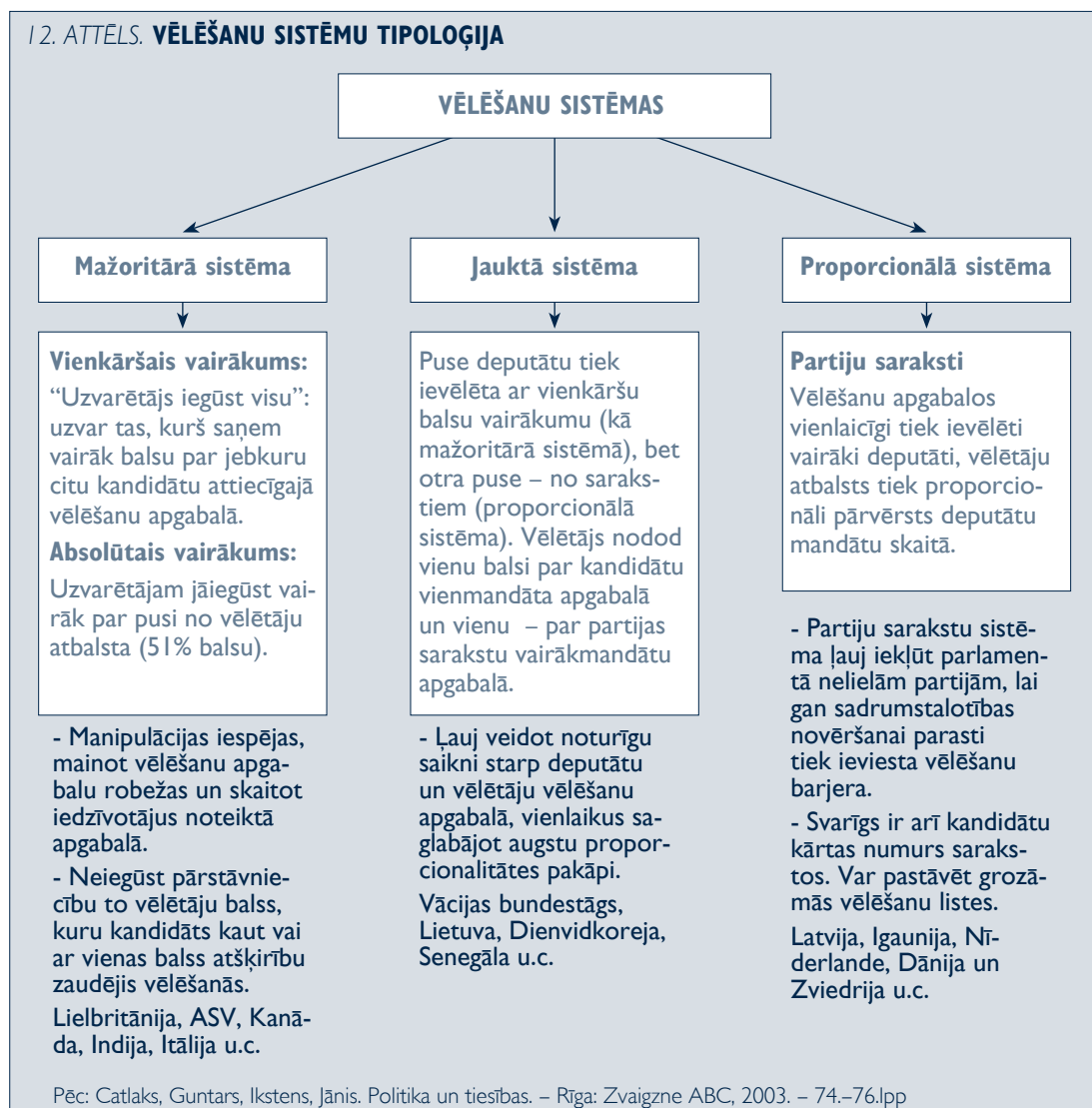
Vēlēšanu sistēmas

Uzvarētāju vēlēšanās nosaka īpaši noteikumi, ko sauc par *vēlēšanu sistēmu*. Tas ir noteikumu kopums, kas

paredz, kā iegūtais balsu skaits vēlēšanās tiks pārvērstas deputātu mandātu sadalījumā parlamentā un kā vēlēšanās tiks noteikts uzvarētājs. Pastāv divi galvenie vēlēšanu sistēmu tipi: mažoritārās un proporcionālās vēlēšanas. Dažās valstīs tiek izmantots jauktais modelis, kurā ietverti gan proporcionālās, gan mažoritārās vēlēšanu sistēmas principi.

Mažoritārās sistēmas ietvaros sastopami divi paveidi – vienkāršais vairākums un absolūtais vairākums. Vienkāršā vairākuma gadījumā uzvarētājs ir tas, kurš iegūst visvairāk vēlētajū balsu noteiktā vēlēšanu apgabalā, pat ja viņa pārsvars pār konkurentu ir tikai viena balss. Ja apgabalā kandidē, piemēram, trīs partijas, tad par uzvarētāju kļūst tā partija, kas salīdzinoši

12. ATTELS. VĒLĒŠANU SISTĒMU TIPOLOĢIJA

ar pārējām ir ieguvusi visvairāk balsu, kas var būt arī mazāk par pusi no visiem apgabala vēlētajiem. Savukārt absolūtā vairākuma gadījumā kandidātam ir jāiegūst vismaz puses vēlētāju atbalsts. Tātad atšķirībā no vienkāršā vairākuma absolūtā vairākuma gadījumā ir nepieciešams noteiktā vēlēšanu apgabala vēlētāju vairākuma atbalsts. *Vēlēšanu apgabali* ir likumā uzskaitītas teritorijas, kuru ietvaros notiek sacensība par noteiktu skaitu deputātu mandātu³⁶.

Proporcionālajās vēlēšanu sistēmās tiek izmantoti tādi vēlēšanu apgabali, kuros vienlaicīgi tiek ievēlēti vairāki deputāti. Varētu teikt, ka proporcionālajās vēlēšanās nav uzvarētāju un zaudētāju, jo atbilstoši vēlētāju atbalstam vēlēšanās tiek sadalīti arī mandāti parlamentā (vēlēšanu sistēmas tipoloģiju sk. 1.2.attēlu).

Saeimas vēlēšanas

Reizi četros gados, oktobra pirmajā sestdienā, Latvijas Republikas pilsoņi ievēl Saeimu. Vēlēšanas Latvijā norisinās piecos vēlēšanu apgabalos – Rīgā, Vidzemē, Latgalē, Zemgalē un Kurzemē. Kā jau noskaidrojām, Latvijā pastāv proporcionālā vēlēšanu sistēma, tādēļ no katra vēlēšanu apgabala tiek ievēlēts noteikts skaits deputātu.

Kas drīkst piedalīties vēlēšanās?

Latvijā vēlēšanu kārtību nosaka Saeimas vēlēšanu likums. Tiesības vēlēties ir Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši 18 gadu vecumu, turklāt Saeimas vēlēšanās var piedalīties arī Latvijas pilsoņi, kas dzīvo ārvalstīs, – viņi balso, personiski ierodoties kādā no izveidotajiem vēlēšanu iecirkņiem vēlēšanu dienā vai arī pa pastu likumā noteiktajā kārtībā. Kopš 2009.gada tie vēlētaji, kuriem kā drošības līdzeklis piemērots apcietinājums vai kuri izcieš ar brīvības atņemšanu saistītu sodu, var piedalīties vēlēšanās ieslodzījuma vietā.

Savukārt tiesību vēlēties nav personām, kuras likumā paredzētajā kārtībā atzītas par rīcības nespējīgām. Tiesības vēlēties sauc arī par pasīvajām vēlēšanu tiesībām.

Kas drīkst kandidēt vēlēšanās?

Kandidātu sarakstus Saeimas vēlēšanās drīkst iesniegt likumā noteiktajā kārtībā reģistrētas partijas vai partiju apvienības. Saeimā var ievēlēt katru Latvijas

pilsoni, kas vēlēšanu dienā ir vecāks par 21 gadu. Tiesības tikt ievēlētam sauc par aktīvajām vēlēšanu tiesībām.

SAEIMAS VĒLĒŠANU LIKUMS PAREDZ, KA TIESĪBAS TIKT IEVĒLĒTĀM NAV PERSONĀM, KURAS:

- atzītas par rīcības nespējīgām;
- izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās;
- ir bijušas sodītas par tīšu noziedzīgu nodarījumu, izņemot personas, kuras ir rehabilitētas vai kurām sodamība dzēsta vai noņemta;
- Krimināllikumā paredzētā nodarījuma izdarīšanas laikā atradušās nepieskaitāmības stāvoklī, ierobežotas pieskaitāmības stāvoklī vai arī pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas saslimušas ar psihiskiem traucējumiem, kas tām atņēmuši iespēju saprast savu rīcību vai to vadīt, un kurām sakarā ar to piemērots medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis vai arī lieta izbeigta bez šāda piespiedu līdzekļa piemērošanas;
- ir vai ir bijušas PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki, izņemot personas, kuras bijušas tikai PSRS vai attiecīgo Latvijas PSR Valsts drošības komitejas plānošanas un finanšu, administratīvi saimnieciskās struktūrvienības darbinieki;
- pēc 1991.gada 13.janvāra ir darbojušās PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās;
- ir sodītas ar aizliegumu kandidēt Saeimas, Eiropas Parlamenta, republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanās, izņemot personas, kuras ir rehabilitētas vai kurām sodamība dzēsta vai noņemta.

Vēlēšanās var kandidēt tikai reģistrētas politiskās partijas un to apvienības. Tās savus kandidātu sarakstus iesniedz Centrālajai vēlēšanu komisijai (CVK), sākot ar astoņdesmito dienu pirms vēlēšanu dienas. Pēdējais kandidātu sarakstu iesniegšanas termiņš ir 60.diena pirms vēlēšanām. Partijai par kandidātu sarakstu CVK ir jāiemaksā Ls 1000 drošības nauda, kas saraksta ievēlēšanas gadījumā tiek atdota atpa-

³⁶ Catlaks Guntars, Ilkstens, Jānis. Politika un tiesības. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. – 75. lpp

kaļ. Katrai partijai arī jāiesniedz 4000 rakstzīmju gara priekšvēlēšanu programma, līdz ar to visiem vēlētajiem tiek nodrošināta iespēja iepazīties ar partiju iecerēm un deputātu kandidātu sarakstiem, kas tiek izlikti redzamā vietā vēlēšanu iecirkņos vismaz 10 dienas pirms vēlēšanām.

Katrai partijai vai partiju apvienībai, kuras kandidātu saraksts ir reģistrēts Saeimas vēlēšanām, jāsavāc vismaz 5 procenti no visu vēlēšanās nodoto balsu kopskaita, pretējā gadījumā tās pārstāvji netiek ievēlēti. Vēlēšanu barjeru ieviešanas galvenais mērķis ir novērst sadrumstalota likumdevēja izveidošanos.

Vēlēšanu diena

Saeimas vēlēšanu likums paredz, ka vēlēšanas ir aizklātas, tādēļ vēlēšanu iecirkņos tiek nodrošinātas atsevišķas telpas vai nodalījumi, kur vēlētajiem var netraucēti izdarīt savu izvēli. Tā kā Latvijā vēlēšanu saraksti ir atvērti, vēletājs var izdarīt izvēli par atsevišķiem kandidātiem sarakstā, par kuru vēlēšanās balso. Vēletājiem, kuri veselības stāvokļa dēļ paši nevar ierasties uz vēlēšanu iecirkni, tiek nodrošināta iespēja balsot mājās, ja iepriekš ir iesniegts iesniegums vēlēšanu komisijai.

Pēc tam, kad izvēle ir izdarīta, katrs vēletājs drīkst papildināt savu vēlēšanu zīmju komplektu ar iztrūkstošo sarakstu, lai tādējādi nodrošinātu pilnīgu aizklātību vēlēšanās un citi nevarētu kontrolēt, par ko vēletājs ir nobalsojis. Šāda iespēja paredzēta, lai novērstu balsu pirkšanu.

Tulīt pēc vēlēšanu iecirkņu slēgšanas sākas balsu skaitīšana. Lai tiktu ievērota godīga procedūra, Saeimas vēlēšanu likums un citi normatīvie akti ļauj šajā procesā piedalīties novērotājiem no politiskajām partijām un to apvienībām, taču tie nevar būt deputātu kandidāti. Arī plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem ir tiesības sekot līdzi vēlēšanu gaitai.

Priekšvēlēšanu kampaņa

Partiju priekšvēlēšanu kampaņu aktivitātes Latvijā nosaka vairāki likumi: "Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms Saeimas un Eiropas Parlamenta vēlēšanām", Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums u.c. Tajos ir noteikta kārtība, kādā partijas organizē priekšvēlēšanu aģitāciju, un šīs aģitācijas izmaksu apjoms (sk. 13.attēlu).

PAR PRIEKŠVĒLĒŠANU AĢITĀCIJU PIRMS SAEIMAS VĒLĒŠANĀM UN EIROPAS PARLAMENTA VĒLĒŠANĀM:

- **Priekšvēlēšanu aģitācija šā likuma izpratnē ir kādas politiskās organizācijas, politisko organizāciju apvienības vai arī kāda deputāta kandidāta reklamēšana masu informācijas līdzekļos vai citādā veidā, ja tā satur tiešu vai netiešu aicinājumu balsot par vai pret kādu politisko organizāciju, politisko organizāciju apvienību vai arī deputāta kandidātu.**

Priekšvēlēšanu laikā partijām tiek piešķirta iespēja izmantot bezmaksas raidlaiku sabiedriskajos masu saziņas līdzekļos – Latvijas Televīzijā un Latvijas Radio. Bez tam pašas partijas izvērs aģitācijas kampaņas, izmantojot politiskās reklāmas arī citos plašsaziņas līdzekļos. Līdzšinējā pieredze liecina, ka partijas daudz vairāk līdzekļu atvēl politiskajām reklāmām, nevis tiešu tikšanos rīkošanai, kurās partijas pārliecinātu iedzīvotājus balsot un vēletājiem dotu iespēju uzdot jautājumus deputātu kandidātiem klātienē.

Likums arī aizliedz valsts vai pašvaldību iestādēm radīt kādai partijai vai kandidātam priekšrocības. Ja kāda partija vai kandidāts rīko tikšanos ar vēletājiem pašvaldības ēkā bez maksas, tad šāda iespēja uz vienlīdzīgiem noteikumiem ir jānodrošina arī cita saraksta kandidātam. Valdošās partijas nedrīkst ļaunprātīgi izmantot sava amata resursus, lai gūtu sev papildu priekšrocības vēlēšanās un izjauktu vienlīdzīguma principu, kas visām partijām paredz vienādas iespējas cīnīties par vēletāju balsīm.

Svarīgi, ka partija reklāmā norāda, ka tā ir politiskā reklāma un kas to ir apmaksājis, lai vēletājs netiktu maldināts, uzskatot to par žurnālista ikdienas veikumu. Ja šāda reklāma netiek apzīmēta, to sauc par slēpto reklāmu. Pazīmes, kas liecina par slēpto reklāmu, sk. 14. attēlā.

Likums nosaka, ka vēlēšanu dienā, kā arī dienu pirms tam darbojas tā sauktais „klusēšanas likums”, jo tad ir aizliegts izvietot priekšvēlēšanu aģitāciju plašsaziņas līdzekļos, publiskās vietās.

“Apmaksāta” demokrātija vai godīga konkurence?

Kādēļ partiju finansēšanai vispār tiek pievērsta uzmanība? Lai partijas varētu pildīt savas funkcijas, tām

13. ATTEĻS. PRIEKŠVĒLĒŠANU KAMPAŅAS NOTEIKUMI

Likums "Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms Saeimas vēlēšanām un Eiropas Parlamenta vēlēšanām":

- Viena nosaukuma kandidātu sarakstā esošajiem kandidātiem ir tiesības bez maksas izmantot priekšvēlēšanu aģitācijai Latvijas Radio un Latvijas Televīzijas raidlaiku, ja partijas ir izpildījušas visas likumā noteiktās prasības.
- Ja par priekšvēlēšanu aģitāciju ir saņemta samaksa un apmaksātājs nav norādīts, tā uzskatāma par slēpto priekšvēlēšanu aģitāciju. Par samaksu uzskatāma jebkāda atlīdzība, tai skaitā jebkuri mantiski labumi, pakalpojumi, tiesību nodošana, atbrīvošana no pienākuma, atteikšanās no kādas tiesības par labu citai personai u.c. Slēptā priekšvēlēšanu aģitācija ir aizliegta.
- Pirms priekšvēlēšanu aģitācijas vai uzreiz pēc tās jāpaziņo, kura politiskā organizācija, politisko organizāciju apvienība vai kurš deputāta kandidāts šo priekšvēlēšanu aģitāciju ir apmaksājis. Līdzīgi noteikumi attiecas arī uz preses izdevumos publicēto aģitāciju, tajā jānorāda, kura politiskā organizācija, politisko organizāciju apvienība vai kurš deputāta kandidāts šo priekšvēlēšanu aģitāciju ir apmaksājis pats tieši vai apmaksu veicis, izmantojot citu personu pakalpojumus.
- Latvijas Radio un Latvijas Televīzija, kā arī komerciālās raidorganizācijas (TV un radio) vismaz 150 dienas pirms vēlēšanām nosūta priekšvēlēšanu aģitācijas raidlaika izcenojumus visam priekšvēlēšanu aģitācijas periodam Nacionālajai elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomei (iepriekš tās nosaukums bija Nacionālā radio un televīzijas padome), kas minēto informāciju nekavējoties publisko savā mājas lapā internetā. Raidorganizācijai aizliegts izvietot priekšvēlēšanu aģitācijas materiālus par augstāku vai zemāku cenu, nekā tas norādīts šajā pantā minētajos izcenojumos. Šie izcenojumi pēc to publiskošanas nav grozāmi. Savukārt preses izdevums savus priekšvēlēšanu aģitācijas materiāla izvietojuma izcenojumus visam priekšvēlēšanu aģitācijas periodam vismaz 150 dienas pirms vēlēšanām nosūta Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojam. Līdzīgi, kā raidorganizāciju gadījumā, arī šie izcenojumi pēc to publiskošanas nav grozāmi.
- Saeimas vēlēšanu dienā līdz pulksten 8 vakarā un Eiropas Parlamenta vispārējā vēlēšanu dienā līdz pulksten 10 vakarā raidorganizāciju raidījumos aizliegts iekļaut sabiedriskās domas aptaujas rezultātus par politisko organizāciju, politisko organizāciju apvienību vai atsevišķu deputātu kandidātu popularitāti.
- Politiskajām partijām aizliegts valsts un pašvaldību iestādēs, kapitālsabiedrībās, kurās vairāk nekā 50 procenti kapitāla daļu (akciju) pieder valstij vai pašvaldībai, publiski pieejamās vietās izvietot un izplatīt priekšvēlēšanu aģitācijas materiālus.
- Valstij un pašvaldībām ir aizliegts radīt priekšrocības vai ierobežojumus kādai politiskajai partijai vai deputāta kandidātam priekšvēlēšanu aģitācijas materiālu izvietojumā publiskās vietās, kā arī izmantot valsts vai pašvaldības mantu un ēkas. Ja kādai politiskajai partijai tas tiek atļauts (par maksu/bez maksas), tad uz tādiem pašiem noteikumiem jāļauj arī citām politiskajām partijām izmantot valsts un pašvaldību īpašumu.

Saeimas vēlēšanu likums:

- Vēlēšanu laikā kārtību vēlēšanu telpās uzrauga vēlēšanu iecirkņa komisijas priekšsēdētājs. Viņš raugās, lai vēlēšanu telpās un tuvāk par 50 metriem no ieejas ēkā, kurā atrodas vēlēšanu iecirknis, nenotiktu vēlēšanu brīvības ierobežošana un kārtības traucēšana, kā arī aģitācija.

Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums:

- Politiskās partijas var finansēt no: 1) biedru naudas un iestāšanās naudas; 2) fizisko personu dāvinājumiem (ziedojumiem); 3) ienākumiem, ko dod attiecīgās politiskās partijas saimnieciskā darbība; 4) valsts budžeta — likumā noteiktajos gadījumos.
- Likums nosaka, ka par ziedojumu/ dāvinājumu uzskatāmi jebkuri mantiski vai citāda veida bezatlīdzības labumi, tai skaitā pakalpojumi, tiesību nodošana, politiskās partijas atsvabināšana no pienākuma, atteikšanās no kādas tiesības par labu politiskajai partijai, kā arī citas darbības, ar kurām politiskajai partijai tiek piešķirts kāds labums. Par dāvinājumu/ziedojumu tiek uzskatīta arī kustamas vai nekustamas mantas nodošana politiskās partijas īpašumā un pakalpojumu sniegšana politiskajai partijai par maksu, kas ir zemāka par attiecīgās kustamas vai nekustamas mantas vai pakalpojuma tirgus vērtību.

- Likums nosaka ierobežojumus ziedojumu apmēram, ko viena fiziska persona gada laikā var ziedot vai samaksāt biedra naudā partijai. Ziedojuma apmērs ir piesaistīts 100 minimālajam mēnešalgām. 2010.gadā ziedojums vai biedra nauda gada laikā nedrīkstēja pārsniegt 18000LVL.
- Anonīmi ziedojumi partijām ir aizliegti.
- Valsts budžeta finansējumu piešķir politiskajai partijai, par kuru iepriekšējās Saeimas vēlēšanās nobalsojuši vairāk nekā divi procenti vēlētajū, 0,50 latu apmērā kalendārā gada laikā par katru iegūto balsi.
- Partiju finansēšanas likumību kontrolē Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs, kuram partijas katru gadu ne vēlāk kā līdz 31.martam politiskās partijas normatīvajos aktos noteiktā kārtībā iesniedz gada pārskatu, bet Valsts ieņēmumu dienestam — šā pārskata norakstu.

nepieciešama nauda. Tādēļ ziedojumiem ir būtiska nozīme un tie ir vajadzīgi. Ziedojumi ne vienmēr ir saistāmi ar korupciju, jo tie nenonāk vienas personas, bet gan partijas kasē un ļauj partijai darboties un priekšvēlēšanu cīņā sacensties par varu. Bieži ir dzirdēts teiciens: "Kas maksā, tas pasūta mūziku." Līdzīgs princips darbojas arī partiju finansēšanā. Ja kāds partijai ziedo *ievērojamu* naudas summu, tad visdrīzāk arī sagaida no likumdevēja labvēlību lēmumu pieņemšanas procesā vai arī sadarbībā ar valsts pārvaldes institūcijām. Piemēram, konkursos valsts pasūtījuma veikšanai tā izpilde var tikt uzticēta personām vai uzņēmumiem, kas ir ziedojuši lēmumu pieņemšanas

procesā iesaistītajai partijai lielas naudas summas, – kaut arī tas ne vienmēr ir saimnieciskākais risinājums. Demokrātija ir būtiski apdraudēta, ja šo ziedotāju un plašākas sabiedrības intereses atšķiras un sabiedrībai nemaz nav zināmi partiju ziedotāju vārdi.

Partiju ziedotājiem ir būtiska ietekme uz biedru attiecībām partijas ietvaros, sadarbību starp partijām, kā arī vēletājiem. Ja partijas ienākumu galvenais avots ir daži lielie ziedotāji, tad tās organizatoriskā stabilitāte ir pilnībā atkarīga no atbalstītājiem, kuri diktē noteikumus. Biedru loma šādās partijās samazinās, līdz ar to arī partija kļūst daudz pasīvāka savu funkciju izpildē.

14. ATTELS.

Par slēpto reklāmu parasti liecina šādas pazīmes:

- Partijas vai deputāta kandidātu logotipu, attēlu, vizuālu elementu parādīšanās, kam nav saistības ar konkrētu programmu vai rakstu.
- Partijas vai deputāta kandidāta pieminēšana vai parādīšanās bez acīmredzama iemesla (to skaitā rakstos, neidentificējot, ka intervētā persona ir deputāta kandidāts):
- Pseudonoteikumi – plašsaziņas līdzekļu vai politiskā PR radīts notikums, t. sk. norises deputāta kandidāta privātajā dzīvē, lai deputāta kandidātam būtu iespēja parādīties pārraidēs vai intervijās un notikumu aprakstos;
- parādīšanās masu saziņas līdzeklī, ja tam nav sakara ar atspoguļojamo notikumu;
- deputāta kandidāts tiek izmantots kā atsevišķa notikuma vienīgais vai galvenais komentētājs, raksturotājs.
- Sīžeta ar partijas vai deputāta kandidāta piedalīšanos vai raksta par deputāta kandidātu atkārtota publicēšana vai parādīšanās (t.sk. laikā, kas programmā nav paredzēts, vai programmās, kuru saturs nav precīzi definēts).
- Trūkst vai nav mēģināts noskaidrot visu iesaistīto pušu viedokļus un trūkst iesaistītās partijas vai deputāta kandidāta viedokļu. Materiālā netiek paskaidrots, ka mēģinājums noskaidrot viedokļus nav izdevies.
- Viedokļi par deputāta kandidātu vai partiju vai arī pašu kandidātu viedokļi ir atlasīti, lai apstiprinātu vēstījuma sākotnējo nolūku veicināt vai mazināt partijas vai deputāta kandidāta popularitāti, t. sk. rakstos vai raidījumos, kas tapuši "sadarbībā ar...".
- Žurnālists, neuzdodot precīzus jautājumus, ļauj deputāta kandidātam netraucēti izteikties, izvēlēties sarunas tēmu un virzību.
- Žurnālists atklāti aicina (ne)balsot "par" vai "pret" sarakstu vai deputāta kandidātu (materiālos, kas nav identificēti kā komentārs).

Avots: Slēptā politiskā reklāma. Informatīvs materiāls./Sabiedriskās politikas centrs "Providus".

Ja vienam no spēlētājiem ir ietekmīgi ziedotāji, tad citai partijai, lai tā spētu līdzvērtīgi sacentties, arī ir nepieciešami lieli naudas resursi. Pretējā gadījumā veidojas situācija, ka "sacensībās vienam dalībniekam ir jābrauc ar velosipēdu, kamēr otrs brauc ar sporta mašīnu"³⁷. Naudas pārlietu liela ietekme priekšvēlēšanu kampaņās apdraud to partiju izredzes iegūt varu, kurām nav pieejami lielo ziedotāju līdzekļi, līdz ar to arī veidojas negodīga priekšvēlēšanu cīņa.

Latvijas politisko partiju ienākošo finanšu līdzekļu plūsma ir visai koncentrēta – katra gada piecas turīgākās partijas saņem aptuveni 80% no visiem partiju ienākumiem, turklāt turīgo partiju saraksts nemainās arī vēlēšanu cikla laikā. Turīgākās partijas parasti ir arī valdību veidojošās partijas, vai šo partiju pārstāvji ieņem kādu nozīmīgu amatu, kas norāda, ka ziedoju-
mu apjoms, iespējams, ir visai cieši saistīts ar partijas politisko ietekmi³⁸.

Visbeidzot, partiju ziedotāji var būtiski ietekmēt arī partijas attiecības ar saviem vēlētājiem. Jo partijai ir vairāk līdzekļu, ko tā var tērēt, jo daudz lielākas ir tās iespējas izvērst apjomīgas priekšvēlēšanu kampaņas. Līdzšinējā Latvijas pieredze to apstiprina, jo, salīdzinot partiju tērīņu dinamiku ar sabiedrības atbalsta izmaiņām, var vērot saistību starp tām. Jo vairāk naudas tiek tērēts priekšvēlēšanu aģitācijai, jo lielāks ir sabiedrības atbalsts partijai. Atsevišķu partiju apjomīgie izdevumi, iespējams, bija noteicošais iemesls, kādēļ tās vispār spēja pārvarēt 5% barjeru.

Kā zināms, Latvijā iedzīvotāji vairāk uzticas plašsaziņas līdzekļiem, nevis politiskajām partijām. Izmantojot šo apsvērumu un arī iespēju vienlaicīgi uzrunāt plašu vēlētāju loku, partijas priekšvēlēšanu kampaņās galvenokārt izmanto politiskās reklāmas. Tā viena vēlētāja balss pirms 8.Saeimas vēlēšanām partijām vidēji izmaksāja Ls 3,90. Salīdzinājumam: Lielbritānijas parlamenta vēlēšanās viena vēlētāja balss izmaksāja tikai Ls 0,40, bet Francijas prezidenta vēlēšanās – Ls 1,1³⁹. Abās no šīm valstīm TV reklāmas ir aizliegtas. Redzam, cik būtiska ir atšķirība starp to līdzekļu apjo-

mu, ko ir gatavi tērēt politiķi ekonomiski daudz attīstītākās valstīs un Latvijā.

Spiediens uz politiķiem no lielajiem ekonomiskajiem grupējumiem nav vienīgais naudas ietekmes veids politikā. Demokrātiju graužoša politiskā korupcija ir tad, ja partijas iegūst nelegālus partiju ienākumus, kurus pēc tam izmanto vēlētāju balsu pirkšanai⁴⁰. Vēlētājs var arī neiebilst šādai rīcībai, jo no tā pats gūst labumu. Līdz ar to vēlēšanas vairs nav viedokļa izteikšanas un kontroles mehānisms sabiedrības rokās, bet gan tirgus darījums, kur uzvaru gūst tie, kuriem ir pieejami lielāki naudas resursi.

Priekšvēlēšanu kampaņu ierobežojumi

Lai nodrošinātu vienlīdzīgas tiesības visiem paust savu viedokli, valsts nosaka priekšvēlēšanu kārtību likumos. Priekšvēlēšanu kampaņās dažādās valstīs tiek ieviesti noteikti standarti, kas ierobežo naudas ietekmi uz politiku⁴¹.

Viens no šiem standartiem ir *partijas ienākumu ierobežošana*. Nosakot naudas apjoma limitu, ko viena privātpersona drīkst ziedot vienai politiskajai partijai, tiek samazināta dažu turīgo ziedotāju lielā ietekme. Jo vairāk dažādu ziedotāju partijai, jo mazāka iespēja, ka viens no ziedotājiem iegūs dominējošu ietekmi partijā.

Ar grozījumiem Politisko organizāciju finansēšanas likumā nosakot ierobežojumus, cik daudz viena persona gada laikā drīkst ziedot politiskajai partijai, ir mazināta iespēja atsevišķu turīgu personu kontrolei pār partijas darbību. 2010.gadā noteiktais tērīņu limits bija Ls 18 000, kas Latvijas ekonomiskajos apstākļos ir pārāk augsts un partiju turīgos ziedotājus īpaši neierobežo. Nākotnē būtu nepieciešams ierobežojumu apmēru pārskatīt. Tomēr pašlaik partiju finansēšanas sistēma ir daudz pārskatāmāka, nekā tā bija pirms desmit gadiem, kad likums noteica Ls 25 000 ierobežojumu un partijai nebija obligāti jānorāda ziedoju-
ma saņemšanas datums. Šobrīd likums stingri nosaka kārtību, kādā ziedoju-
ma saņemšanas datums

³⁷ Walecki Marcin. Political finance.p. 24. (http://www.transparency.org/publications/gcr/gcr_2004)

³⁸ Ikstens, Jānis. Partiju finansēšana un korupcijas ierobežošana Latvijā: alternatīvu risinājumu analīze. –Rīga, 2001. – 9.–10.lpp. (http://www.politika.lv/temas/tiesiska_valsts_un_korupcija/4328/)

³⁹ Politisko partiju izdevumu–ieņēmumu analīze pirms 8.Saeimas vēlēšanām. – Rīga, 01.10.2002. Projekts "Atklāti par 8. Saeimas priekšvēlēšanu kampaņas finansēm".

⁴⁰ Rose – Ackerman, Susan. Corruption and Government. Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press. 1999.

⁴¹ Walecki Marcin. Political finance.p. 24. (http://www.transparency.org/publications/gcr/gcr_2004#download) un Kalniņš V., Čigāne L. Ceļā uz godīgāku sabiedrību: korupcijas novēršanas politikas jaunākās tendences Latvijā. – Rīga: Latvijas Ārpolitikas

un ziedotāja vārds ir publiskojams. Turklāt pēdējais nosacījums ir īpaši svarīgs, lai kādam ziedotājam nerastos iespēja izmantot citas personas datus, ziedojot partijai⁴².

Naudas ietekmi politikā var samazināt arī ar noteiktu priekšvēlēšanu aģitācijas izdevumu ierobežojumiem, piemēram, aizliedzot politiskās reklāmas.

Arī stingra atskaitīšanās sistēma un atklātība partiju finansālajās atskaitēs ļauj kontrolējošajām institūcijām sekot līdzi partiju finansēm, tādējādi vērtējot partiju ienākumu izcelsmi. Partiju finansēšanas likums Latvijā nosaka kārtību, kādā partijām jāatskaitās par saviem ienākumiem un tēriņiem – tām ir jāiesniedz divas dažādas atskaites: vēlēšanu ieņēmumu un izdevumu deklarācija, kā arī gada pārskatu par finansiālo darbību. Līdz ar to sabiedrībai ir plašākas iespējas sekot naudas plūsmām partijās.

Pat ja pastāv stingri noteikumi partijas finanšu atklātībā, adekvātu sodu trūkums var padarīt šādu partiju finansēšanas sistēmu par neefektīvu. Tātad ir nepieciešama arī *stingru, adekvātu sankciju noteikšana par pārkāpumiem*. Latvijā šis ir aktuāls jautājums, jo pašlaik partijām pārkāpumu atklāšanas gadījumā var tikt piemērots tikai administratīvais sods – no 500 līdz 5000 latu. Tas nozīmē, ka partijas var izvēlēties pārkāpt likumu un arī būt gatavas pēc tam par to samaksāt sodu. Sodiem jābūt samērojamiem ar nodarījumu, lai tie atturētu no turpmākiem pārkāpumiem.

Cits visai atšķirīgs priekšvēlēšanu kampaņu organizēšanas modelis ir *valsts finansētām politiskajām partijām*. To vienmēr papildina stingras kontroles normas. Latvijā arī valsts daļēji piedalās partiju finansēšanā, jo priekšvēlēšanu aģitācijai partijām tiek piešķirts bezmaksas raidlaiks sabiedriskajos masu saziņas līdzekļos, bet no 2012.gada partijas, kuras būs pārvarējušas 2% barjeru 10.Saeimas vēlēšanās, saņems finansējumu no valsts. Taču partijām nav atļauts izmantot citus administratīvos resursus. Telpu un valsts mantas iznomāšanai ir noteikta kārtība, kas liedz kādai partijai radīt priekšrocības salīdzinājumā ar citām.

⁴² Līdzšinējā Latvijas pieredze to pierāda. Piemēram, pateicoties ziedojumu publicēšanai internetā, pirms 8. Saeimas vēlēšanām SIA "Alūksnes piensaimnieks" pārstāvi konstatēja, ka uzņēmums ir ziedojis Tautas partijai, lai gan šī SIA saimniecisku darbību neveic un tās dalībniekiem par šādu ziedojumu nekas nebija zināms. (Jemberga, Sanita. KNAB pārbauda aizdomīgu ziedojumu Tautas partijai// Diena, 30.11.2002.)

Daudzi no pieminētajiem grozījumiem, kas vērsti uz atklātākas partiju finansēšanas nodrošināšanu, ir dažu nevalstisko organizāciju panākums, kuras aktivizējušas plašsaziņas līdzekļu, politiķu un sabiedrības uzmanību šīm problēmām. Tas ir labs piemērs, kā, sabiedrībai un tās interešu grupām neatlaidīgi darbojoties, var ietekmēt politiskās sistēmas darbības noteikumus, lai veicinātu godīgu procedūru ieviešanu un cilvēka tiesību ievērošanu. Tomēr tuvākajā nākotnē būtu jārisina vēl daudz problēmu.

Partiju finansēšanas noteikumu pārkāpumus var novērst tikai tad, ja politiskie konkurenti, plašsaziņas līdzekļi un sabiedrība asi un atklāti reaģē uz tiem un vēlētajī izdara secinājumus par politiķu godaprātu, pirms balso par kādu partiju.

TIESISKUMS, BRĪVĪBA UN DROŠĪBA JEB NEIZDEVIES ATENTĀTS PRET CŪKU

4 PILSONISKĀ SABIEDRĪBA. ATBILDĪGS PILSONIS

“Demokrātija nozīmē pakļaušanos spēles noteikumiem, pat tad, ja tiesnesis neskatās.”

/M. Hausmans./

Līdz šim tikai nedaudz esam pievērsušies pašu indivīdu lomai demokrātijā. Sākumā apskatījām galvenās cilvēku tiesības un brīvības demokrātiskās sabiedrībās. Pēcāk izvērtējam, kā valsts vara tās nodrošina un aizsargā. Pilsoņu aktivitāte vēlēšanās un dalība politikajās partijās norāda uz sabiedrības vēlmi un gatavību pašiem iesaistīties demokrātijas stiprināšanā.

Demokrātija nav tikai attiecības starp sabiedrību un valsti. Tā ir arī cilvēku sadarbība un cieņa citam pret citu. Pašu indivīdu savstarpējā palīdzība un solidaritāte, kā arī apvienošanās interešu grupās un kustībās ir būtiska demokrātijas daļa, ja katrs indivīds ir atbildīgs ne tikai par savu labklājību un izaugsmi, bet arī par citu cilvēku iespējām izmantot savas tiesības.

Ar **pilsoniskās sabiedrības** jēdzienu pieņemts apzīmēt tādas sabiedriskās darbības un indivīdu sociālo attiecību sfēras, kurās valsts tieši neiejaucas un kurās darbojas ārpus valsts varas institūtiem, ģimenes un uzņēmējdarbības, piemēram, interešu grupas, sabiedriskās kustības, reliģiskās organizācijas u.tml.⁴³ Pilsoniska sabiedrība ir joma, kurā indivīdi pašorganizējas, veidojot dažādas autonomas grupas un biedrības (politiskās partijas, masu saziņas līdzekļus utt.) un brīvi izpaužoties atšķirīgos aktivitāšu veidos. Turklāt indivīdu pašorganizēšanās pamatā ir kopīgas vērtības un mērķi. Grupu darbības efektivitāte ir atkarīga no indivīdu savstarpējās uzticēšanās. Cilvēkiem sanākot kopā, kāds viedoklis iegūst atbalstu pie citiem, tādējādi palielinot iespēju, kas tas tiks uzklauts arī plašākā sabiedrībā. Brīvi masu saziņas līdzekļi ir viens no visiedarbīgākajiem informācijas kanāliem gan cilvēka un valsts mijiedarbībā, gan arī pašu indivīdu aktivitātēm.

Pilsoniskās sabiedrības veidošanos ietekmē gan cilvēku attieksme pret politisko sistēmu un tās atsevišķām

daļām, gan arī indivīdu attieksme pret savu lomu šajā sistēmā⁴⁴. Proti, politiskā līdzdalība un indivīdu apvienošanās interešu grupās vai kustībās ir atkarīga no politiskās kultūras, kāda veidojusies noteiktā sabiedrībā laika gaitā.

Kādi ir galvenie priekšnoteikumi, lai pilsoniskā sabiedrība varētu veidoties un pastāvēt, kādas ir tās galvenās funkcijas un kāda loma demokrātijas stiprināšanā ir katrai pilsoniskās sabiedrības grupai, lai tā būtu interešu grupa, sociālā kustība, plašsaziņas līdzeklis vai kas cits, – šie ir jautājumi, kuriem plašāk pievērsīsimies šajā nodaļā.

1.1. Pilsoniskā sabiedrība

Lai ikviens sabiedrības loceklis varētu sevi pilnveidot, jānodrošina iespēja maksimāli neatkarīgi ekonomiski, sociāli un politiski attīstīties, pārvaldīt savu dzīvi un būt iesaistītam tajos sabiedrības lēmumu pieņemšanas procesos, kas skar viņu pašu. Lai tā notiktu, jāpastāv likuma varai, indivīdam jābūt pietiekami ekonomiski patstāvīgam un motivētam sevi pilnveidot, savukārt valstij jānovērš jebkādi šķēršļi, kas šādu indivīda iniciatīvu varētu kavēt. Šie ir galvenie priekšnoteikumi pilsoniskās sabiedrības pilnvērtīgai darbošanās spējai.

PILSONISKĀS SABIEDRĪBAS IZVEIDES NOSACĪJUMI:

- **tiesiska valsts;**
- **ekonomiskā patstāvība;**
- **personiskā motivācija un aktivitāte;**
- **labvēlīga likumiskā un institucionālā bāze.**

Pilsoniska sabiedrība var veidoties tikai *tiesiskā valstī*, kur gan valsts iedzīvotāji, gan valsts varas institūcijas pakļaujas vienīgi likumam. Demokrātijā tiesiska valsts un pilsoniska sabiedrība ir vienas medaļas divas pušes. Tās dzīvo vienu dzīvi un viena otru papildina: bez

⁴³ Ašmanis, Mikelis. Politikas terminu vārdnīca. – Rīga: Zvaigzne ABC. – 92.lpp.; Catlaks, Guntars, Ikstens, Jānis. Politika un tiesības. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. – 56.lpp.

⁴⁴ Ašmanis, Mikelis. Politikas terminu vārdnīca. – Rīga: Zvaigzne ABC. – 92.lpp.; Catlaks, Guntars, Ikstens, Jānis. Politika un tiesības. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. – 56.lpp.

tiesiskas valsts iestāties haoss un dezorganizācija, kā rezultātā sabruks arī pilsoniskā sabiedrība; bez brīvu un aktīvu pilsoņu sabiedrības nebūs demokrātiskas tiesiskas valsts un valdīs tirānija un vardarbība⁴⁵. Tātad jāpastāv noteikumu kopumam jeb spēles noteikumiem, par kuriem visi dalībnieki ir vienojušies un tos ikdienā ievēro.

Lai pilsoņi varētu brīvi iesaistīties sabiedriskajās un politiskajās aktivitātēs, jābūt iespējai cilvēkiem pašiem rūpēties par savu īpašumu un ienākumiem, kā arī izglītību, tātad iespējai maksimāli valdīt pašiem pār savu dzīvi. Pilsoniskā sabiedrība var veidoties un pastāvēt tikai tad, ja *vara ir šķirta no īpašuma* un valsts varai nepieder ekonomiskais un politiskais monopols, bet pastāv daudzveidīgas īpašuma formas.

Sabiedrības aktivitāte ir cieši saistīta ne tikai ar indivīdu materiālo neatkarību un minimālām garantijām, bet arī ar viņa *personisko motivāciju*. Jo lielāka motivācija pašiem indivīdiem ir apvienoties grupās, lai savstarpēji palīdzētu vai arī ietekmētu ievēlēto pārstāvju darbu un politisko procesu kopumā, jo lielāka ir arī indivīdu aktivitāte, gan piedaloties demonstrācijās, gan veidojot sabiedriskas organizācijas, gan rakstot vēstules politiķiem un valsts pārvaldes amatpersonām. Ja indivīdi paši sevi apzināsies kā nozīmīgus politiskās sistēmas dalībniekus, lielāka būs arī varbūtība sastapt un apvienoties ar līdzīgi domājošiem un likt valdošo režīmu sevi sadzirdēt un respektēt.

Visbeidzot sabiedrības līdzdarbībai vajadzīga arī atbilstoša *likumiskā un institucionālā bāze*, ko veido gan likumā garantētās iesaistīšanās iespējas, gan pastāvošā līdzdalības prakse⁴⁶. Lai sabiedriskās organizācijas varētu veiksmīgi pastāvēt, tām nepieciešams arī atbilstošs materiālais nodrošinājums, ko var veidot pašu līdzpilsoņu ziedojumi un ārējais materiālais atbalsts. Valstij jāgarantē, ka nepastāv nekādi šķēršļi, kas liegtu pilsoniskās sabiedrības organizācijām saņemt šos ziedojumus un atbalstu, turklāt arī citas tiesiskās normas ļautu organizācijām veiksmīgi attīstīties un darboties.

Pilsoniskās sabiedrības loma

Kā noskaidrojām, pilsoniskā sabiedrība ir pašu indivīdu organizēšanās sfēra, kur valsts tieši neiejaucas. Tā atrodas starp valsts varas institūcijām un ģimeni,

⁴⁵ Ievads politikā. Politika un tiesības./Red. Ž. Ozoliņa. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. – 44. lpp.

⁴⁶ Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2002./2003. Cilvēkdrošība. Rīga: UNDP, 2003. – 12.–13. lpp.

veidojot platformu dažādu problēmu risināšanai, viedokļu un informācijas apmaiņai.

Pilsoniskā sabiedrība veic virkni svarīgu funkciju. Tā⁴⁷:

Palielina iedzīvotāju līdzdarbību politikas veidošanā. Ar līdzīgu viedokli un interesēm apvienojušies indivīdi var aktīvi iesaistīties valsts pārvaldes darbā, gan risinot dažādas problēmas, gan lobējot. Plašāka sabiedrības līdzdalība var uzlabot valsts pārvaldes sistēmas pieņemtos lēmumus.

- Vairo valsts atbildību pret pilsoņiem un stiprina valsts varas institūciju kontroli. Ar pilsoniskās sabiedrības aktivitātēm tiek veicināta amatpersonu atbildība, jo arī amatpersonas ņem vērā to, ka dažādas sabiedrības grupas, ieskaitot plašsaziņas līdzekļus un nevalstiskās organizācijas, aktīvi seko politiķu un amatpersonu darbam.
- Nodrošina pilsonisku izglītošanu par demokrātisku politiku – gan ar savu darbības būtību, esot vienam no nozīmīgākajiem spēlētājiem sabiedrībā, gan arī piedāvājot iedzīvotājiem iespēju līdzdarboties šīs politikas veidošanā. Tādā veidā cilvēki iegūst daudz plašāku informāciju par politiskās sistēmas darbību un problēmām, kas jārisina valstij.
- Aizsargā pret valsts intervenci privātajā sfērā, tādējādi nodrošinot, ka indivīda privātajā un sociālajā dzīvē valsts neiejaucas un pats indivīds to var veidot pēc saviem ieskatiem.
- Pilsoniskā sabiedrība darbojas kā platforma, kurā rodas un tiek pilnveidotas sabiedrības vērtības un artikulētas intereses un meklēti iespējamie risinājumi, turklāt tas notiek pēc pašas sabiedrības iniciatīvas. Cilvēkiem iesaistoties sabiedriskajās aktivitātēs, paplašinās sociālās saites ar citiem pilsoņiem un pieaug savstarpējā uzticēšanās.

Pilsoniskās sabiedrības izpausmes

Pilsoniskā sabiedrība galvenokārt nozīmē sabiedrības līdzdalību valsts pārvaldē, kas var izpausties dažādi. Vispazīstamākais veids ir piedalīšanās vēlēšanās. Citas līdzdalības formas ir piedalīšanās vēlēšanu kampaņās,

⁴⁷ Merkel Wolfgang. Civil society and democratic consolidation in East-Central Europe. In Prospects for democratic consolidation in East – Central Europe. Ed.by G.Pridham, A. Agh. Manchester University Press, 2001, pp. 99–100.

mītiņos, sapulcēs, demonstrācijas, vēstulu rakstīšana, tikšanās ar politiķiem, sadarbība ar masu saziņas līdzekļiem, interešu grupu veidošana, iesaistīšanās sabiedriskajās kustībās utt.

Ar politisko līdzdalību parasti saprot indivīda aktivitāti, kuras mērķis ir ietekmēt politiskās sistēmas darbību, piemēram, piedalīšanās vēlēšanās vai iesaistīšanās politisko lēmumu veidošanā un īstenošanā u.c. Ar savu līdzdalību sabiedrība norāda uz tās galvenajām vajadzībām, līdz ar to arī valsts varas institūcijas spēj nodrošināt kvalitatīvāku likumu pieņemšanas un īstenošanas procesu. Turklāt tas stiprina pašu iedzīvotāju atbildības sajūtu, jo viņu īstenotās aktivitātes un paustais viedoklis atspoguļojas lēmumos.

Politiskā līdzdalība var izpausties ļoti atšķirīgos veidos. Parasti izšķir divas līdzdalības formas: konvencionālā līdzdalība un nekonvencionālā līdzdalība.

Pie *konvencionālās līdzdalības* pieder piedalīšanās vēlēšanās, darbība kādā politiskajā partijā vai interešu grupā, rakstiska sazināšanās ar politiskajiem vadītājiem un valsts pārvaldes pārstāvjiem u.c.

Savukārt *nekonvencionālās līdzdalības* formas ir politiskie streiki, demonstrācijas, pilsoniskā nepakļaušanās un līdzīgas darbības. 20.gs. otrajā pusē ir strauji pieaugusi nekonvencionālo līdzdalības formu popularitāte.

Politiskā līdzdalība parasti nav pašmērķis, bet gan līdzeklis, ar ko cilvēki vēlas sasniegt kādus citus mērķus, piemēram, dzimumu līdztiesību, sociāli ekonomisko vienlīdzību vai politisko stabilitāti. Pilsoniskā sabied-

rība palīdz saviem pilsoņiem realizēt viņu ekonomiskās, politiskās, reliģiskās un citas intereses.

Visizplatītākā politiskās līdzdalības forma – dalība vēlēšanās – tika apskatīta jau iepriekšējā nodaļā, tāpēc turpmāk pievērsīsimies citām nozīmīgākajām pilsoniskās sabiedrības izpausmes formām.

Interešu grupas

Skolotāji, pārdevēji, ārsti, šoferi, policisti, latvieši, igauņi, ukraiņi, čigāni, luterāņi, katoļi, studenti, pensionāri, invalīdi, zemnieki, uzņēmēji – tās visas ir dažādas profesionālās, etniskās, reliģiskās grupas, kuras vieno līdzīga nodarbošanās, dzīvesveids un vērtības. Parasti šīs grupas arī veido interešu grupas, lai, kopā sanākot, palīdzētu cits citam un arī ietekmētu valsts īstenoto politiku, tādējādi tiecoties nodrošināt savas īpašās intereses. *Interešu grupas jeb nevalstiskās organizācijas* ir tādu cilvēku kopums ārpus valsts varas institūcijām, kam ir kopējas intereses un kas darbojas, lai pārstāvētu un aizstāvētu šīs intereses.

Būtiskākā pazīme, kas atšķir interešu grupas no politiskajām partijām, ir tā, ka **interesu grupas netiecas pēc politiskās varas**, bet savā darbībā izmanto tādu paņēmienus kā sabiedriskās domas ietekmēšana ar informatīvu kampaņu starpniecību, valdības un likumdevēja lobēšana, noteiktu partiju atbalstīšana vēlēšanās un sadarbība ar citām līdzīgi orientētām grupām. Interešu grupas sauc arī par nevalstiskajām organizācijām.

15. ATTELS. ATŠKIRĪBAS STARP POLITISKAJĀM PARTIJĀM UN INTEREŠU GRUPĀM

Politiskās partijas

- **tiecas iegūt politisko varu, piedaloties vēlēšanās;**
- **mērķis ir pārņemt valsts institūciju kontroli savās rokās;**
- **plašas darbības iespējas, jo partijai ir sava vēlētāju bāze, noteikts atbalstītāju loks, kas atrodas ārpus partijas.**

Interešu grupas

- **atrodas ārpus vēlēšanu procesa;**
- **mērķis ir pārstāvēt šauras intereses, kas vieno grupas dalībniekus;**
- **interesu grupas locekļi var būt ar atšķirīgu politisko pārliecību.**

Arī starp pašām interešu grupām nereti valda būtiskas atšķirības. Piemēram, tāda interešu grupa kā arodbiedrības veicina noteiktas iedzīvotāju daļas intereses, ko paši indivīdi atsevišķi nespēj nodrošināt. *Arodbiedrības* pārstāv un aizstāv savu biedru darba un citas sociālās un ekonomiskās tiesības un intereses. Lobējot kādu likumu vai aizsargājot nozares darbinieku vajadzības, organizācijas ietvaros ar darba devēju vai valsts pārvaldē ar atbildīgajām amatpersonām šos jautājumus risina tieši arodbiedrības. Šīs interešu grupas ir labi organizētas un darbojas pastāvīgi.

Savukārt kādas reliģiskas konfesijas pārstāvju tikšanās ar politiķiem, lai aizstāvētu noteiktas intereses, arī ir līdzdalība interešu grupās, kaut arī interešu grupa var nepastāvēt kā labi organizēta institūcija. Šādas interešu grupas mēdz dēvēt arī par *neassociētajām interešu grupām*.

Vēl nepastāvīgākas un uz akūtām problēmām reaģējošas ir tādas interešu grupas, kas veidojas vai nu notikuma vietās, pievienojoties notiekošām demonstrācijām vai mītiņiem, vai arī veic dažādas aktivitātes, kas pauž protestu, neapmierinātību (teronisti, sabiedriskās kārtības traucētāji u.c.).

Interešu grupas var vienot arī kāda problēma, piemēram, korupcijas mazināšana, bērnu tiesības, dzimumu līdztiesība u.c.

Lai minētās grupas varētu veiksmīgi pārstāvēt savas intereses, sadarbībai jābūt noteiktai likumos vai vismaz nedrīkst būt nekādu formālu šķēršļu, kas varētu

apdraudēt šo sadarbību. Piemēram, tādi noteikumi, kas ierobežo interešu grupu izveidošanos vai arī attīstības iespējas, piemēram, privātpersonu un uzņēmumu labdarību vai ziedošanu. Vairākumā valstu ziedošana tiek veicināta ar labvēlīgām nodokļu atlaidēm.

Nozīmīga ir arī pārējās sabiedrības attieksme pret interešu grupu aktivitātēm – ja tā ir labvēlīga un interešu grupu atbalstoša, tad to ietekme tikai palielinās. Turklāt pati valsts var dibināt īpašas attiecības ar interešu grupām, lai laikus uzzinātu grupu viedokli jautājumos, par kuriem tai drīzumā jālemj.

Sabiedriskās kustības

Salīdzinoši ar interešu grupām daudz vājāk organizētas ir sabiedriskās kustības, kas parasti nevardarbīgā formā pauž kritisku attieksmi pret pastāvošajām politiskajām institūcijām. Parasti tiek izmantotas tādas līdzdarbības formas kā piketi, demonstrācijas, dažādas politiskas akcijas utt. Arī politiskās partijas un interešu grupas var iesaistīties sabiedriskajās kustībās. To darbības pamatā ir dažādi konflikti, kas pastāv sabiedrībā, taču tas nenozīmē, ka sociālās kustības iebilst pret valsts iekārtu kopumā.

Demokrātiskās valstīs reti ir sastopamas vardarbīgākas līdzdalības formas, kā, piemēram, pilsoniskā nepakļaušanās, atteikšanās pakļauties valsts varas izdotajiem lēmumiem, kurus iedzīvotāji uzskata par netaisnīgiem utt.

Arodbiedrība:

- **pārstāv darbinieka tiesības un intereses attiecībās ar darba devēju;**
- **piedalās darba koplīgumu slēgšanā ar darba devēju, lai nodrošinātu labākus darba un dzīves apstākļus;**
- **sniedz biedriem bezmaksas juridisko palīdzību darba tiesisko attiecību, darba aizsardzības un sociāli ekonomisko jautājumu risināšanā;**
- **izglīto biedrus darba tiesību, darba aizsardzības un sociāli ekonomiskajos jautājumos;**
- **dod iespēju veidot un izmantot krājaizdevu sabiedrības, bezdarba un cita sociālā riska apdrošināšanas fondus;**
- **dod iespēju līdzdarboties arodbiedrību aktivitātēs, mācībās,ursos, semināros un citos pasākumos, kā arī tikties ar līdzīgi domājošiem cilvēkiem Latvijā un ārvalstīs.**

Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība: (<http://www.lbas.lv/about/trade-union>)

Plašsaziņas līdzekļi

Viena no ārkārtīgi nozīmīgām pilsoniskās sabiedrības daļām, ko sabiedrībā mēdz saukt arī par ceturto varu, ir plašsaziņas līdzekļi. Tie ir informācijas nesēji dažādās formās: gan rakstiski, gan elektroniski, gan vizuāli. To ietekme ir balstīta iespējās vienlaicīgi izplatīt ziņas neierobežotam cilvēku skaitam un tādējādi piegādāt informāciju un mudināt uz konkrētu rīcību. Tieši šo īpašību dēļ plašsaziņas līdzekļi ir nozīmīga pilsoniskās sabiedrības daļa.

PLAŠSAZIŅAS LĪDZEKĻU LOMA DEMOKRĀTISKĀ SABIEDRĪBĀ:

- **informēšana;**
- **izglītošana;**
- **socializācija;**
- **sargsuņa funkcija;**
- **mobilizācija;**
- **platforma politiskajām diskusijām;**
- **politiskās darba kārtības veidošana.**

Demokrātiskās valstīs plašsaziņas līdzekļiem ir plaša funkciju loks⁴⁸:

- Pirmkārt, tie **informē** sabiedrību par notikumiem sabiedriskajā un politiskajā dzīvē, kā arī norāda uz sabiedrības iespējām tajā iesaistīties. Masu saziņas līdzekļi ir tie, kas atlasa ziņas, ko, izlasot laikrakstu vai noskatoties ziņu pārraidi, sabiedrība uzzina. Informācija var tikt pasniegta dažādos veidos, piemēram, kā ziņa, komentārs vai intervija. Balstoties uz šo informāciju, sabiedrībai veidojas viedoklis par valsts varas institūciju darbību, politiskajām partijām, ekonomisko, kultūras dzīvi un citiem notikumiem. Plašsaziņas līdzekļiem īpaši nozīmīga loma sabiedrības informēšanā ir par jautājumiem, ar kuriem cilvēkiem ir bijusi visai maza nepastarpināta pieredze vai tādas vispār nav bijis, piemēram, informācija par notikumiem citās valstīs.
- Plašsaziņas līdzekļi **izglīto**, jo nodrošina sabiedrību ar pamatzināšanām, kuras izmantojot cilvēki tālāk uztver citu informāciju, rīkojas vai meklē papildu informāciju. Saziņas līdzekļos daudzkārt tiek plašāk izskaidrota konkrēta notikuma nozīme, apstākļi utt.

⁴⁸ Plašākai uzziņai: DeFleur M.L. Understanding Mass Communication. 3rd ed. Boston: Houghton Mifflin Company, 1988, p. 11; McNair B. An Introduction to Political Communication. London and New York, 1999, p.

- Plašsaziņas līdzekļu periodiskums nodrošina **socializācijas funkciju**. Ar tās palīdzību indivīds apgūst dažādas politiskās normas, vērtības un uzvedības modeļus. Tie savukārt palīdz cilvēkiem piemēroties noteiktai sociālajai videi. Līdz ar to masu saziņas līdzekļiem ir būtiska attieksme atbalsta vai, gluži pretēji, pretestības veicināšanai dažādām valsts varas institūciju un citu grupu aktivitātēm, tādējādi nodrošinot pastāvīgu sabiedrības uzmanību noteiktiem jautājumiem.
- Plašsaziņas līdzekļi ir politisko institūciju darbības uzraugi, jo pilda **sargsuņa funkciju**. Tiem ir liela sabiedrības uzticība, kas nodrošina arī masu saziņas līdzekļu autoritāti. Pastāvīga uzraudzība pār valsts pārvaldes institūciju un amatpersonu darbību ir efektīvs kontroles mehānisms, jo pati sabiedrība nevar vienmēr pati šo uzraudzību īstenot. Lai gan masu saziņas līdzekļi atšķirībā no citiem uzraugiem, kā specializētām valsts iestādēm, nevar piemērot administratīvas vai ekonomiskas sankcijas, daudzos gadījumos tie sniedz gan juridisku novērtējumu, izsverot, vai kāda darbība saskan ar likumos noteiktajām normām, gan arī morālo novērtējumu. Daudzkārt šādam novērtējumam var būt lielāka ietekme dažādu turpmāku pārskatīšanu novēršanā.
- Plašsaziņas līdzekļiem ir iespēja vienlaicīgi sasniegt plašu auditoriju, tādēļ ar to palīdzību var rosināt indivīdus uz noteiktu darbību (vai, gluži pretēji, apzinātu pasivitāti) un viņa iesaistīšanos sabiedriskajās un politiskajās aktivitātēs. **Masu saziņas līdzekļu mobilizē** indivīdus dažādiem sociāliem mērķiem politikas, ekonomikas sfērā, reliģiskos jautājumos.
- Plašsaziņas līdzekļiem ir būtiska ietekme sabiedrības un politiķu **darba kārtības veidošanā**, atsevišķām problēmām pievēršoties plašāk, savukārt citas izklāstot laikraksta pēdējās lappusēs vai īsiņās starp plašākiem un izsmeltošākiem ziņotiem.
- Iespēja ietekmēt politikas darba kārtību nodrošina arī **platformu politiskajām diskusijām**, kur var noskaidrot, kas sabiedrībai noteiktā brīdī ir svarīgs un vai tas saskan ar tā brīža politiķu aktivitātēm.

Plašsaziņas līdzekļu darbību un līdz ar to arī funkciju pildīšanu ietekmē vairāki faktori. Pirmkārt, masu saziņas līdzekļi ir atkarīgi no auditorijas, jo pastāv sīva konkurence starp dažādiem saziņas līdzekļiem, turklāt ienākumi un arī laikrakstu tirāža ir atkarīga tieši

no auditorijas intereses. Otrkārt, arī masu saziņas līdzekļu īpašniekiem ir savi noteikumi, ko viņi mudina ievērot saviem darbiniekiem.

Plašsaziņas līdzekļiem ir tiesības paust noteiktus politiskus uzskatus viedokļu sadaļā, taču sabiedrībai ir tiesības par to zināt, lai, saņemot informāciju, iedzīvotājs to uztvertu kā konkrēta saziņas līdzekļa (žurnālista) politiskos uzskatus. Turklāt šādi uzskati nedrīkst parādīties ziņās, un poliskajai reklāmai ir jābūt nepāprotami nodalītai.

Lai iedzīvotāji patiešām kļūtu zinošāki un netiktu maldināti, piegādātajām ziņām jābūt kvalitatīvam žurnālista darbam, kur ziņas tiek skaidri nošķirtas no viedokļa, ziņas ievietotās informācijas avoti tiek rūpīgi pārbaudīti un ir noskaidrots visu iesaistīto pušu viedoklis un ietverts vispusīgs faktu izklāsts.

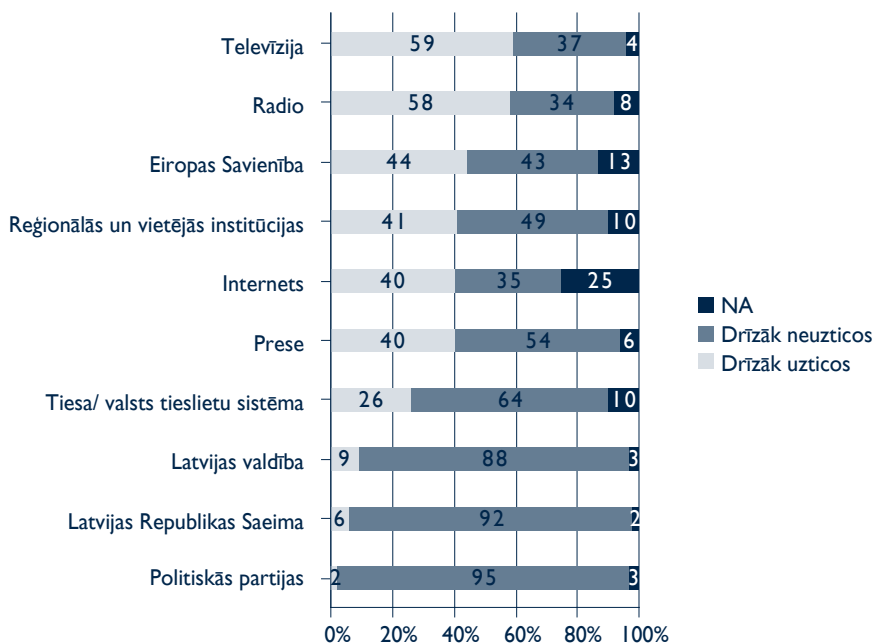
12. Pilsoniskā sabiedrība Latvijā

Sabiedrības līdzdalība

Lai gan 90% iedzīvotāju demokrātiju ar visiem tās trūkumiem uzskata par labāko politisko sistēmu⁴⁸ un 72% iedzīvotāju piekrīt apgalvojumam “Es lepojos, ka dzīvoju Latvijā”⁴⁹, salīdzinoši maz iedzīvotāju (tikai nedaudz vairāk kā 1/3 aptaujāto) uzticas valsts pārvaldes institūcijām. Kopumā ir raksturīga visai atturīga attieksme pret dalību nevalstiskajās organizācijās un citās pilsoniskās sabiedrības izpausmes formās. Par populārāko organizācijas veidu Latvijā uzskatāmas arodbiedrības, kurās iesaistījušies aptuveni 11% iedzīvotāju. Politiskajās partijās iestājušies mazāk nekā 2% iedzīvotāju, tomēr formāla dalība vēl nenozīmē aktīvu darbību kādā organizācijā.

16. ATTELS. UZTICĒŠANĀS VALSTS UN SABIEDRISKAJĀM INSTITŪCIJĀM

„Es gribu Jums uzdot jautājumu par to, cik lielā mērā Jūs uzticaties dažādām institūcijām. Par katru no minētajām institūcijām, sakiet, lūdzu, vai Jūs tai drīzāk uzticaties vai drīzāk neuzticaties?(%)”.

Avots: Eurobarometer 72. Sabiedriskā doma Eiropas Savienībā: Nacionālais ziņojums – Latvija, 2009.gada rudenis.- 21.lpp.

⁴⁸ Plašākai uzziņai: DeFleur M.L.Understanding Mass Communication. 3 rd ed. Boston: Houghton Mifflin Company, 1988, p. 11; McNair B. An Introduction to Political Communication. London and New York, 1999, p.

⁴⁹ Catlaks, Guntars, Ilkstens, Jānis. Politika un tiesības. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. – 55. lpp.

17. ATTEĻS. LĪDZDALĪBA VĒLĒŠANĀS (% NO VISIEM BALSSTIESĪGAJIEM PILSOŅIEM)

	1990	1993	1994	1995	1997	1998	2001	2002	2004	2005	2006	2009	2010
Saeimas	81,3	89,9		71,9		71,89		72,48			60,98		63,12
Pašvaldību			63,0		54,0		62,0			52,85		53,75	
Eiropas Parlamenta									41,34			53,7	

Avots: Centrālā vēlēšanu komisija (www.cvk.lv)

18. ATTEĻS. RESPONDENTU DALĪBA DAŽĀDĀS ORGANIZĀCIJĀS

Kuru minēto organizāciju darbā Jūs esat iesaistījies vai esat biedrs?

	%
Arodbiedrības	9,6
Reliģiskās un baznīcas organizācijas, draudzes	8,8
Mākslinieciskās pašdarbības kolektīvi (koris tautisko vai moderno deju kolektīvs, rokgrupa vai cits)	7,7
Sporta, atpūtas organizācijas un klubi	6,1
Profesionālās apvienības, biedrības	3,4
Jaunatnes klubi, organizācijas, studentu korporācijas	2,8
Sieviešu klubi	1,5
Vides aizsardzības organizācijas	1,4
Politiskās partijas un grupas	1,2
Brīvprātīgas veselības aizsardzības biedrības	1,1
Organizācijas, kas sniedz palīdzību vecie, slimiem cilvēkiem, trūkcūcietējiem	0,9
Etnisko minoritāšu organizācijas	0,7
Organizācijas, kas piedalās vietējo problēmu risināšanā dzīves vietā	0,6
Organizācijas, kas piedalās cilvēktiesību problēmu risināšanā	0,5
Cita organizācija	0,5
Nekur nepiedalos	65,8
Nav atbildes	2,7

Avots: Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2008./2009. Atbildīgums. – Rīga, Sociālo un politisko pētījumu institūts, Rīga, 2010. - 191.lpp.

Aptaujas rezultāti liecina, ka vairāk kā puse Latvijas iedzīvotāju uzticas masu saziņas līdzekļiem, salīdzinoši lielāku uzticību bauda arī Eiropas Savienība un pašvaldības. Taču, novērtējot savu attieksmi pret citām institūcijām, iedzīvotāji neuzticēšanos pauduši biežāk nekā uzticēšanos, īpaši par Latvijas valdību, Saeimu un politiskajām partijām.

Vēlēšanas

Pilsoņu piedalīšanās vēlēšanās ir visizplatītākā līdzdalības forma arī Latvijā. Kā redzams 17.attēlā, dalības līmenis Saeimas un pašvaldību vēlēšanās ir visai nouturīgs.

Nevalstiskās organizācijas un neformālās grupas

Citās līdzdalības formās iedzīvotāji iesaistās daudz pasīvāk, piemēram, tikai aptuveni 40% iedzīvotāju ir iesaistījušies kādā neformālā grupā vai organizācijā. 65,8% respondentu ir atbildējuši, ka nedarbojas nevienā organizācijā. Pārējie atbilstoši varianti ir norādīti 18.attēlā.

Citas aptaujas rezultāti kā līdzdalību kavējošus iemeslus atklāj informācijas trūkumu par nevalstiskajām organizācijām, to atrašanās vietu, kā arī neziņu, kā iesaistīties tajās. 34,1% aptaujāto atklāti atzīst, ka viņus neinteresē un nav vēlmes iesaistīties kādā sabiedriskā organizācijā.⁵⁰

2004.gadā tika ieviests jauns sabiedrisko organizāciju veids – sabiedriskā labuma organizācijas, proti, tādas organizācijas, kuru darbība sniedz nozīmīgu labumu sabiedrībai vai tās daļai, it sevišķi, ja tā vērsta uz labdarību, cilvēktiesību aizsardzību, pilsoniskās sabiedrības attīstību, izglītības, zinātnes un kultūras, veselības veicināšanu, slimību profilaksi, vides aizsardzību u.c. mērķiem. Saskaņā ar “Lursoft” publicēto informāciju 2010.gada augustā Uzņēmumu reģistrā oficiāli reģistrētas 13 046 sabiedriskās organizācijas. No šīm organizācijām pēc LR Finanšu ministrijas apkopotajiem datiem 1306 ir sabiedriskā labuma organizācijas.

Likumiskā bāze

Latvijas Satversme garantē pilsoņu un politiskās tiesības. 2004.gadā tika ieviestas būtiskas izmaiņas likumos, kas nosaka pulcēšanās un biedrošanās kārtību dažādās interešu grupās. Līdz tam sabiedrisko organizāciju un politisko partiju darbību noteica viens likums. Grozījumi ir vērsti uz nevalstisko organizāciju institucionālo un likumisko pamatu stiprināšanu.

Šobrīd sabiedrisko organizāciju darbību Latvijā regulē Sabiedriskā labuma organizāciju likums un Biedrību un nodibinājumu likums; abi stājas spēkā 2004.gadā. Likumos sabiedriskās organizācijas tiek iedalītas sabiedriskā labuma un biedru labuma biedrībās un nodibinājumos.

Likumā pirmo reizi tiek formulēts arī brīvprātīgais darbs, kas ir bezatlīdzības darbs vai pakalpojumu

sniegšana, ko veic fiziskā persona, nestājoties ar biedrību vai nodibinājumu darba tiesiskajās attiecībās, un kas ir vērsts uz biedrības vai nodibinājuma statūtos noteiktā mērķa sasniegšanu.

Sabiedriskā labuma organizācijas ir tādas organizācijas, kuru darbība sniedz nozīmīgu labumu sabiedrībai vai kādai tās daļai, piemēram, ja tā vērsta uz labdarību, cilvēktiesību un indivīda tiesību aizsardzību, pilsoniskās sabiedrības attīstību, izglītības, zinātnes, kultūras un veselības veicināšanu, sporta atbalstīšanu, vides aizsardzību, trūcīgo personu labklājības celšanu u.c.

Biedrība ir brīvprātīga personu apvienība, kas nodibināta, lai sasniegtu statūtos noteikto mērķi, kam nav peļņas gūšanas rakstura.

Nodibinājums, arī fonds, ir mantas kopums, kurš nodalīts dibinātāja mērķa sasniegšanai, kam nav peļņas gūšanas rakstura.

Turklāt likumā skaidri noteikta ziedošanas un atlaižu piešķiršanas kārtība ziedotājiem, kā arī organizācijas dibināšanas un likvidēšanas kārtība.

Lēnām nostiprinās sadarbība arī ar valsts pārvaldes institūcijām. Ministru kabineta Kārtības rullis nosaka kārtību, kādā nevalstiskās organizācijas jāiesaista lēmumu pieņemšanā un likumprojektu izstrādē. Sabiedrisko organizāciju pārstāvji ir tiesīgi piedalīties valsts sekretāru sanāksmēs, tādējādi arī iesaistīties likumprojektu tapšanā.

Kādus secinājumus var izdarīt par pilsonisko sabiedrību Latvijā? Iedzīvotāji visai kritiski vērtē valsts pārvaldes institūciju darbību, taču paši nav gatavi iesaistīties tās uzlabošanā un neapzinās savu atbildību kopējās labklājības veicināšanā. Tieši pretēji, daudz vairāk tiek sagaidīta palīdzība no valsts. To ietekmē vairāki faktori, kā cilvēku sociālie un ekonomiskie apstākļi, pašu iedzīvotāju iniciatīvas trūkums un “iemācītais bezpalīdzības sindroms”. Šo šķēršļu pārvarēšanā būtiska loma ir ne tikai valstij, bet arī katram indivīdam, kas, apvienojoties interešu grupās un daudz aktīvāk iesaistoties sabiedriskajā dzīvē, var palīdzēt cits citam.

Trauksmes cēļi

Demokrātijas pamatā ir cilvēka tiesības un brīvības, ko nodrošina valsts varas atzari. Šie atzari tiek izveidoti “sabiedriskā līguma” ietvaros, kur valsts gādā, lai katram cilvēkam būtu iespēja izmantot savas tie-

⁵⁰ Catlaks, Guntars, Ilkstens, Jānis. Politika un tiesības. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. – 55. lpp.

sības, savukārt paši cilvēki ievēro valsts varas pieņemtos lēmumus. Korupcija ir šī līguma pārkāpšana, kas kavē demokrātijas nostiprināšanos pārmaiņu sabiedrībā, kāda ir arī Latvija.

Parasti iedzīvotāji ļoti kritiski vērtē korupciju politikās elites līmenī jeb “valsts sagrābšanu”, taču daudz pielaidīgāki ir pret korupciju pašas sabiedrības līmenī un, lai atrisinātu savas problēmas, maksā tā saukto “piemaksu par ātrumu”.

“Atšķirībā no citiem reģioniem Centrālajā un Austrumeiropā cilvēki ir daudz pielaidīgāki sīkajai korupcijai savā ikdienā. Cilvēkiem ir daudz attaisnojumu tam: darbības, kurās viņi iesaistās, ir salīdzinoši nekaitīgākas, “visi pārējie tā dara”, viņiem jāiesaistās, lai izdzīvotu, vai arī viņi būs apdraudēti, ja neiesaistīsies. Ierasts ir uzskats, ka sistēma viņiem ir likusi to darīt, viņi ir piespiesti šādi rīkoties birokrātijas vilcināšanās, vāju likumu, to īstenošanas dēļ un tāpēc, ka valsts ir vienaldzīga pret viņu vajadzībām. Bieži kukulis veicina problēmas risinājumu. Nelikumīga rīcība šķiet attaisnojama, ja tā palīdz pārvarēt birokrātijas vilcināšanos vai citus birokrātiskos šķēršļus. Šādos apstākļos korupcija tiek uzlūkota kā sistēma, kas notiek neformālu likumu dēļ un tā var būt darboties spējīga; tā palīdz aizsargāt kāda intereses situācijā, kas jau ir korumpēta”⁵¹.

Paši iedzīvotāji reti kad apzinās savu atbildību, ja nonāk šādās situācijās. Sabiedrība drīzāk meklē attaisnojumus, kādēļ neziņot par saskarsmi ar korupciju, nevis pret to aktīvi reaģēt. Pēdējā laikā itin bieži izskan valsts amatpersonu aicinājumi iedzīvotājiem aktīvi iesaistīties korupcijas apkarošanā un pastāstīt par savu personisko saskarsmi vai sniegt jebkādas ziņas, kas palīdzētu atklāt koruptīvās darbības. Atsevišķos gadījumos tas ir palīdzējis atklāt kukuļdošanas un prasīšanas gadījumus. Šiem mērķiem tiek ierīkoti informatīvie tālruni, kur var ziņot par korupcijas gadījumiem vai meklēt padomu.

⁵¹ Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze. Rīga: Īpašo uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, 2004. – 9.lpp. Tajā norādīts, ka 30,3% aptaujāto trūkst informācijas par sabiedriskajām organizācijām (kādas organizācijas darbojas utt.), 26,8% aptaujāto atbild, ka iesaistīties kādā organizācijā traucē personīgi iemesli (laiks, nauda utt), 19,0% respondentu nezina, kur atrodas nevalstiskās organizācijas un kā ar tām sazināties.

Tas ir ne tikai svarīgs instruments, lai palīdzētu atklāt vai novērst korupcijas gadījumus, bet arī mehānisms, kā aicināt iedzīvotājus kļūt jūtīgākiem pret apkārt notiekošo un pievērst lielāku uzmanību korupcijas problēmai. Šādas informācijas piegādātājus mēdz saukt par *trauksmes cēlējiem* (*whistle-blowers* – angļu val.), jo viņi ir tie, kuri var pievērst uzmanību gadījumiem, kas ārpus kādas institūcijas nav redzami vai to atklāšana nav iespējama bez daudz lielāku resursu ieguldīšanas. Par *trauksmes cēlšanu* bieži dēvē uzmanības piesaistīšanu sabiedrības vārdā, lai atklātu korupciju vai apdraudējumu sabiedrībai⁵².

2009.gada nogalē Latvijā veiktajā aptaujā tika noskaidrota iedzīvotāju pieredze saskarsmē ar korupciju⁵³. No iegūtajiem datiem secināms, ka iedzīvotāji nav gatavi paši personīgi ziņot par korupcijas gadījumiem. 27% respondentu norādīja, ka nav gatavi to darīt un nevienam neziņotu, ja ar korupciju sastaptos paši. 31% aptaujāto apliecināja gatavību par to ziņot radniekiem, paziņām, 17% ziņotu Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojam, 15% ziņotu policijai vai prokuratūrai, bet 13% masu saziņas līdzekļiem.

Dati arī liecina, ka institūcijas, kurām iedzīvotāji ir gatavi ziņot pirmām kārtām, ir ģimene un paziņas. Ievērojami mazāk respondentu ir gatavi ziņot policijai, prokuratūrai vai KNAB. Savukārt uzticība organizācijas vadībai, kura varētu būt potenciālā informācijas saņēmēja, ir ļoti zema, jo respondentu atbildēs sastopama tikai pēc visām ārpus organizācijas esošām institūcijām, to skaitā masu saziņas līdzekļiem. Tas norāda, ka pašā sabiedrībā un dažādu organizāciju ietvaros trūkst izpratnes par likuma varu, uzticēšanos valstij un dominē pašaušanās uz šauru draugu grupu.

Pilsoniskā sabiedrība un tās ietvaros dažādas interešu grupas un plašsaziņas līdzekļi ir viens no iedarbīgākajiem ieročiem, kā ierobežot valsts pārvaldes amatpersonu un ierēdņu rīcības brīvību. Tādēļ ikvienam sabiedrības loceklim ir jāapzinās sava atbildība un savas rīcības sekas – vai pašā dotais kukulis vai dāvana, lai panāktu sev labvēlīgākus noteikumus ikdienas darījumos, nav tā pati valsts apzagšana, tikai mazākā mērogā.

⁵² Karklins Rasma. *The System Made Me Do It. Corruption in Post-Communist Societies.* New York, London: M.E.Sharp Inc. 2005, p.72.

⁵³ Brian M. Whistleblowing and Nonviolence. *Peace and Change.* Vol 24, No.3, January. 1999, p.15.

Ja sabiedrība izprastu dažādu pilsoniskās sabiedrības pārstāvju nozīmi cīņā pret korupciju, varētu daudz veiksmīgāk atklāt nelikumīgos gadījumus, turklāt tam tiktu piešķirts disciplinējošs raksturs, jo, kā zināms, viens no būtiskākajiem šķēršļiem kāda pārkāpuma izdarīšanai ir augsta pieķeršanas iespējamība.

PILSONISKĀ SABIEDRĪBA JEB KĀ CŪKA AR DRAUGIEM IZGLĀBA VĀJĀKOS

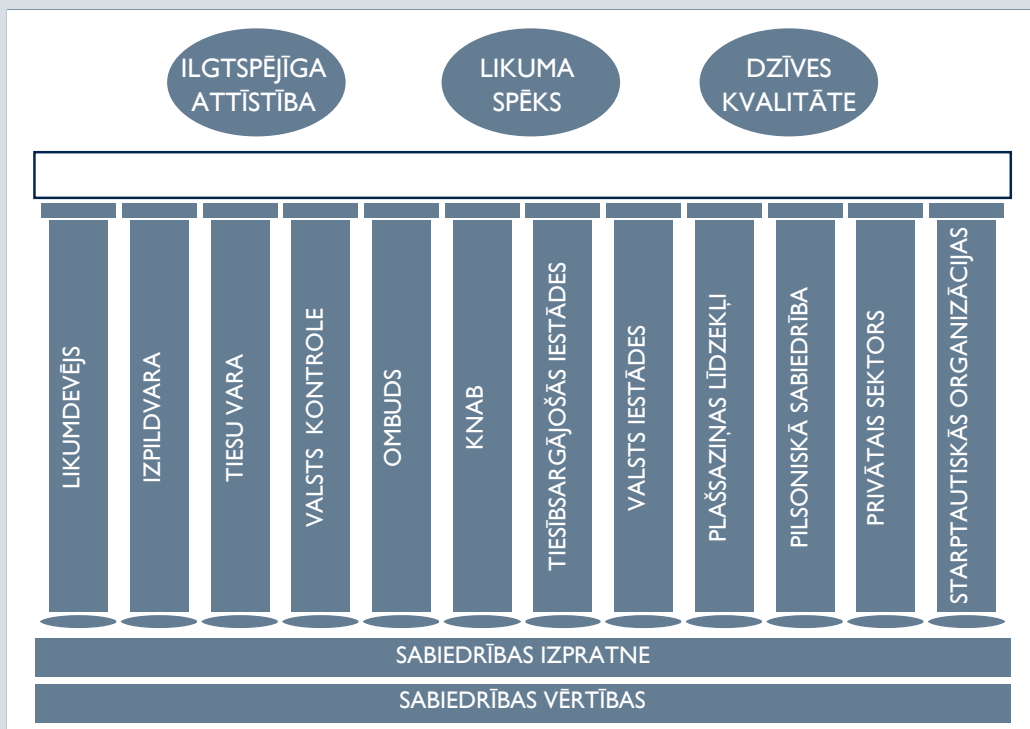
NOBEIGUMA VIETĀ: VALSTISKĀ GODAPRĀTA SISTĒMA

Pārejas perioda valstīs, arī Latvijā, viens no lielākajiem izaicinājumiem ir mainīt ierasto lēmumu pieņemšanas un sabiedrības pārvaldīšanas “sistēmu no augšas”, kas izpaužas kā elites pavēles, kuras sabiedrība vairāk vai mazāk paklausīgi pildīja. Demokrātiska sabiedrība balstās uz atbildību nevis vertikālā virzienā, bet gan pašas sabiedrības dažādu institūciju starpā, kur vara ir izkliedēta un katrs personīgi ir atbildīgs par savu rīcību. Demokrātijā valda savdabīgs apburtais loks, kurā ikviens uzmana citus un pats tiek uzmanīts. Tiklīdz šis loks kādā posmā tiek pārrauts, apdraudēta ir arī demokrātija.

Lai demokrātija varētu veiksmīgi pastāvēt un tiktu samazinātas tās apdraudējuma iespējas, svarīgi, lai visu valsts līmeņu darbība būtu līdzsvarota: jāpilnveido likumdošana, jāvairo tiesībsargājošo iestāžu kapacitāte, jāveicina informācijas caurskatāmība, jāstiprina pilsoniskā sabiedrība, jāizglīto ierēdņi un jāapzinās katra personīgā atbildība.

Starptautiskā pretkorupcijas organizācija *Transparency International* šim nolūkam ierosina ieviest valstisku godaprāta sistēmu, kas balstās uz 12 pīlāriem (sk. 19.attēlu).

19.ATTEĻS. VALSTISKĀ GODAPRĀTA SISTĒMA

VALSTISKĀ GODAPRĀTA SISTĒMAS 12 PĪLARI:

- **likumdevēja vara;**
- **izpildvara;**
- **tiesu sistēma;**
- **ģenerālprokuratūra;**
- **ombuds;**
- **pretkorupcijas aģentūra;**
- **civildienests;**
- **pašvaldība;**
- **plašsaziņas līdzekļi;**
- **pilsoniska sabiedrība;**
- **privātais sektors;**
- **starptautiskas institūcijas.**

Valsts ilgtspējīga attīstība, tiesiskums un dzīves kvalitāte kopumā ir atkarīga tieši no šo 12 pīlāru līdzsvarotības darbības, turklāt katram no tiem ir jābūt stabilam un jābalstās sabiedrības izpratnē un vērtībās.

Ne velti šim ieskatam galvenajos demokrātijas darbības principos esam devuši nosaukumu *Mēs demokrātijā*. Valstiskā godaprāta sistēma varēs pastāvēt tikai tad, ja ikviens cilvēks, vienalga, kurā no šiem pīlāriem darbodamies, ar savu rīcību un aktivitāti ikdienā apzināsies, ka veido vidi, kurā dzīvo ne tikai viņš pats, bet arī viņa līdzpilsoņi. Tās kvalitāte būs atkarīga no viņa izpratnes par sevi un savu lomu citu pīlāru darbības stiprināšanā.

KAS IR SABIEDRĪBA PAR ATKLĀTĪBU – DELNA?

Sabiedrība par atklātību – *Delna* ir nevalstiska organizācija, kas dibināta 1998.gada 27.augustā.

Organizācijas darbības mērķis ir veicināt demokrātiskas sabiedrības veidošanos, sekmējot informācijas atklātību un korupcijas novēršanu.

Delna tika izveidota kā starptautiskās pretkorupcijas bezpeļņas organizācijas *Transparency International* Latvijas nodaļa, kas kopā ar vairāk nekā 90 citu valstu nodaļām darbojas gan valsts, gan starptautiskā līmenī.

Delna veic ilglaicīgus projektus, konsultācijas un apmācības.

Delnas eksperti strādā šādās jomās:

- korupcijas novēršanas sistēma;
- politisko partiju finansēšana, vēlēšanu jautājumi;
- amatpersonu interešu konflikti un informācijas atklātība;
- valsts un pašvaldību iepirkumi;
- tiesiskums būvniecībā un teritoriju plānošanā, kāpu aizsargjoslu apbūve;
- Latvijas Nacionālās bibliotēkas ēkas būvniecības uzraudzība;
- jauniešu izglītība (lekcijas skolās, vasaras skolas u.c.).

Kontaktinformācija:

Sabiedrība par atklātību – *Delna*

Aleksandra Čaka iela 49 - 4

Rīga, LV-1011

Latvija

Tālrunis: 67285585

Fakss: 67285584

E-pasts: ti@delna.lv

Mājaslapa: www.delna.lv

BIBLIOGRĀFIJA

- Almond Gabriel, Verba Sidney. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Sage Publications, 1989.
- Ašmanis, Miķelis. *Politikas terminu vārdnīca*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
- Auers, Daunis, Ikstens, Jānis. *Politisko partiju demokrātiskā loma*. Grām.: Cik demokrātiska ir Latvija. Demokrātijas audits. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005.
- Beetham David. *Democracy and Human Rights*. Blackwell Publishers, 1999.
- Brian M. Whistleblowing and Nonviolence. *Peace and Change*. Vol 24, No.3, January, 1999.
- Catlaks, Guntars, Ikstens, Jānis. *Politika un tiesības*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2003.
- Cockcroft Laurence. *Working Paper: Corruption and Human Rights: a Crucial Link*. Berlin 19 October 1998.
- DeFleur M.L. *Understanding Mass Communication*. 3rd ed. Boston: Houghton Mifflin Company, 1988.
- Eurobarometer 72. *Sabiedriskā doma Eiropas Savienībā: Nacionālais ziņojums – Latvija, 2009.gada rudens*
- Gaugere, K., Austers, I. *Nevalstiskās organizācijas Latvijā: sabiedrības zināšanas, attieksme un iesaistšanās*. – Rīga, 2005.
- Harrop M., Miller W.L. *Elections and Voters. A Comparative Introduction*. Maxmillan, 1987.
- Levads politikā. *Politika un tiesības/red. Ž.Ozoliņa*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
- Ikstens, Jānis. *Partiju finansēšana un korupcijas ierobežošana Latvijā: alternatīvu risinājumu analīze*. – Rīga, 2001. – 9.–10.lpp. (http://www.politika.lv/polit_real/files/lv/partfinans.pdf)
- Jayawickrama Nihal. *Working Paper: Corruption – A Violation of Human Rights?* Sofia, 1-2 June, 1998.
- Jemberga, Sanita. *KNAB pārbauda aizdomīgu ziedojumu Tautas partijai//Diena*, 30.11.2002.
- Kalniņš V., Austere L. *Ētikas jautājumi un korupcijas riski Rīgas apgabaltiesā*, PROVIDUS, 2010.
- Kalniņš, V., Čigāne, L. *Ceļā uz godīgāku sabiedrību: korupcijas novēršanas politikas jaunākās tendences Latvijā*. – Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2003.
- Kalniņš V., Kažoka I., Litvins G. *Tiesnešu ētika, kvalifikācija un atbildība Latvijā: kā neapstāties pie sasniegtā?* Rīga: PROVIDUS, 2008.
- Kalniņš, Valts. *Tiesu vara un korupcija*. – Rīga, 2001.
- Kalniņš, V. *Korupcijas novēršanas politika Latvijā: problēmas un izredzes*. – Nordik, 2002.
- Karklins R. *The System Made Me Do It. Corruption in Post-Communist Societies*. New York, London: M.E.Sharp Inc., 2005.
- Klitaargd R., Maclean – Abaroa R., Paris H.L. *Corrupt Cities. A Practical Guide to Cure and Prevention*. Oakland, California: ICS Press, 2000.
- Kouvertaris G.A. *Political Sociology: Structure and Process*. Boston: Allyn and Bacon, 1997.
- Latvija. *Pārskats par tautas attīstību 2002/2003. Cilvēkdrošība*. – Rīga: UNDP, 2003.
- Latvija. *Pārskats par tautas attīstību 2008/2009. Atbildīgums*. – Rīga: Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2010.
- Legislatures. Ed.by Philip Norton. Oxford University Press, 1990, p 305.; Von Beume, Klaus. *Parliamentary Democracy. Democratization, Destabilization, Reconsolidation 1789-1999*. London: Macmillan Press, 2000.
- Levits, E. *Valsts un valsts pārvaldes juridiskā struktūra un pamatjēdzieni// Jaunā pārvalde*. – Nr. 2.(31), 2002.
- Loewenberg G., Patterson S. C. *Comparing Legislatures*. Lanham, New York, London: University Press of America. 1988.
- McNair B. *An Introduction to Political Communication*. London and New York, 1999.
- McQuail D. *Mass Communication Theory. An Introduction*. 2nd ed. London: Sage Publications, 1989.

Merkel W. Civil society and democratic consolidation in East-Central Europe. In Prospects for democratic consolidation in East – Central Europe. Ed.by G.Pridham, A. Agh. Manchester University Press, 2001.
Mits, M. Tiesību katalogs. Grām.: Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā/red. I.Ziemele. – Rīga: SIA "Izglītības solis", 2000.

Pašvaldību deputātu rokasgrāmata//Logs. Latvijas Pašvaldību savienības izdevums. – Nr.3 (118), 2005.

Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze. – Rīga: Īpašo uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, 2004.

Politisko partiju izdevumu – ieņēmumu analīze pirms 8.Saeimas vēlēšanām. – Rīga, 01.10.2002. – Projekts "Atklāti par 8.Saeimas priekšvēlēšanu kampaņas finansēm".

Porta, della Donatella. Social Capital, Beliefs in Government, and Political Corruption. Disaffected Democracies. What's Troubling the Trilateral Countries? Ed.by Susan J,Pharr, Robert D.Putnam. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2000.

Rose – Ackerman, Susan. Corruption and Government. Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press. 1999.

Stafecka, Līga. Cik demokrātiskas ir Latvijas politiskās partijas? Vēlēšanu sarakstu veidošana pirms 2009.gada pašvaldību vēlēšanām Rīgā un Jūrmalā. Sabiedrība par atklātību – Delna, 2009.

The Blackwell Encyclopaedia of Political Science. Ed.by V.Bogdanor. Oxford: Blackwell Publishers, 1991.

Vanags, Edvīns, Vilka, Inga. Pašvaldību darbība un attīstība. – Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2005.

Waldron Jeremy. The Philosophy of Rights. In An Encyclopaedia of Philosophy. Routledge, 1988.

Walecki Marcin. Political finance. (http://www.globalcorruptionreport.org/download/gcr2004/04_Political_finance.pdf)

Warren, Mark E. What Does Corruption Mean in Democracy? American Journal of Political Science, Vol. 48, No.2. April 2004.

Statistika:

SKDS. Attieksme pret korupciju Latvijā. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2005.gada janvāris. (Aptauja veikta pēc *Sabiedrības par atklātību – Delna* pasūtījuma.)

SKDS. Pieredze saskarsmē ar korupcijas problēmām. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2005.gada janvāris. (Aptauja veikta pēc KNAB pasūtījuma.)

SKDS. Attieksme pret korupciju Latvijā. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2009.gada novembris. (Aptauja veikta pēc *Sabiedrības par atklātību – Delna* pasūtījuma.)

Interneta resursi:

www.knab.lv

www.cvk.lv

www.at.gov.lv

www.politika.lv

www.lps.lv

www.lbas.lv

www.dadalos.org

www.delna.lv

Informatīvie materiāli:

Kā ietekmēt likumu pieņemšanas procesu, izmantojot Saeimas un Ministru kabineta piedāvātos informatīvos resursus/Sabiedrība par atklātību – *Delna*.

Kā saprast savas pašvaldības budžetu./Sabiedrība par atklātību – Sabiedrība par atklātību – *Delna*. – Rīga, 2004.

Slēptā politiskā reklāma. Informatīvs materiāls/Sabiedriskās politikas centrs *Providus*.

